

OCHRANA PŘÍRODY 9

ROČNÍK 55 CENA 25 Kč

—50—

EVROPA – SPOLEČNÉ DĚDICTVÍ
KAMPAŇ RADY EVROPY

Pět let Správy chráněných krajinných oblastí ČR

V roce 2000 zaznamenala Správa chráněných krajinných oblastí ČR páté výročí své existence. Vyjadřují přesvědčení, že vhodnost tohoto institucionálního modelu péče o specifickou soustavu velkoplošných chráněných území se potvrdila a přinesla do naší praxe ochrany přírody a krajiny novou hierarchicky vyšší úroveň.

Posláním Správy CHKO ČR je co nejúčinněji zajistit péči o unikátní přírodní a krajinné prostředí 23 chráněných krajinných oblastí, které pokrývají téměř 13 % plochy státu. Jeho naplňování je neskonale složitější. Mezi rozhodující nástroje patří výkon státní správy v ochraně přírody a krajiny prováděný místně jednotlivými správami CHKO (1), realizace praktických krajinně-ekologických opatření většinou spojených s plněním krajinotvorných programů (2), informovanost a práce s veřejností (3) a v neposlední řadě zajištění odborně-průzkumných činností (4) umožňujících pochopit nejen hodnoty přírodního prostředí a ekologických vazeb, ale i stanovení vhodných způsobů péče o ně.

Soustava CHKO v ČR tvoří jeden ze základních pilířů ochrany a ekologicky vhodného využívání přírodního a krajinného prostředí. Nadregionální a mezinárodní význam dokládá koncentrace jádrových území připravované evropské ekologické sítě (EECONET) zařazení pěti CHKO do celosvětové sítě biosférických rezervací a předpokládaná lokalizace celoevropsky významných chráněných území Natura 2000. Správa CHKO ČR se stala v roce 1998 platným členem evropské federace velkoplošných chráněných území Europarc a otázkou času je přidružení k organizaci Eurosítu.

Jakkoliv je nezbytné více chránit krajinu jako celek, zůstávají chráněná území základním předpokladem uchování přirozené biodiverzity, krajinných hodnot i ekologické stability. Pouze nedostatek znalostí o složitém předivu v krajinných ekosystémech může omluvit představu, že územní ochrana přírody je již překonaným přístupem. Zvláště chráněná území však nemohou být fyzicky a společensky izolovanými jevy. Musí být proto vytvářena a opečovávána jejich ucelená a vzájemně propojená síť, a to v národním, evropském a celosvětovém kontextu. CHKO a další zvláště chráněná území přírody musí být vnímána jako nedílná součást lidské společnosti, předpoklad její existence a rozvoje a nikoliv jako jeho brzda nebo bariéra tak, jak je tomu často dosud. V této souvislosti bude velmi důležitá úloha ochrany přírody při transformaci paradigmat v odvětvích klíčových pro další podobu naší krajiny a chráněných území jako je zemědělství, lesnictví a turismus. Při naší práci nelze přehlédnout některé významné skutečnosti charakteristické pro Českou republiku i Evropu jako celek. Lidská populace je zde početně víceméně stabilní a relativně bohatá a existují zde nadbytky zemědělské půdy s nízkým tlakem na intenzitu jejího celoplošného využívání. Poměrně vysoké zastoupení lesa v krajině a nízký podíl ekonomických výstupů z jejich obhospodařování na tvorbě hrubého národního produktu (v ČR cca 33 % a cca 0,5 %) naznačují, že v nastávajícím tisíciletí musí být rozvíjeno pěstování lesa především jako přírodě blízkého jevu s mnoha mimoprodukčními funkcemi a s doprovodnou produkcí dřevní hmoty jako neškodné a obnovitelné suroviny. Ze strany veřejnosti přes všechny možné výkyvy existuje potenciálně silná podpora ochrany přírody. Po pádu komunismu se rozvíjí zcela nové klima v mezinárodní spolupráci a existuje dlouhodobě a v nemalé míře úspěšné úsilí k snižování znečištění vody a ovzduší.

Přes výše uvedené i v chráněných krajinných oblastech existují četné krajinně-ekologické problémy. Z těch obecnějších lze uvést alespoň poškození horských lesních ekosystémů imisemi, narušený vodní režim, zapříčiněný zejména obdobím socialistické intenzifikace zemědělské krajiny a technokratickým přístupem k vodnímu žitlu, vysoký podíl přírodě vzdálených smrkových a borových monokultur v lesích, velkoplošná těžba nerostných surovin jako např. vápenců a šterkopísků, krajinný ráz znehodnocující rozvoj urbanizace nebo pomístní přetlak v turistickém využívání některých přírodních objektů.

Mezi dobré zprávy za sledované období patří přijetí Státního programu ochrany přírody a krajiny ČR usnesením Vlády ČR č. 415/1998 a jeho promítnutí do Státní politiky životního prostředí (1999). Byla zpracována vnitroorganizační programová Strategie

OBSAH

František Pelc: Pět let Správy chráněných krajinných oblastí ČR	257
Jan Plesník, Jiří Pokorný: Zákonodárství ES na ochranu přírody: výzva pro ČR	259
Pavel Marhoul, Danuše Turoňová: NATURA 2000 v ČR „z pohledu druhů“	264
Jan Plesník: Agroenvironmentální programy v EU z pohledu péče o přírodu	268
Magdalena Hrabánková: Příprava ČR na využití strukturálních fondů pro trvale udržitelný rozvoj venkova	271
Jan Plesník, Jiří Pokorný: Výr velký (<i>Bubo bubo</i>)	272
Jan Plesník, Gabriela Žáková: Financování péče o přírodu v EU – výhledy pro ČR	276
Petr Roth: NATURA 2000 ve Francii	278
NATURA 2000 – diskuse	279
Rada Evropy – Středisko Naturopa – informace	282
Zprávy státní ochrany přírody	286
Recenze	286

SUMMARY

František Pelc: Five Years of the Administration of Protected Landscape Areas of the Czech Republic	258
Jan Plesník, Jiří Pokorný: Natura Conservation Legislation in the ES: a Challenge of the Czech Republic	263
Pavel Marhoul, Danuše Turoňová: NATURA 2000: Focus on Species	267
Jan Plesník, Jiří Pokorný: The Eagle owl	273
Czech Switzerland National Park Designated	287

OCHRANA PŘÍRODY 9

ročník 55
ISSN 1210-258X

Časopis státní ochrany přírody
Journal of the state nature conservancy

Vydává:

Agentura ochrany přírody
a krajiny ČR
v nakladatelství ENVIRONS

Vedoucí redaktor: RNDr. Bohumil Kučera

Redakční rada: RNDr. Václav Čílek,
RNDr. Jan Čerovský CSc., RNDr. Jiří Flousek,
Dr. Tomáš Kučera, RNDr. Vojen Ložek, DrSc.,
ing. Igor Míchal CSc., RNDr. ing. František Urban

Grafická úprava: Zdeněk Vejrostek

Adresa redakce: Kališnická 4, 130 23 Praha 3
tel.: 830 692 52, 830 691 11, fax: (02) 697 00 12
Tiskne LD, s.r.o. – TISKÁRNA PRAGER,
Radlická 2, 150 00 PRAHA 5-Smíchov

Předplatné vyřizuje celostátně: PNS – PŘEDPLATNÉ TISKU s.r.o. ABOCENTRUM,
Moravské nám. 12D, 659 51 Brno, tel.:
05/4123 3232, fax 05/4161 6160, e-mail:
abocentrum@pns.cz

Příjem reklamací, tel.: 0800 – 171 181

Objednávky do zahraničí vyřizuje Předplatné tisku, s. r. o., oddělení vývozu tisku, Hvozďanská 5-7, 148 31 Praha 4-Roztyly, tel.:
00420 2 67903240, 00420 2 67903242, fax:
00420 2 7934607.

1. strana obálky: Poštolka rudonohá – druh u nás nepravidelně hnízdící, navrhuje ČR (spolu se Slovenskem, Maďarskem, Rumunskem a Bulharskem) k zařazení do přílohy směrnice o ptácích ES
Foto L. Hlásek

rozvoje chráněných krajinných oblastí (1996), která se v současnosti aktualizuje jako Program rozvoje chráněných krajinných oblastí s cílem, aby se tento dokument stal celorezortně přijatým a v určité míře závazným. Máme tak v ruce důležité koncepty, které spolu s plánem péče o každou CHKO představují ucelený rámec středně a dlouhodobě platného pracovního programu. K dalším pozitivním výsledkům celonárodního významu patří vyhlášení centrální části CHKO Labské pískovce za národní park České Švýcarsko (na ploše 75 km²) a vyhlášení největšího bukového komplexu v Čechách, který se nalézá na severních svazích CHKO Jizerské hory za národní přírodní rezervaci Jizerskohorské bučiny (spolu s ochranným pásmem 27 km²). V obou případech významnou až klíčovou úlohu při vyhlášovacích procesech sehráli zaměstnanci naší organizace.

Od roku 1995 bylo v jedenácti případech přistoupeno k obměně vedení správ CHKO. Drtivá většina byla ku prospěchu ochrany přírody i postavení jednotlivých pracovišť a organizace jako celku. Smutné spíše je, že někteří neunesli tíhu změn a někdy až s politováníhodnou demagogií a záští bojují proti svým bývalým kolegům, organizaci či dokonce proti ochraně přírody. Říkám to proto, že považuji za důležité, aby v současnosti zástupci ochrany přírody bez rozdílu kořenů hledali větší prostor k dobré spolupráci mezi sebou, neboť pouze určitá jednota může přispět k dlouhodobému úspěchu. Tím vším však nelze vyloučit jednoznačný požadavek na zvyšování celkové profesionality výkonu práce a vypořádávání se nepřesvědčivými, laxními či překonanými přístupy k ochraně přírody.

Z hlediska zajištění financí na činnost organizace je možné relativně ocenit přijatelnou výši prostředků na praktickou realizaci opatření v krajíně a na řešení základních investičních potřeb. Méně příznivá je situace v rozvoji personálního zázemí. Až po několikaletém úsilí se nám podařilo v roce 1999 navýšit celkové stavy pracovníků o 15 (tj. z 249 na 264 o 6 %). Průměrné mzdové ohodnocení odpovídá celkově málo uspokojivému stavu ve státním sektoru. Zcela největší potíže souvisí s víceméně stagnujícími, či v některých letech dokonce klesajícími, běžnými provozními prostředky. V současnosti jsme se přiblížili úrovni, kdy již nebude možné garantovat smysluplné a efektivní využívání jiných prostředků a naplňování některých důležitých činností. Přesto věřím, že najdeme cestu k řešení i tohoto problému.

Nacházíme se v období transformace veřejné správy s cílem její decentralizace, což je jednoznačně žádoucí proces. Nicméně existuje celá řada racionálně odůvodněných pravidel pro zachování jednotné, avšak místně vykonávané správy v CHKO. Soustava našich CHKO a NP je nadnárodního významu a téměř dvě třetiny těchto území je členěno do dvou či dokonce tří nově vznikajících krajů. Navíc vysoká přírodní hodnota a k tomu odpovídající míra legislativní regulace a poměrně komplikovaná právní úprava opodstatňují nejen uchování, ale i potřebu dalšího rozvoje speciální státní správy. A to včetně zprehlednění odpo-

vědností při ochraně exkluzivních hodnot našeho přírodního a krajinného dědictví, zejména na pozemcích ve vlastnictví státu. V různých zemích je tato problematika řešena rozmanitě. Podobný, avšak propracovanější institucionální systém lze nalézt ve Spojených státech amerických, kde celonárodně významná území přírody a krajiny (je jich více než 400 a zdaleka to nejsou pouze národní parky, ale např. národní přírodní rezervace či památky, národně významná rekreační území nebo pobřeží) jsou jednotně spravována. Budme připraveni v tomto směru provést nezbytný legislativní krok a nebo alespoň novou generální dohodu mezi současnými pověřenými správci státních pozemků a orgány ochrany přírody. Přinese to lepší účinnost ochrany přírody, efektivitu práce a ze strany státních institucí i snížení celkové finanční náročnosti. Některá regulační ustanovení bude však žádoucí zjednodušit tak, aniž by se zvýšila rizika poškození základních hodnot CHKO. Také podmínky pro rozvoj nevládního sektoru a jeho spolupráce se státními institucemi nejsou zdaleka optimální. Vztah vlastníka pozemků a orgánů ochrany přírody zvl. správ CHKO musí být posunut do kooperativnější polohy. Toto vše by se mělo odrazit i v připravované novelě zákona o ochraně přírody a krajiny a v dalších koncepčních dokumentech ochrany přírody. V každém případě postupujeme tak (a to především ve vlastním zájmu), aby soustava našich celkoplošných a dalších chráněných území a systém zajištění péče o ně, byl neoddiskutovatelným přínosem k uchování přirozené druhové rozmanitosti a ekologické stability evropské krajiny v kontextu vstupu naší země do Evropské unie. Nezapomínejme, že přírodu chráníme nejen pro uchování životadárných procesů a druhové diverzity, ale zejména pro člověka. Zvláště v CHKO to platí dvojnásob, neboť ty musí vytvářet nejen prostor pro kvalitní ochranu přírodního a krajinného prostředí, ale i prostor pro život zde bydlících lidí a rozvoj zde ležících obcí. Jelikož většina těchto území se nalézá v hospodářsky marginálních částech státu, je zcela na místě konstatovat, že uchování a péče o přírodně hodnotnou a atraktivní krajinu je jedním z nemnohých předpokladů dlouhodobé prosperity těchto obcí a subregionů.

Současná atmosféra v politické i širší veřejnosti není z více příčin ochrany přírody až tak nakloněná, jak bychom si přáli. To je smutná skutečnost. Alespoň část příčin však hledáme u nás samých. Je to zároveň výzva, abychom se zamysleli sami nad sebou a pokusili se k veřejnosti přistupovat jinou a stravitelnější formou. Práce v ochraně přírody nebyla, není a asi nikdy nebude jednoduchou záležitostí. Proto si závěrem dovoluji projevit upřímnou úctu všem, kteří přispěli k rozvoji péče o chráněné krajinné oblasti. Vyjadřuji přesvědčení, že existující problémy pro nás nebudou pouze břemenem, ale především pozitivním stimulem pro další práci.

František Pelc

ředitel Správy chráněných krajinných oblastí ČR

SUMMARY

Five Years of the Administration of Protected Landscape Areas of the Czech Republic

The Administration of Protected Landscape Areas (PLAs) of the Czech Republic celebrates the fifth anniversary of its existence in 2000. Its main aim is to ensure effective care of the unique natural and landscape environment of 23 PLAs which cover almost 13 % of the country area. Among its most important tools, (1) state administration in nature conservation and landscape protection carried out by relevant PLA administrations should be mentioned, as well as (2) realisation of practical landscape-ecological measures which are usually bound with the implementation of landscaping projects, (3) public awareness and, last but not least, (4) research activities helping to understand not only the values of natural environment and ecological relations but also to develop appropriate ways of management.

The system of PLAs is one of the basic corner-stones of conservation and sustainable use of natural and landscape environment in the Czech Republic. Their international importance can be documented by the concentration of core areas of the prepared EECONET; five PLAs have been included in the worldwide network of Biosphere Reserves and the NATURA 2000 sites are supposed to be situated in the PLAs as well. The Administration of the PLAs of the Czech Republic became a member of the European federation of large-scale protected areas (Europarc) in 1998 and it is a

question of time when it will be included in the Eurosite organisation.

The PLAs and other protected nature areas should be perceived as an integral part of the human society, as a prerequisite of its existence and development, not as its brake or barrier, which has been quite a common attitude so far. Considering that, the role of nature conservation in transforming paradigms in the sectors essential for further appearance of our landscape and protected areas, such as agriculture, forestry and tourism, will be of high importance. Forests are highly represented in the Czech Republic (34 %) but their economic output for the GNP is quite low (0.5 %), moreover, there is a low pressure on the intensity of the use of arable land.

Numerous landscape-ecological problems appear in the PLAs. Among the most common, damage of mountain forest ecosystems by air pollution, water regime negatively affected by the intensification of agriculture and technocratic attitude to water resources in the socialist era, high percentage of spruce and pine monocultures in the forests, large-scale exploitation of mineral resources such as limestone and gravel-sand, landscape character devaluating the urban development, or local pressure on the tourist use of some nature objects can be mentioned.

However, the referred period has yielded some positive results. The State Nature Conservation and Landscape Protection Programme of the Czech Republic was approved by the government and was reflected in the State Environmental Policy in 1999. The Strategy of Develop-

ment of the PLAs was prepared in 1996, now being updated as the Programme of Development of the PLAs. Therefore we possess important documents which represent, together with the management plans of the particular PLAs, a rounded-off framework of a medium- to long-term work plan. The central part of the Labské pískovce PLA was designated as the České Švýcarsko National Park (with an area of 75 km²) and the largest beech complex in Bohemia, occurring on the northern slopes of the Jizerské hory PLA, was designated as the Jizerskohorské bučiny National Nature Reserve (27 km² incl. protective zone). In both cases, our staff has played an important or even key role in the designation process.

The recent trend of transforming public administration into a less centralised system is unambiguously a desirable process. However, there are many well-reasoned rules to preserve the consistent but locally practised administration of the PLAs. The system of our large-scale protected areas is of international importance and almost two third of these areas are included in two or even three newly created Regions. We should be prepared to make necessary legislative steps to treat the administrative problems, but we should never forget that the nature is to be conserved not only for the preservation of life-giving processes and species diversity, but above all for the mankind. This is especially true in the PLAs, as they should provide space for a good-quality nature conservation and landscape protection, but also for people and municipalities in the area.

Zákonodárství Evropských společenství na ochranu přírody: výzva pro ČR

Jan Plesník, Jiří Pokorný

Mezi základní úkoly, které má Česká republika splnit před vstupem do Evropské unie (EU), patří sladění právního řádu ČR s legislativou Evropských společenství (ES). Připomeňme, že EU, kterou dnes tvoří patnáct členských států, nemá právní subjektivitu. Tu mají Evropská společenství. Proto legislativu, která je závazná pro všechny členské státy EU, označujeme jako právo ES. Přijetí právních norem ES přitom neznamená jen jejich zapracování do legislativy ČR, ale zejména jejich skutečné naplnění a důsledné vymáhání jejich dodržování.

V rámci legislativy ES, zaměřené na péči o životní prostředí, představují právní normy týkající se ochrany přírody pouze malý zlomek. Nicméně dvě dále uvedené směrnice jsou natolik významné, že představují nesporný společný základ ochrany přírody v EU.

Směrnice o ptácích neboli **směrnice č. 79/409/EEC o ochraně volně žijících ptáků**

byla přijata v roce 1979 a na svou dobu znamenala bez nadsázky průkopnický čin. Na konci 70. let totiž celosvětově převládalo pojetí druhové ochrany, kdy vybrané rostlinné a živočišné druhy, zejména ohrožené, byly formálně vyhlášeny za zákonem chráněné. Jinými slovy, právní ochrana se obvykle vztahovala pouze na jedince určitých druhů.

Právě směrnice o ptácích vnesla do řízené péče o organismy do té doby nepříliš běžné přístupy. Jednak zakotvila ochranu všech volně žijících ptáků ve všech vývojových stádiích, tedy obecnou ochranu celého taxonu, a zavedla ochranu jimi obývaných stanovišť (biotopů). Obecná ochrana se tedy ve směrnici vztahuje nejen na dospělce a mláďata, ale i na vejce. Na území členských států EU se zakazuje úmyslné zabíjení a odchyt ptáků a poškozování jejich hnízd. Členské státy rovněž musí přijmout taková opatření, která zamezí úmyslnému vyrušování opeřenců, zejména během rozmnožování a výchovy mláďat. Směrnice vysloveně ukládá členským státům EU regulovat obchodování s ptáky a výrobky z nich a zcela zakázat některé způsoby lovu a odchytu uvedených živočichů, k nimž patří kupř. používání smyček (pytláckých ok), ptačího lepu a magnetofonů nebo lov z letadel či motorových vozidel. Vzhledem k významu, který pro lidskou společnost ptáci mají, existují z jejich obecné ochrany pochopitelné výjimky, kupř. z důvodu zabránění významným ztrátám na úrodě či bezpečnosti letového provozu. Pokud ovšem jsou některé druhy předmětem lovu, musí se tak dít udržitelným způsobem, který nenaruší jejich případnou ochranu v celém areálu rozšíření.

Důsledné propojení ochrany jedinců a populací, kterou směrnice o ptácích přináší, dokládá nejlépe skutečnost, že tato právní norma vyjmenovává mezi způsoby, jak zachovat dostatečnou rozmanitost (diverzitu) a rozlohu stanovišť, významných pro opeřence, kromě vyhlášení chráněných území i řízenou péči o uvedené biotopy, a to i v nechráněné krajině. Vzhledem k značnému poškození přírody a krajiny, k němuž došlo zejména v západní Evropě, není např. v Nizozemsku či Velké Británii péče o stanoviště myslitelná bez jejich obnovy nebo dokonce bez vytváření zcela nových vhodných biotopů.

Dalším výrazným přínosem směrnice o ptácích zůstává speciální ochrana opeřenců. Členským státům EU totiž ukládá, aby pro 181 ptačích druhů nebo poddruhů, uvedených v příloze I, vyhlásily chráněná území – **oblasti zvláštní ochrany** (Special Protection Areas, SPA). Mezi ptačí druhy a poddruhy,

jejichž účinnou ochranu musí členské státy EU zabezpečit vyhlášením SPA, nepatří jen bezprostředně ohrožené vyhynutím nebo přirozeně vzácné, ale i poměrně běžné, které ale člověk negativně ovlivňuje výraznými změnami v jimi osídleném prostředí. Plná třetina těchto ptačích taxonů se na území ČR nikdy nevyskytovala, řada dalších se k nám zatoulává skutečně jen ojediněle nebo zde hnízdí naprosto nepravidelně. Naopak kromě celosvětově ohrožených druhů jako je drop velký (*Otis tarda*) nebo chrástal polní (*Crex crex*) se požadavek na vyhlášení SPA, a to v dostatečném množství a rozloze, týká i datla černého (*Dryocopus martius*) a lejška bělokrkého (*Ficedula albicollis*), kteří v ČR zvláště chráněni vůbec nejsou. Naproti tomu pro 66 našich zvláště chráněných druhů se povinnost vyhlášení pro ně území zvláštní ochrany netýká. Nejsou totiž směrnici klasifikovány jako chráněné v EU. To je případ v ČR kriticky ohrožených druhů jako je výřeček malý (*Otus scops*), strnad luční (*Miliaria calandra*) nebo koliha velká (*Numenius arquata*) – cf. ŠTASTNÝ & BEJČEK (1999). Jako pro veškeré zákonodárství ES i pro směrnici o ptácích platí, že v něm EU vystupuje jako celek. Jinak řečeno, jestliže se určitý ptačí druh nebo poddruh vyskytuje v některém z členských států EU poměrně hojně a je přitom z pohledu celých ES považován za ohroženého a tudíž chráněno, musí i tento členský stát pro něj zřídit dostatečný počet SPA (cf. PLESNÍK & POKORNÝ str. 272 – výř). Členský stát může jako SPA vyhlásit i hnízdiště, zimoviště, pelichaniště a místa zastávek stěhovavých druhů, které

Zvláštní oblasti ochrany jsou v Evropské unii vyhlášována i pro ubývajícího tesaříka obrovského (*Cerambyx cerdo*). Jeden z největších evropských brouků vůbec vyhledává hlavně dubové lesy a velké parky se starými duby

Foto L. Havel

dárství ES i pro směrnici o ptácích platí, že v něm EU vystupuje jako celek. Jinak řečeno, jestliže se určitý ptačí druh nebo poddruh vyskytuje v některém z členských států EU poměrně hojně a je přitom z pohledu celých ES považován za ohroženého a tudíž chráněno, musí i tento členský stát pro něj zřídit dostatečný počet SPA (cf. PLESNÍK & POKORNÝ str. 272 – výř). Členský stát může jako SPA vyhlásit i hnízdiště, zimoviště, pelichaniště a místa zastávek stěhovavých druhů, které

nejdou zařazeny do přílohy I směrnice. Takto propracovaný systém ochrany ptáků sice zdůraznil moderní přístupy v péči o přírodní dědictví, nicméně zaměřuje se pouze – na ochranu, péči a udržitelné využívání biologických zdrojů. Jako svůj výrazný příspěvek ke globální ochraně biodiverzity přijala ES v předvečer proslulé Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED), která proběhla v brazilském Rio de Janeiru, druhou významnou směrnicí na ochranu přírody – **směrnicí č. 92/43/EEC o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin**. Jejím cílem zůstává ochrana vybrané fauny (s výjimkou ptáků) a flóry a jimi osídleného konkrétního prostředí. Výrazem **stanoviště** (přibližně *biotop*) překládáme anglický pojem *habitat*: proč tomu tak je, jsme se pokusili vysvětlit v jiném článku (viz PLESNÍK str. 281).

V čem je směrnice o stanovištích tak pokroková? Řada druhů a poddruhů rostlin a živočichů, uvedených v příloze IV a významných z hlediska celých ES, nikoli pouze z pohledu jednoho či několika členských států EU, musí být přísně chráněna v celé Evropské unii. Přísná ochrana těchto druhů a poddruhů opět zakazuje úmyslný odchyt nebo zabíjení živočichů a záměrné vyrývání, sběr, vyřezávání, vytrhávání nebo ničení rostlin ve volné přírodě. U vejcorodých obratlovců jako jsou mořské želvy není povoleno ani ničení, ani sbírání vajec. Rovněž poškozování míst, kde se přísně chráněné druhy živočichů rozmnožují nebo odpočívají, je v přímém rozporu s touto směrnicí. Každý členský stát EU je navíc povinný zakázat obchod a chov či pěstování ohrožených druhů v lidské péči. Mezi takto přísně chráněné volně žijící živočichy a planě rostoucí rostliny se řadí rys ostrovid (*Lynx lynx*), medvěd hnědý (*Ursus arctos*), želva bahenní (*Emys orbicularis*) či švihlík letní (*Spiranthes aestivalis*), ale i syselec obecný (*Spermophilus citellus*) nebo křeček polní (*Cricetus cricetus*). Obdobně jako směrnice o ptácích umožňuje i směrnice o stanovištích v opodstatněných případech udělit z této přísné ochrany jednotlivé výjimky. Uvedená právní norma rovněž zakazuje některé nehumánní a nesporné způsoby lovu ryb a savců.

Směrnice dále ukládá zřídit pro některé druhy a poddruhy, zahrnuté do přílohy II, další typ chráněných území – **zvláštní oblasti ochrany** (*Special Areas of Conservation, SAC*). V tom se příliš neliší od rovněž moderně koncipovaného zákona o ohrožených druzích, platného v USA od roku 1973. I ten umožňuje prostřednictvím tzv. kritického biotopu za určitých předpokladů chránit konkrétní prostředí cílového druhu. Příloha vypočítává 220 druhů a poddruhů živočichů, více než 300 taxonů cévnatých rostlin a 29 druhů mechorostů, přičemž do těchto čísel nezahrnujeme rostlinné druhy, vyskytující se na Kanárských ostrovech a Madeiře. Opět mezi nimi najdeme takové

Rosnička zelená (*Hyla arborea*) patří mezi druhy, které musejí členské státy Evropské unie přísně chránit, ale nemají za povinnost pro ně vyhlášovat chráněná území

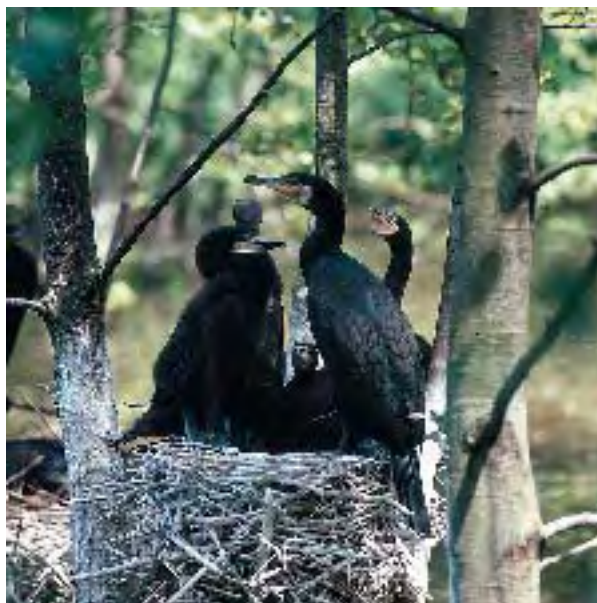
Foto J. Plesník

většina chráněných stanovišť představuje těžko nahraditelná refugia (útočiště) pro ochranu přírody důležitých druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů. Nicméně povinnost členských států EU podřídit určitému režimu ochrany i cenná stanoviště jako taková zůstává jakousi pojistkou pro zachování přírodovědecky cenných lokalit. V ČR se podle současných znalostí vyskytuje 53–55 typů přírodních stanovišť, významných z hlediska ES (KUČERA T. 1999, CHYTRÝ M. 2000). Pro přiblížení jmenujme kromě stanovišť uvedených v předchozím odstavci alespoň druhově bohaté horské smilkové louky, svažové suťové lesy nebo vápnité slatiny.

Směrnicí o stanovištích doplňuje seznam rostlinných a živočišných druhů, významných pro ES, jejichž odchyt či sběr ve volné přírodě může být regulován (příloha V směrnice). Jde

kupř. o sněženku podsnežník (*Galanthus nivalis*) nebo hlemýžď zahradní (*Helix pomatia*). Komentovaný přehled obou základních směrnic ES na ochranu přírody přináší publikace ČSO (HORA 1998). Další podrobnosti získá čtenář v již publikovaných článcích (ŘÍHOVÁ 1998, PLESNÍK 2000, ROTH & PLESNÍK 2000, VLAŠÍN 2000) nebo v populárně psaných brožurách (EUROPEAN COMMISSION 1997 a HORA *et al.* 1999).

Jakým způsobem zabezpečuje, aby členské státy EU nepřistoupily k výběru SAC formálně? Jak počet, tak i rozloha SAC, vyhlášeného na ochranu určitého druhu nebo poddruhu, musí odpovídat jeho početnosti, a to nejen na území dotčeného členského státu, ale i v celé EU. Při vyhlášení SAC jako míst výskytu chráněných typů přírodních stanovišť musí členský stát zvažovat jak to, jakou rozlohu konkrétního přírodního stanoviště z jeho celkové rozlohy na svém území bude chránit jako SAC, tak skutečnost, nakolik bude tímto opatřením zabezpečena ochrana uvedeného pří-

Známý kormorán velký (*Phalacrocorax carbo*) byl původně zařazen mezi druhy, pro které musejí členské státy EU zřízovat oblasti zvláštní ochrany. V důsledku zvyšující se početnosti v některých evropských zemích byl tento rybožravý druh z přílohy I směrnice o ptácích vyřazen

Foto L. Hauser

rodního stanoviště v EU jako celku. K tomu pochopitelně je třeba znát rozlohu příslušného přírodního stanoviště na území tohoto členského státu EU a v celé Evropské unii.

Jak oblasti zvláštní ochrany (SPA), zřizované podle směrnice o ptácích, tak zvláštní oblasti ochrany (SAC), jejichž vyhlásování ukládá členským státům EU právě směrnice o stanovištích, mají dohromady vytvářet soustavu chráněných území, významných z hlediska ES, kterou označujeme jako **soustava NATURA 2000**.

I když se ve vlastním textu směrnice o stanovištích hovoří o soustavě NATURA 2000 jako o souvislé ekologické síti, zatím propojenou biologickou infrastrukturou není. Při jejím vytváření se totiž jen omezeně přihlíží k vzájemné propojenosti lokalit. Z pochopitelných důvodů je příprava soustavy NATURA 2000 omezena pouze na členské státy EU. Skutečnou ekologickou síť, budovanou na celém našem kontinentě od samého začátku jako soustavu jádrových území, biokoridorů, jejich ochranných pásem a dalších skladebných prvků (zóny obnovy, zóny zvýšené péče o krajinu), vytvoří až Evropská ekologická síť (*European Ecological Network*) – BENNETT 1998, MÍCHAL *et al.* 1999, DEJMAL 2000, PLESNÍK 2000).

Na rozdíl od směrnice o ptácích, která vyhlášení SPA ponechává pouze na členských státech EU, skládá se identifikace SAC ze dvou postupných kroků. Příslušný členský stát připraví národní seznam lokalit, splňujících kritéria pro zařazení do soustavy NATURA 2000. Ta jsou podrobně uvedena v příloze III směrnice o stanovištích. Navržené lokality hodnotí Evropská komise (EK), tedy jakási vláda EU, prostřednictvím své odborné instituce, Evropského tématického střediska ochrany přírody (ETC/NC), nezávislých odborníků a nevládních organizací, a to z hlediska jejich významu pro ES. Směrnice kromě toho umožňuje, aby EK vyhlásila jako SAC i lokality, které členský stát EU nenavrhl, přestože se nacházejí na jeho území. Stane se tak v případě, že dojde k závěru, že takové území je z hlediska zachování příslušného typu stanoviště nebo druhu skutečně významné.

Lokality, zařazené do soustavy NATURA 2000, nemusí být nutně jen území s nejpřísnější ochranou. Je totiž na členském státu EU, aby přijal taková opatření, zabezpečující zachování určitého stanoviště, populace cílového rostlinného či živočišného druhu či obojího. SPA nebo SAC proto mohou být zařazeny do již existujících kategorií chráněných území nebo pro ně vláda příslušného členského státu zabezpečí dlouhodobou, k životnímu prostředí šetrnou řízenou péči o formálně nechráněné území (JULIEN 1998). Druhá možnost vychází z reálné situace v západní Evropě, kde se zejména od 70. let 20. století vytvořil systém nejrůznějších programů, které buď ze státního rozpočtu nebo ze zdrojů ES dotují dobrovolnou činnost vlastníků a nájemců půdy, podporující mimoprodukční funkce krajiny (viz PLESNÍK str. 268). V současnosti je v EU formálně chráněna pouze třetina lokalit, zařazených do soustavy NATURA 2000. Smyslem jejího budování zůstává totiž ochrana vybraných částí přírody, významných z hlediska celé EU, a nikoli pouze daného členského státu. Určení lokalit soustavy NATURA 2000 kromě toho musí být provedeno jako vědecká analýza bez ohledu na vlastnické vztahy nebo náklady, které zachování cílů ochrany v takto vymezených územích bude logicky vyžadovat (DIANA 1999).

Jaký je vůbec současný stav vytváření nadnárodní soustavy NATURA 2000? Není žádným tajemstvím, že celý proces již nabral výrazné několikaleté zpoždění. Pozorný čtenář si jistě všiml, že bez aktuálních kvantitativních údajů o rozmístění, rozloze, stupni ohrožení a hlavních ohrožujících činitelích chráněných typů přírodních stanovišť a o rozšíření, početnosti a vývojových trendech obdobně chráněných rostlinných a živočišných druhů není zodpovědné a kvalifikované určení lokalit uvedené soustavy myslitelné. Zpoždění není způsobeno chybnou koncepcí, ale špatně stanovenými politickými termíny.

Zatím nejdále pokročilo Dánsko, Nizozemsko a Belgie, a to pouze v naplňování směrnice o ptácích. Na rozdíl od mezinárodních úmluv je legislativa ES právně vymahatelná. Jestliže některý členský stát EU nerealizuje zákonodárství ES dostatečným způsobem nebo v požadovaných termínech, může Evropská komise omezit finanční zdroje pro tento stát. Pokud se ani toto opatření neseká s úspěchem, může jej EK zažalovat u Evropského soudního dvora, jehož rozhodnutí jsou pro

Tuleň saimenský (*Phoca hispida saimensis*) obývá pouze stejnojmenné jezero ve Finsku. Proto byl zařazen do přílohy směrnice o stanovištích a celé území vyhlášeno jako zvláštní oblast ochrany
Foto J. Plesník

všechny členské státy EU závazná. Ten taková rozhodnutí obvykle spojuje s vysokými pokutami, které stát musí platit do doby, než sjedná odpovídající nápravu. V současnosti se před Evropským soudním dvorem ocitla pro neplnění obou směrnic naprostá většina členských států ES.

Podle posledních dostupných údajů ze srpna 2000 vyhlásily členské státy EU celkem 2607 oblastí zvláštní ochrany (SPA), zabírajících dohromady 182 089 km². Přitom na tři členské státy, Španělsko, Finsko a Švédsko, připadá téměř polovina této plochy. Největší část svého státního území (22,3 %) věnovalo oblastem zvláštní ochrany Dánsko. Obdobná situace nastala i při vyhlásování zvláštních oblastí ochrany (SAC). V srpnu 2000 existovalo v celé EU 10 683 SAC o celkové rozloze 368 747 km².

Lokalita Nene Washes ve východní Anglii představuje významné zimoviště řady ptáčích druhů, chráněných směrnicí o ptácích. Další významné druhy opeřenců se zde pravidelně zastavují na tahu. Proto byla vyhlášena jako oblast zvláštní ochrany podle této směrnice. Území vlastní Královská společnost na ochranu ptáků, která zde zřídila soukromou rezervaci. Její část slouží k extenzivní pastvě skotu a sklizni sena pro místní zemědělce. Tuto činnost dotuje v rámci agroenvironmentálních programů britská vláda
Foto J. Plesník

Zatímco v Dánsku tvoří SAC 23,8 % a v Řecku 20,1 % celkové rozlohy státu, v SRN a v Belgii to byla jen 3 %. Absolutně největší plochu jako SAC vyhlásilo Španělsko, a to 88 000 km². Protože se SAC a SPA do určité míry překrývají a některé státy dosud nestanovily hranice obou typů chráněných území, odhaduje Evropská komise, že lokality soustavy NATURA 2000 v současnosti zabírají 12–15 % celkové rozlohy EU (DELPEUSCH *in litt.*).

Jak si s vytvářením soustavy NATURA 2000 poradí Česká republika? Ta by měla nejméně rok před předpokládaným vstupem do EU nejen začlenit legislativu ES do svého právního řádu, ale také ji bezesbýtku realizovat. ČR by tedy měla do konce roku 2001 určit budoucí lokality soustavy NATURA 2000 na svém území. Prvním naprosto bezpodmínečným opatřením, následujícím po podrobném porovnání legislativy ES a zákonodárství ČR na ochranu přírody, se stala novelizace zákona č. 114/1992 Sb. Novela by měla být do konce roku 2001 postoupena Vládě ČR.

V září 1999 jmenovalo Ministerstvo životního prostředí Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR národním koordinátorem vytváření soustavy NATURA 2000 v České republice. Inventarizace a sjednocení stávajících dostupných údajů o druhích a společenstvech, jejich převod do společného formátu a určení mezer v nezbytných informacích zůstává zásadním krokem pro vytváření soustavy NATURA 2000 v ČR. Mezi zdroje informací (do určité míry použitelné) patří výsledky z mapování nadregionálních biocenter ÚSES, generelů nadregionálního, regionálního a v některých případech místního ÚSES, ochrannářského mapování, projekt ES CORINE-biotopy a CORINE-pokryv území, inventarizace mokřadů, novější inventarizační a atlasová zpracování rozšíření některých taxonů, předběžné výsledky revize maloplošných ZCHÚ a zatímní výsledky mapování krajiny a fytoocenóz.

Realizace zmiňovaného systému chráněných území ES se rozpadá na dvě hlavní aktivity. Pokud jde o určení SPA, je možné vyjít z významných ptačích území (*Important Bird Areas, IBA*). V rámci stejnojmenného celosvětového projektu mezinárodní organizace na ochranu ptáků a jejich stanovišť BirdLife International již Česká společnost ornitologická (ČSO) určila 16 těchto území (HORA 2000). K projektu IBA se vrátíme podrobněji v některém z příštích čísel. Předpokládáme, že stávající IBA budou doplněna dalšími 20 suchozemskými nebo mokřadními lokalitami, nezbytnými pro obecnou a speciální ochranu ptáků v ČR. Naopak určitou pozornost budeme muset věnovat tomu, aby lokality, navržené do soustavy NATURA 2000, zahrnovaly i klíčová hnízdiště, zimoviště, místa zastávek a pelichaniště v ČR poměrně běžně se vyskytujícími ptačími druhy, zařazených do přílohy I směrnice o ptácích. Při realizaci směrnice

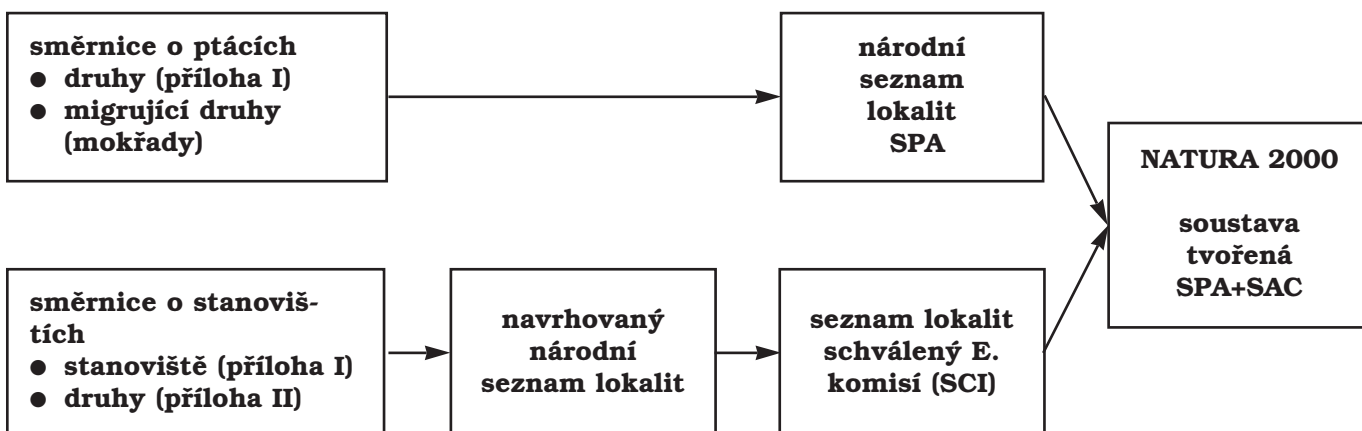
Vydra říční je v EU nejen přísně chráněna, ale jejím nejvýznamnějším lokalitám se dostává územní ochrany ve zvláštních oblastech ochrany (podle směrnice o stanovištích)
Foto L. Hauser

o ptácích spolupracuje AOPK ČR s ČSO, která získala prostřednictvím BirdLife International zvláštní grant na přípravu na vstup do EU, financovaný vládou Nizozemského království.

Ze samotného obsahu směrnice o stanovištích je již zřejmé, že její naplňování bude v podmínkách ČR poněkud obtížnější. Chybí především aktuální údaje o rozšíření a o rozloze typů přírodních stanovišť, uvedených v příloze I směrnice o stanovištích. V ČR existuje dlouholetá tradice v typizaci vegetace (curyšsko-montpelliérský fytoocenologický syntaxonomický směr, soubory lesních typů, fyziotypy vegetace, zahrnuté do dvou metodik mapování krajiny pro potřeby ÚSES, geobiocenologická typologie a další systémy), nicméně klasifikace biotopů, tak jak je chápána a závazně interpretována manuálem EK, chybí. Mapování rozšíření a rozlohy typů přírodních stanovišť z přílohy I není možné zahájit bez sjednocení těchto podkladů a vytvoření jednotného systému stanovišť pro podmínky přírody a krajiny v ČR („převodního klíče“). V roce 2000 začalo ověřování metodiky mapování na vybraných modelových územích. Výstupem celostátního mapování, plánovaného na rok 2001 a roky další, budou příslušné mapy biotopů, klasifikovaných podle přílohy I směrnice o stanovištích.

Bez problémů nejsou ani údaje o rozšíření a početnosti cílo-

Postup při vytváření soustavy chráněných území ES NATURA 2000

vých druhů. Většina dat o rozšíření se totiž vztahuje k síťovému mapování, nikoli ke konkrétním lokalitám, údaje o rozšíření mnoha taxonů (např. hmyz a ostatní bezobratlí, vyšší a nižší rostliny) jsou většinou navíc značně mozaikovité.

Na přípravě soustavy NATURA 2000 budou kromě státní ochrany přírody spolupracovat i odborníci působící mimo ni. Mimořádnou úlohu by měly sehrát nevládní organizace, ať už při spolupráci na zabezpečování dat, tak zejména jako hodnotitelé zpracovaných výstupů (PLESNIK 1999). V období před vstupem do EU může ČR využít iniciativu Rady Evropy, která v rámci realizace Úmluvy o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (Bernské úmluvy) zahájila program, nazvaný síť SMARAGD (EMERALD Network). Jde o obdobu soustavy NATURA 2000, rozšířenou na celou Evropu a podporovanou i příslušnými institucemi ES. Navrhované lokality celoevropského významu jsou v síti SMARAGD označovány jako oblasti ve zvláštním zájmu ochrany přírody (*Areas of Special Conservation Interest, ASCI*). V ČR již byl v roce 2000 zahájen pilotní projekt na vytváření sítě SMARAGD a tím i soustavy NATURA 2000, finančně podporovaný Radou Evropy.

V únoru 2000 předložilo MŽP Evropské komisi návrh ČR na rozšíření přílohy I směrnice o ptácích a příloh I, II a IV směrnice o stanovištích, připravený AOPK ČR. Více než 40 specialistů včetně celé řady externích spolupracovníků doporučilo, aby byla příslušná příloha směrnice o stanovištích rozšířena o dva druhy a přílohy směrnice o stanovištích o 113 druhů a poddruhů rostlin a živočichů, směrnice o stanovištích o čtyři typy přírodních stanovišť (CHYTRÝ l. c.).

Protože realizace soustavy NATURA 2000 v ČR je náročná hned z několika hledisek – časového, odborného, personálního a samozřejmě i finančního – požádala ČR pro naplnění směrnice o stanovištích o přechodné období. Znamenalo by to, že pro předložení návrhu lokalit soustavy NATURA 2000 by příslušné instituce ČR dostaly po vstupu do EU několikaletý odklad. EK by měla do konce roku 2000 rozhodnout, zda ČR příslušné přechodné období povolí.

Směrnice ES o ptácích a o stanovištích představují zatím nejkomplexnější právní normu na ochranu přírody na světě, integrující péči o jedince, populace, druhy, stanoviště (biotopy) a území. Jsou výstižným dokladem pozornosti, kterou Evropská společnost věnuje právě aktivní péči o přírodní dědictví, jehož význam přesahuje význam jednotlivých států. Jestliže je chceme realizovat skutečně a nikoli jen formálně a pokud se tento úkol odpovědným úřadům státní ochrany přírody, odborným institucím a nevládním organizacím v ČR podaří rozumným způsobem a včas uskutečnit,

bude to znamenat bezpochyby důležitý krok směrem k uchování společně sdílených celoevropských hodnot.

LITERATURA

BENNETT G. (1999): Guidelines for the development of the Pan-European Ecological Network. Council of Europe Strasbourg, 51 pp. – DEJMAL I. (2000): Evropská unie a ochrana přírody. *Ochrana přírody* 55: 1–2. – DIANA O. (1999): NATURA 2000: Co je v sázce a vyhlídky. *Ochrana přírody* 54: 129–130. – EUROPEAN COMMISSION (1997): NATURA 2000: managing our heritage. Office for Official Publications of the European Communities Luxembourg, 15 pp. – HORA J. ed. (1998): Legislativa EU a ochrana přírody. Česká společnost ornitologická Praha, 99 pp. – HORA J. (2000): Czech Republic. In HEATH M. F., EVANS M. I. (eds.): Important bird areas in Europe. Priority sites for conservation. Vol. I Northern Europe. BirdLife International Cambridge, U. K.: 123–135. – HORA, J., KUČERA T., PLESNÍK J. (1999): Ochrana přírody v Evropské unii. Česká společnost ornitologická Praha, 16 pp. – CHYTRÝ M. (2000): Ochrana habitatů a NATURA 2000. *Ochrana přírody* 55: 161–162. – JULIEN B. (1998): EU accession and NATURA 2000. In NOWICKI P. (ed.): The Green Backbone of Central and Eastern Europe. Conference Proceedings, Cracow, 25–27 February 1998. European Centre for Nature Conservation Tilburg: 42–45. – KUČERA T. (1999): Přehled typů přírodních stanovišť (biotopů) v zájmu Společenství (Příloha I směrnice o stanovištích) vyskytujících se v České republice. Česká společnost ornitologická Praha, 28 pp. – MÍCHAL I., PLESNÍK J., POKORNÝ J. (1999): Souvislosti územních systémů ekologické stability (ÚSES), Evropské ekologické sítě (EECONET) a programu Evropských společenství NATURA 2000. In NEMEC J. (ed.): Krajínověhodnotné programy. Příbram 1999. EnviTypo Praha: 152–156. – PLESNÍK J. (1999): EU accession process and nature conservation in the Czech Republic: Current status and prospects. Proceedings of the EU Enlargement Seminar, 20–22 May 1999 Brussels. BirdLife International Cambridge, U. K.: 98–103. – PLESNÍK J. (2000): EECONET versus NATURA 2000: co bude počátkem 21. století aktuálnější? In kolektiv autorů: Téma pro 21. století: kulturní krajina aneb Proč ji chránit? MŽP Praha: 213–218. – ROTH P., PLESNÍK J. (2000): Ochrana přírody v Evropské unii: až příliš komplexní přístup? *Živa* 48: lxi – lxii. – ŘÍHOVÁ G. (1998): Legislativa ES a druhová ochrana. In OTÁHAL I., PLESNÍK J. (eds.): Záchranné programy živočichů v České republice. ZO ČSOP Nový Jičín – Stanice pro záchranu živočichů Bartošovice na Moravě: 143–148. – ŠTÁSTNÝ K., BEJČEK V. (1999): Analýza avifauny České republiky na základě přílohy I směrnice č. 79/409/EEC o ochraně volně žijících ptáků. První diskusní verze. Česká společnost ornitologická Praha, 54 pp. – VLAŠÍN M. (2000): Biodiverzita a Evropská unie. *Veronika* 14 (3): 1.

SUMMARY

Nature Conservation Legislation in the ES: a Challenge of the Czech Republic

The Czech Republic should identify its future NATURA 2000 sites by the end of 2001. The first necessary step is an amendment of the 1992 Act No. 114 on nature conservation and landscape protection. The amendment should be passed to other ministries for comments in October 2000.

In September 1999, the Agency for Nature Conservation and Landscape Protection was appointed national coordinator of the NATURA 2000 project by the Ministry of Environment. Among the available data, the results of mapping of the Territorial Systems of Ecological Stability and conservation mapping, the CORINE-Biotopes and CORINE-Landcover projects, wetland inventories, recent inventories and atlases of distribution of some plant and animal taxa, results of the revision of small-scale Specially Protected Areas and of landscape and phytocoenosis mapping can be mentioned.

Identification of the SPAs can be based on the Important Bird Areas (IBAs), designated according to the criteria of BirdLife International. The Czech Society for Ornithology has defined 16 IBAs in the country. About 20 terrestrial or wetland sites, essential for both general and special conservation of birds in the Czech Republic, should be added to this number. Attention should be paid to key breeding, wintering and

moulting areas and staging posts of bird species which are relatively common in the country and are listed in Annex I of the Birds Directive. The Agency for Nature Conservation and Landscape Protection co-operates on the implementation of the Directive with the Czech Society for Ornithology, which has obtained a special grant from the government of the Netherlands to finance preparation for the EU accession.

Implementation of the Habitats Directive seems to be more difficult. Not enough recent data on the distribution and area of habitat types listed in Annex I of the Directive are available. There is a long tradition of vegetation typology in the country, however, the habitat classification presented in the European Commission manual has been missing. Mapping of distribution of the Annex I habitat types has to be preceded by integration of these materials and creating of a unified system of habitats for the conditions of nature and landscape in the Czech Republic (a "translation key"). In 2000, testing of the mapping methods started in some model areas. Nation-wide mapping, planned for 2001 and the following years, should produce relevant maps of habitats classified according to the Annex I of the Habitats Directive.

Data on distribution and population numbers of the Annex II and IV species are not sufficient too. Most of the information refers to grid map-

ping, not to particular sites, moreover, data on the distribution of many taxa (e. g. insects and other invertebrates, cryptogams and higher plants) are often rather mosaic.

Both state nature conservation authorities and independent experts will participate in the preparation of NATURA 2000. NGOs should play an important role in obtaining data and assessing of the results. Before joining the EU, the Czech Republic can use the EMERALD Network project initiated by the Council of Europe under the Bern Convention.

In February 2000, the Ministry of Environment submitted the Czech proposal for the extension of Annex I of the Birds Directive and of Annexes I, II and IV of the Habitats Directive to the European Commission. More than 40 experts including a number of external co-workers have recommended 2 species to be added to the Birds Directive and 113 species and 4 habitat types to the Habitats Directive.

As the implementation of NATURA 2000 in the Czech Republic is very demanding for several reasons (time, technical, personal and also financial), the country has asked for a transition period to fulfil the Habitats Directive. This would mean that after joining the EU, Czech authorities would get a several-year adjournment for the preparation of NATURA 2000 sites. This adjournment should be decided by the European Commission by the end of 2000.

NATURA 2000 v ČR „z pohledu druhů“

Pavel Marhoul, Danuše Turoňová

NATURA 2000 je soustavou chráněných území, vytvořenou všemi členskými státy EU na základě jednotných principů, nezávislá na národních soustavách chráněných území. Jejím smyslem je ochrana přírodního dědictví významného z pohledu Evropské unie. Soustava NATURA 2000 tvoří dva typy území: **oblasti zvláštní ochrany** (SPA – Special Protection Areas), určované na základě směrnice č. 79/409/EEC „o ptácích“ a **zvláštní oblasti ochrany** (SAC – Special Areas of Conservation), stanovené na základě směrnice č. 92/43/EEC „o stanovištích“. Obě obsahují několik příloh, z nichž pro budování soustavy NATURA 2000 jsou nejdůležitější: příloha I směrnice o ptácích a přílohy I a II směrnice o stanovištích.

Příloha I směrnice o ptácích je seznamem obsahujícím 181 v Evropské unii nejohroženějších druhů a poddruhů ptáků. Každý členský stát EU je povinen vyhlásit pro všechny druhy, které se na jeho území vyskytují, dostatečný počet SPA. V ČR hnízdí ze seznamu přílohy I pravidelně či nepravidelně 59 druhů, 58 u nás nebylo nikdy zjištěno. Ostatní druhy a poddruhy se vyskytují pouze na tahu nebo se jedná o vzácné zatoulance. Při výběru SPA se vychází zejména z zpracovaných kritérií vytvořených mezinárodní nevládní organizací BirdLife International pro účely určování tzv. významných ptačích území (IBA – Important Bird Areas). Důležité je, že tímto způsobem se neochraňují pouze nejdůležitější hnízdiště, ale i lokality významné z hlediska migrace a zimování ptáků. Velký důraz se klade na ochranu mokřadů, které hostí značné množství druhů ptáků i dalších skupin živočichů a rostlin. Na našem území se nachází 16 významných ptačích území (HORA 2000).

Přílohy I a II směrnice o stanovištích jsou podkladem pro výběr zvláštních oblastí ochrany – SAC. Příloha I obsahuje seznam 198 typů stanovišť, z nichž více než 50 je zastoupeno i na našem území (CHYTRÝ 2000). Ze 198 typů stanovišť je více než čtvrtina hodnocena jako prioritní se zvláštním významem pro EU, neboť jsou v nebezpečí vymizení. Příloha II směrnice o stanovištích obsahuje, podobně jako výše zmíněná příloha I směrnice o ptácích, druhové seznamy. Obsaženy zde jsou všechny skupiny rostlin a živočichů vyjma ptáků (řešené směrnici o ptácích) a hub (tab. 1). Nejčastější taxonomickou jednotkou je druh, zařazeny jsou však i poddruhy nebo rody. Určité taxony uvedené v této příloze jsou pro ES zvláště významné a jsou hodnoceny jako prioritní. Obdobně jako u směrnice o ptácích členské státy EU vyhláší zvláštní oblasti ochrany pro všechny taxony a stanoviště, které se vyskytují na jeho území. U některých druhů živočichů je jejich ochrana omezena pouze na určité území nebo určité

populace. Nejvíce výjimek z přísné ochrany má Finsko (nevyhláší SAC pro bobra evropského – *Castor fiber*, vlka – *Canis lupus*, medvěda hnědého – *Ursus arctos* – jinak prioritní druh, rysa ostrovida – *Lynx lynx*, mihuli říční – *Lampetra fluviatilis*, mihuli potoční – *Lampetra planeri*, lososa obecného – *Salmo salar*, bolena dravého – *Aspius aspius*, sekavce písečného – *Cobitis taenia*, vranku obecnou – *Cottus gobio*) a Švédsko (bobr evropský, medvěd hnědý, mihule říční, mihule potoční a mihule mořská – *Petromyzon marinus*). Vlk je pouze částečně chráněn také ve Španělsku (jen populace jižně od Duera) a Řecku (chráněna je populace jižně od 39. rovnoběžky). Koza bezoárová (*Capra aegagrus*) a muflon (*Ovis musimon*) jsou chráněni pouze ve svých přirozených populacích, obdobně jako hlavátka podunajská (*Hucho huch*). Pro lososa obecného budou SAC zřizována pouze ve sladkých vodách a pro síhu (*Coregonus oxyrhynchus*) jen v určitých úsecích Severního moře.

Mimo zmiňované dvě přílohy je ve směrnici o stanovištích pro ochranu druhů významná ještě **příloha IV**, v níž je seznam druhů živočichů a rostlin v zájmu EU, vyžadujících přísnou ochranu. Pro tyto druhy se chráněná území SAC nevyhláší, chráněni jsou všichni jednotlivci. Některé druhy živočichů přílohy IV jsou i v příloze II, např. sysel obecný (*Spermophilus citellus*), vlk, medvěd hnědý, vydra říční (*Lutra lutra*), rys ostrovid, želva bahenní (*Emys orbicularis*), čolek velký (*Triturus cristatus*), čolek dravý (*Triturus carnifex*), kuňka ohnivá (*Bombina orientalis*), kuňka žlutobřichá (*Bombina variegata*), páchník hnědý (*Osmoderma eremita*), tesařík obrovský (*Cerambyx cerdo*), tesařík alpský (*Rosalia alpina*), hnědásek osikový (*Hypodryas maturna*), ohniváček černočárý (*Lycaena dispar*), modrásek bahenní (*Maculinea nausithaus*), modrásek očkovaný (*Maculinea teleius*), vážka jasnokvrnná (*Leucorrhinia pectoralis*), klínatka rohatá (*Ophiogomphus cecilia*), velevrub tupý (*Unio crassus*), jiné jsou zastoupeny pouze v této příloze, z našich druhů jsou to např. plch lesní (*Myoxus glis*), plšík lískový (*Muscadinus avellanarius*), křeček polní (*Cricetus cricetus*), myšivka horská (*Sicista betulina*), kočka divoká (*Felis silvestris*), ještěrka obecná (*Lacerta agilis*), ještěrka zelená (*Lacerta viridis*) a ještěrka zední (*Podarcis muralis*), užovka stromová (*Elaphe longissima*), užovka hladká (*Cornella austriaca*) a užovka podplamatá (*Natrix tessellata*), skokan ostronosý (*Rana arvalis*), skokan štihlý (*Rana dalmatina*) a skokan krátkonohý (*Rana lessonae*), blatnice skvrnitá (*Pelobates fuscus*), ropucha zelená (*Bufo viridis*), ropucha krátkonohá (*Bufo calamita*), rosníčka zelená (*Hyla arborea*), jasoň červenoooký (*Parnassius apollo*), jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosyne*), pestro-

Několik kandidátských zemí střední a východní Evropy navrhuje, aby byla mezi ptačí druhy chráněné podle směrnice o ptácích zařazena i nápadná, obvykle pospolitě hnízdící poštolka rudonohá (*Falco vespertinus*)
Foto J. Hlásek

Raroh velký (*Falco cherrug*) je navrhován na doplnění přílohy I směrnice o ptácích
Foto J. Hlásek

krídlec podražcový (*Zerynthia polyxena*), vážka běloušá (*Leucorrhinia albifrons*), vážka široká (*Leucorrhinia caudalis*). Všechny druhy rostlin (kromě mechorostů) uvedené v příloze II jsou součástí i této přílohy, mimo to se zde objevuje dalších asi 60 druhů rostlin, z nichž se na území České republiky vyskytuje pouze puštíčka rozprostřená (*Lindernia procumbens*).

Současná podoba příloh obou směrnic však není konečná. Rozšíření EU o nové členské státy je proces, který ovlivní nejen legislativu přístupujících států, ale i obě z hlediska ochrany přírody klíčové směrnice. Každý přístupující stát má možnost navrhnout rozšíření seznamů o druhy a stanoviště, které považuje za tak významné, že by jejich ochrana měla být garantována Evropskou unií.

Na podzim roku 1999 byla Agentura ochrany přírody a krajiny ČR pověřena Ministerstvem životního prostředí koordinací přípravy soustavy NATURA 2000 v České republice. Byl vytvořen harmonogram prací rozvržený na roky 2000–2004 a vytyčeny úkoly, které je v rámci tohoto projektu nutné splnit (viz

Systematická skupina	Celkový počet druhů v příloze II	Počet prioritních druhů	Počet druhů vyskyt. se na území ČR	Počet priorit. druhů vyskyt. se na území ČR
Savci	41	10	14	1
Plazi	20	3	1	–
Obojživelníci	23	3	5	–
Ryby	58	5	12	–
Korýši	1	–	–	–
Brouci	22	4	10	2
Ploštice	1	–	–	–
Motýli	20	1	7	1
Kudlanky	1	–	–	–
Vážky	9	–	2	–
Rovnokřídli	1	–	–	–
Stírci	1	–	–	–
Měkkýši	23	1	5	–
Kapradorosty	14	1	1	–
Nahos. rostliny	1	1	–	–
Krytos. rostliny	315	112	12	2
Mechorosty	29	2	4	–
Rostl. druhy pro Makaronéskou oblast	124	45	–	–
Celkem	704	188	73	6

Tab. 1 – Zastoupení druhů a poddruhů rostlin a živočichů v příloze II směrnice o stanovištích

Systematická jednotka	I	II	IV	II + IV	A	B	C
Měkkýši	–	2	3	3	2	5	8
Pavouci	–	5	1	1	2	1	7
Korýši	–	–	1	1	–	2	2
Jepice	–	7	–	–	–	–	7
Ploštice	–	7	–	–	–	–	7
Sítokřídli	–	4	–	–	–	–	4
Srpice	–	2	–	–	–	–	2
Brouci	–	5	–	2	–	–	7
Motýli	–	9	–	–	–	–	9
Ryby	–	–	3	2	–	–	5
Obojživelníci	–	1	–	–	–	–	1
Ptáci	2	–	–	–	–	–	2
Savci	–	1	1	1*	–	–	3
Rostliny vyšší	–	51	–	–	30	34	51
Celkem	2	94	9	10	34	42	115

Tab. 2 – České návrhy na doplnění směrnic ES

- I** Počet taxonů navrhovaných do přílohy I směrnice o ptácích
- II** Počet taxonů navrhovaných do přílohy II směrnice o stanovištích
- IV** Počet taxonů navrhovaných do přílohy IV směrnice o stanovištích
- II + IV** Počet taxonů navrhovaných do přílohy II + IV směrnice o stanovištích
- A** Počet endemických taxonů
- B** Počet taxonů navrhovaných jako prioritní
- C** Celkový počet taxonů

* Návrh s územním omezením na střední Evropu (los evropský)

PLESNÍK a POKORNÝ str. 260). Jedním z prvních úkolů bylo vytvoření seznamu taxonů navrhovaných pro doplnění příloh směrnice o ptácích a směrnice o stanovištích.

Hlavním kritériem pro výběr taxonů bylo splnění podmínky dané ustanovením směrnic, tedy aby tyto druhy patřily mezi ohrožené, zranitelné, vzácné nebo endemické v rámci EU. Bohužel ne všechny druhy, které by bylo možno zařadit do některé z uvedených skupin, jsou pro členské státy EU přijatelné. Důvodem je fakt, že taxony a stanoviště, které jsou součástí příloh směrnic o ptácích a o stanovištích, jsou závazné pro všechny členské státy EU a z toho vyplývá povinnost chránit jejich nejdůležitější lokality jako součást soustavy NATURA 2000. Podstatným principem je, že vhodná území mají být určována bez ohledu na vlastnické nebo jiné zájmy, rozhodujícím faktorem je významný výskyt daného taxonu nebo stanoviště, zjištěný na základě detailního vědeckého průzkumu. Ukazuje se, že hlavní požadavek směrnic – vytvoření soustavy NATURA 2000 – je pro státy EU velmi náročným úkolem a zřejmě se jej nepodaří do roku 2004 beze zbytku splnit (pravidelně aktualizovaný pokrok zemí EU při vyhlášení SAC a SPA je možné sledovat v rámci tzv. *Natura Barometru* na internetové adrese <http://europa.eu.int/comm/environment/nature/barometer/barometernb.htm>). Doplnění příloh směrnic o nové druhy by tak znamenalo další zatížení členských států EU a vedlo by ke zpomalení vytváření soustavy NATURA 2000. Vzhledem k tomu, že zařazení navrhovaných druhů a společenstev musí být odsouhlaseno všemi členskými státy EU, mají největší šanci na přijetí druhy endemické a takové, pro něž tvoří ČR západní hranici areálu rozšíření, vždy se však musí jednat o druhy ohrožené. V některých zvláštních případech je možné, že budou akceptovány i druhy výskytem okrajově zasahující do států EU (především Rakouska nebo Spolkové republiky Německo), zejména pokud jejich výskyt v těchto státech bude spadat do území NATURA 2000 vyhlášených z jiných důvodů (např. ochrana nějakého stanoviště). Přijetí takových druhů bude však zcela jistě předmětem dvoustranných vyjednávání.

Návrh seznamu druhů pro doplnění přílohy I směrnice o ptácích

Při výběru druhů ptáků, které by byly vhodnými adepty na rozšíření přílohy I směrnice o ptácích, jsme vycházeli zejména z podrobné studie vypracované mezinárodní nevládní odbornou

organizací BirdLife International. Tato studie detailně hodnotila celkem 48 ptáčích druhů zařazených mezi tzv. druhy zvláštního zájmu ochrany přírody (TUCKER, HEATH 1994), které se dosud neobjevily v příloze I směrnice o ptácích. K doplnění do přílohy I byly doporučeny tyto druhy: kajka bělohlavá (*Polysticta stelleri*), bělořit kyperský (*Oenanthe cyprica*), pěnice kyperská (*Sylvia melanothorax*), raroh velký (*Falco cherrug*) a poštolka rudonohá (*Falco vespertinus*). AOPK ČR ve spolupráci s Českou společností ornitologickou navrhla dva posledně jmenované druhy. Tento návrh společně podaly také Slovensko, Maďarsko a Bulharsko.

Zatímco ČR se důsledně řídila doporučením BirdLife International, ostatní kandidátské země navrhly i další druhy ptáků. Nejvíce návrhů vzneslo Slovensko (10 druhů), Kypr – 5 endemických druhů a poddruhů, po čtyřech druzích navrhly Bulharsko a Maďarsko, tři druhy ptáků navrhuje Lotyšsko, dva druhy navrhuje vedle České republiky ještě Litva a po jednom návrhu podaly Estonsko, Polsko a Slovinsko. Vzhledem k tomu, že se často návrhy jednotlivých zemí překrývají, je celkový počet navržených druhů a poddruhů nižší – celkem 21. Z druhů, které se vyskytují v České republice, byly navrženy: potápka čer-

(*Iris arenaria*) nebo pcháč žlutoostenný (*Cirsium brachycephalum*).

Z hlediska systematického a taxonomického jsou na seznamu uvedeny jen rostliny krytosemenné, jednoděložné i dvouděložné, některé rody jsou obsazeny více druhy (např. *Taraxacum*, *Hieracium*, *Sorbus* sp. div.). Převládají taxony na úrovni druhů, je však zastoupeno i několik subspecií a v jednom případě je určitá populace široce rozšířeného druhu specifikována varietou (prstnatec Traunsteinerův jihočeský – *Dactylorhiza traunsteineri* var. *austro-bohemica*). Snahou bylo nezařazovat druhy, jejichž status není zatím obecně přijímán. Výjimkou je např. tučnice česká (*Pinguicula bohemica*), která je v seznamu uvedena jako tučnice obecná česká (*P. vulgaris* subsp. *bohemica*).

Ve srovnání s ostatními kandidátskými zeměmi je seznam ČR s 51 druhy nejpočetnější (Polsko – 47, Maďarsko – 31, Slovensko – 17, Slovinsko – 20). Druhy, které mají výskyt současně i v ČR, jsou uvedeny jen na seznamu polském a maďarském, žádný z nich však nebyl zahrnut do našeho návrhu. Polsko navrhuje mj. ostrici banátskou (*Carex buekii*), která se vyskytuje roztroušeně v celé ČR, místy je poměrně hojná (např. v jižních a východních Čechách), a řečanku mořskou (*Najas marina*), kte-

Kosatec písečný (*Iris arenaria*) – silně ohrožený druh Červeného seznamu navržený do přílohy II směrnice o stanovištích. Ponticko-panonský pískomilný druh u nás roste pouze na skalních stepích jižní Moravy, lokalita s velmi početnou populací je v PR Svatý Kopeček na Pálavě
Foto D. Turoňová

Koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*) – silně ohrožený druh Červeného seznamu navržený do přílohy II směrnice o stanovištích. Evropský kontinentální druh má u nás těžiště výskytu na jižní Moravě. Značný ústup zaznamenal po ukončení pastvy na suchých stráních
Foto D. Turoňová

nohrká (*Podiceps nigricollis*), koliha velká (*Numenius arquata*), výřeček malý (*Otus scops*) a pěvuška podhorní (*Prunella collaris*) – všechny návrhy podalo Slovensko.

Návrhy seznamů rostlin a živočichů pro doplnění přílohy II a IV směrnice o stanovištích

Návrh seznamu vyšších rostlin byl připraven již koncem roku 1999 na detašovaném pracovišti AOPK ČR v Brně (tab. 2). Na základě připomínek Botanického ústavu AV ČR a dalších botaniků specialistů byl upraven ústředním pracovištěm AOPK ČR v Praze a v celkovém počtu 51 druhů postoupen Evropské komisi (EK) do schvalovacího procesu. Protože směrnice o stanovištích vychází zčásti z principů Bernské úmluvy (KUČERA a kol. 1993), bylo do seznamu navrženo 7 druhů, které jsou chráněny touto úmluvou a které tím mají větší šanci na přijetí (např. koniklec velkokvětý – *Pulsatilla grandis*, rožec kuříčkolistý – *Cerastium alsinifolium*). V návrhu je dále uvedeno přes 30 endemických druhů, a to jak subendemitů překračujících hranice našeho státu (např. svízel sudetský – *Galium sudeticum*, jeřáb hardeggský – *Sorbus hardeggensis*), tak druhů vyskytujících se pouze na území naší republiky (např. kuříčka Smejkalova – *Minuartia smejkalii*, lipnice jesenická – *Poa riphaea*). Také je zde poměrně početně zastoupena skupina druhů, jejichž naleziště se v ČR nacházejí na západním nebo severozápadním okraji jejich areálu. Jedná se především o jihomoravské druhy jako např. hadinec nachový (*Echium russicum*), kosatec písečný

rá snáší i mírnou eutrofizaci vod a jejich lokalit u nás zvolna přibývá. Oba druhy nepokládáme z našeho hlediska za prioritní. Z dalších druhů jsou navrhovány např. katrán tatarský (*Crambe tataria*) – Polsko, Maďarsko a sleziník nepravý (*Asplenium adnigrum*) – Polsko (které jsou pro nás přijatelné). Z časových i administrativních důvodů nebylo možno náš návrh konzultovat s botaniky sousedních států, což by celé záležitosti zajistě prospělo.

Všechny druhy zahrnuté do našeho návrhu jsou uvedeny v Červeném seznamu květeny České republiky (stav v r. 2000) – Holub a Procházka (v tisku), většina druhů spadá do kategorie kriticky ohrožených, 8 druhů je silně ohrožených a jediný druh je „pouze“ ohrožený (jestřábník sudetský – *Hieracium sudeticum*). Legislativní ochrana je u 41 druhů zajištěna vyhláškou č. 395/1992 Sb., značný podíl lokalit se navíc nalézá ve zvláště chráněných územích různých kategorií. Několik kriticky ohrožených druhů se vyskytuje na lokalitách, na které jsou podány už letité návrhy na vyhlášení národních přírodních rezervací nebo památek (tučnice česká – Jestřebské slatiny, kuříčka Smejkalova – Dolnokrálavické hadce).

Přípravou seznamů taxonů živočichů pro doplnění přílohy směrnice o stanovištích se zabývalo široké spektrum odborníků, jak na půdě AOPK ČR (jeptice, motýli, ryby, obojživelníci, savci), tak i dalších institucí – PřF UK – měkkýši, brouci; Entomologický ústav AV ČR v Českých Budějovicích – pavouci, jepi-

ce, síťokřídli, srpice; Česká zemědělská univerzita v Praze – ploštice; Univerzita Palackého Olomouc – korýši a Správa CHKO Kokořínsko – měkkýši. Celkem bylo navrženo 62 taxonů (tab. 2), z nichž 4 jsou pro území ČR úplně či částečně endemické: pavouci *Cryptodrassus hungaricus*, *Haplodrassus bohemicus* a měkkýši *Belgrandiella slovenica* a *Vestia ranajevici moravica*.

Z obratlovců bylo navrženo celkem 9 druhů. Největší šance na přijetí má pravděpodobně čolek karpatský (*Triturus montandoni*), který nejlépe splňuje kritéria pro zařazení: je karpatským endemitem, ohroženým na většině svého areálu a jeho zařazení neovlivní budování soustavy NATURA 2000 stávajících členů Evropské unie. Z dalších druhů byly navrženy: hrouzek Kesslerův (*Gobio kessleri*) a hlavačka mramorovaná (*Proterorhinus marmoratus*) do obou příloh směrnice o stanovištích, další tři druhy ryb byly navrženy pouze do přílohy IV (cejn sinný – *Abramis sapa*, drsek větší – *Zingel zingel* a candát východní – *Stizostedion volgense*).

U savců je pro přísnou ochranu jednotlivců (příloha IV) navrhován tchoř stepní (*Mustela eversmanni*), pro územní ochranu rejsek horský (*Sorex alpinus*). Snaha ochránit jihočeské populace losa (*Alces alces*) vedla k navržení tohoto druhu do obou příloh směrnice o stanovištích ovšem s územním omezením – chráněny by měly být pouze středoevropské populace.

Mezi bezobratlými byly navrženy druhy u skupin v přílohách zastoupených (měkkýši, korýši, brouci, motýli, ploštice), tak i u skupin, které zde nenalezeme – pavouci, jepice, síťokřídli, srpice (počty druhů navrhovaných do příloh II a IV směrnice o stanovištích v jednotlivých skupinách udává tabulka č. 2). Snahou bylo navrhnout takové taxony, které vyžadují přísnou ochranu vzhledem k reliktnosti výskytu, např. píďalka rojovníková (*Eupithecia gelidata*), travařík šumavský (*Pediasia truncatella*), rak kamenáč (*Austroptamobius torrentium*), chrobák (*Bolbelasmus unicornis*), tesařík (*Cornumutilla quadrivittata*), nebo mají vysokou bioindikaci hodnotu: jepice (*Arthropoea congener*, *Ecdyonurus quadrilineata*, *Ephemerella mesoleuca*, *Oligoneuriella rhenana*, *Ephoron virgo*), střevlík (*Carabus hungaricus hungaricus*), modrásci (*Maculinea alcon*) komplex aj. Vybírány byly také tzv. deštníkové taxony, tj. takové, které vytvářejí rozsáhlé okrsky, a rezervace vytvořené pro jejich ochranu a poskytují útočiště mnoha dalším druhům.

Mapování výskytu rostlin a živočichů

Počátkem roku 2000 začala hlavní etapa vytváření soustavy NATURA 2000 – shromažďování aktuálních a pokud možno úplných informací o rozšíření a velikosti populací všech druhů uvedených ve stávajících přílohách směrnice i druhů navrhovaných.

Zajistit a v terénu ověřit starší i novější údaje o lokalitách více než 250 druhů rostlin a živočichů není možné bez pomoci mnoha botaniků, zoologů a profesionálních i dobrovolných ochránců přírody – v současné době se proto na celé akci podílejí desítky spolupracovníků. Naplňování (mapování, navrhování SPA) směrnice o ptácích zajišťuje Česká společnost ornitologická. Pro potřeby prací v terénu, ale i následné evidence dat byly sestaveny formuláře s potřebnými údaji, které jsou u rostlin k dispozici totožné s již dříve užívanými daty pro evidenci kriticky ohrožených rostlin (ČEŘOVSKÝ, PODHAJSKÁ 1981) a zčásti pokrývají nové potřeby v souvislosti s budováním soustavy NATURA 2000. Důraz je kladen zejména na detailní zjištění stavu populací a přesné zakreslení nalezišť do mapy 1 : 10 000 tak, aby bylo možné lokality v terénu znovu nalézt. V případě obtížné lokalizace v terénu jsou používány letecké snímky nebo GPS.

Údaje získané při mapování druhů přílohy I směrnice o ptácích a přílohy II směrnice o stanovištích a druhů navrhovaných do těchto příloh budou přirozeně sloužit nejen k budování soustavy NATURA 2000, ale také významně doplní nálezové databáze rostlin a živočichů AOPK ČR. Budou též využity při vydávání expertních posudků a stanovisek a v neposlední řadě přispějí ke zjištění aktuálního stavu ohrožených druhů a zajištění nezbytných opatření pro jejich ochranu.

Již velmi předběžné výsledky celé akce ukazují, že dojde ke značnému rozšíření znalostí o jednotlivých druzích. V řadě případů byly zjištěny alarmující údaje o kritickém stavu biotopů některých druhů (např. mokřadních pampelišek, některých čolků), potěšitelné je naopak ověření několika nalezišť druhů, která nejsou uvedena jako recentní v nedávno vydané Červené knize vyšších rostlin (ČEŘOVSKÝ a kol. 1999).

LITERATURA

ČEŘOVSKÝ, J., PODHAJSKÁ, Z. (1981): Registrace kriticky ohrožených druhů rostlin v ČR. – Pam. a Přír., Praha, 6: 577–583. – ČEŘOVSKÝ, J. a kol. (1999): Červená kniha ohrožených a vzácných druhů rostlin a živočichů ČR a SR. Sv. 5. Vyšší rostliny. 456 pp. Příroda a s., Bratislava. – HOLUB, J., PROCHÁZKA, F. (v tisku): Červený seznam kyténí České republiky (stav v roce 2000). – HORA, J. (2000): Czech Republic. In Heath, M. F., Evans M. I. (eds.): Important bird areas in Europe. Priority sites for conservation. Vol. I Northern Europe: 123–135. BirdLife International. Cambridge. – CHYTRÝ, M. (2000): Ochrana habitatů a NATURA 2000. – Ochrana přírody, Praha, 55: 161–162. – KUČERA, J., TUROŇOVÁ, D., ČERVENÝ, J. (1993): Česká republika přistupuje k Bernské konvenci. – Ochrana přírody, Praha, 48: 145–150. – PLESNÍK, J., POKORNÝ, P. (2000): Zákonodárství Evropských společenství na ochranu přírody: výzva pro Českou republiku. – Ochrana přírody, Praha, 55: 259–263. – TUCKER, G. M., HEATH, M. F. (eds.) 1994): Birds in Europe – their conservation status. Conservation Series No. 3. 600 pp. BirdLife International, Cambridge.

SUMMARY

NATURA 2000: Focus on Species

Each country accessing the EU is allowed to propose both species and habitat types to be added to the Directive Annexes. Considering that the proposed species and communities must be approved by all EU Member States, the most appropriate are threatened species which are endemic, have their western distribution limit in the Czech Republic or reach the EU marginally.

Species proposed to be added to Annex I of the Birds Directive

The selection of bird species to be added to Annex I of the Birds Directive was based mainly on a detailed study carried out by BirdLife International. The study evaluates 48 bird species listed among the so called Species of European Conservation Concern (TUCKER et HEATH 1994) which have been missing so far in Annex I of the Birds Directive. Five species have been recommended to be included in Annex I: the Steller's eider (*Polysticta stelleri*), Cyprus pied wheatear (*Oenanthe cyprica*), Cyprian warbler (*Sylvia melanothorax*), saker falcon (*Falco cherrug*) and red-footed falcon (*Falco vespertinus*). The latter two species were proposed by the Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic in co-operation with the Czech Society for Ornithology, and they appear on the list also in Slovakia, Hungary and Bulgaria. While the Czech Republic followed strictly the recommendations of BirdLife International, other candidate countries proposed other bird species too.

Species proposed to be added to Annexes II and IV of the Habitats Directive

In plants, 7 species listed in the Bern Convention Appendices (e. g. the great pasque flower *Pulsatilla grandis*, sandwort-leaved mouse-ear *Cerastium alsinifolium*) and more than 30 endemic species have been proposed. Concerning the systematic and taxonomic point of view, only angiosperms (both monocotyledonous and dicotyledonous) have been chosen. Some genera are represented by more species (e. g. *Taraxacum*, *Hieracium*, *Sorbus* sp. div.). Taxa at species level prevail, however, several subspecies are also on the list and in one case, distinct population of a widely distributed species was specified as varietas (the marsh-orchid *Dactylorhiza traunsteineri* var. *austro-bohemica*). Species of uncertain taxonomic status were not included (with some exceptions, such as the Bohemian butterwort *Pinguicula bohemica* which is listed as *P. vulgaris* subsp. *bohemica*). In comparison with other candidate countries, the Czech list with 51 taxa is the largest (Poland – 47, Hungary – 31, Slovakia – 17, Slovenia – 20). All proposed species are included in the national Red List (HOLUB et PROCHÁZKA in press), most of them as critically endangered, eight species as endangered and one species as threatened. 41 species are covered by legislative protection, moreover, large proportion of sites is included in specially protected areas of various categories.

In animals, 62 taxa have been proposed (Table 2), 4 of them being totally or partly endemic in the territory of the Czech Republic (spiders *Cryptodrassus hungaricus* and *Haplodrassus bohemicus*, molluscs

Belgrandiella slovenica and *Vestia ranajevici moravica*). Nine vertebrate species appear in the proposal. The Carpathian newt (*Triturus montandoni*) meets best the criteria of the Directive: it is endemic of the Carpathians, endangered in most of its range and its inclusion would not influence the process of preparation of NATURA 2000 sites in the existing EU Member States. Two fish species have been proposed for both Annexes (Kessler's gudgeon *Gobio kessleri* and Danubian goby *Proterorhinus marmoratus*), three for Annex IV only (blue bream *Alburnus sapa*, larger Danubian perch *Zingel zingel* and *Stizostedion volgense*). Of mammals, the steppe polecat (*Mustela eversmanni*) has been proposed for Annex IV, the alpine shrew (*Sorex alpinus*) for Annex II. It was also suggested that the Central-European populations of elk (*Alces alces*) would appear in Annexes II and IV of the Directive. Molluscs, crustaceans, beetles and butterflies (groups which are already included in the Directive) appear among the proposed invertebrate species as well as spiders, bugs, mayflies, Neuroptera and Mecoptera. It was intended to cover such taxa that deserve strict protection due to their relic occurrence (e. g. moths *Eupithecia gelidata* and *Pediasia truncatella*, crayfish *Austroptamobius torrentium*, beetles *Bolbelasmus unicornis* and *Cornumutilla quadrivittata*), important indicator species (mayflies *Arthropoea congener*, *Ecdyonurus quadrilineata*, *Ephemerella mesoleuca*, *Oligoneuriella rhenana*, *Ephoron virgo*, beetle *Carabus hungaricus hungaricus*, butterfly *Maculinea alcon* complex etc.) and "umbrella species" whose protection may cover large number of other species.

Agroenvironmentální programy v EU z pohledu péče o přírodu

Jan Plesník

Agroenvironmentální programy neboli programy na ochranu a obnovu životního prostředí v zemědělství bývají velmi často chápány jako výlučný nástroj resortu zemědělství, popř. regionálního rozvoje. Přitom v členských státech Evropské unie (EU) jsou a v budoucnosti se ještě více stanou nezastupitelnou možností, jak můžeme ve zvláště chráněných územích i v nechráněné krajině významným způsobem podpořit aktivní péči o přírodu a krajinu. Podívejme se proto podrobněji, jak vlastně agroenvironmentální programy vypadají a jak mohou být využity pro ochranu cílových druhů, společenstev a stanovišť (biotopů).

Společná zemědělská politika (*Common Agricultural Policy* – CAP) se stala zdaleka nejdůležitější společnou politikou Evropských společenství (ES) a klíčovým prvkem celého institucionálního systému ES. Přitom je dodnes neustálým předmětem diskusí a sporů. Po ustavení společného zemědělského trhu v roce 1967 zdůrazňovala spíše určité politické a sociální aspekty zemědělství jako je zásobování společného trhu potravinami za přiměřenou cenu, středně – či dlouhodobé garantování výkupu zemědělských výrobků od rolníků, stabilita zemědělského trhu, řešení přebytků (nadprodukce), vytváření pracovních míst na venkově a zejména zabezpečení životní úrovně zemědělců, výrazně se nelišící od standardu obyvatel měst (EUROPEAN COMMISSION 1999). Uskutečňování CAP mělo často značně nepříznivé důsledky na životní prostředí. Subvencování výroby, na jedné straně její intenzifikace a opouštění zemědělské půdy na straně druhé, a finanční podpora meliorací prokazatelně vedly k úbytku cenných stanovišť (biotopů) a druhů. Zpočátku spolýkala společná zemědělská politika zejména na masivní dotování cen zemědělských výrobků až 75 % celkového rozpočtu ES. I dnes se na realizaci CAP vynaloží téměř polovina rozpočtu ES, tedy 108x více než na školství, výchovu a vzdělávání a 312x více než na péči o životní prostředí.

V roce 1992 byla zahájena radikální reforma CAP, směřující k omezení přímých dotací cen zemědělských výrobků a zdůrazňující dobrovolné činnosti zemědělců, které jsou šetrné k životnímu prostředí, napomáhají péči o krajinu a podílejí se na cel-

kovém rozvoji venkova. Společná zemědělská politika tak postupně přechází od podporování zemědělské výroby a podporování investic přímo ve výrobě k odměňování zemědělců za další služby, jmenovitě za péči o životní prostředí a rozvoj venkova. Tuto změnu vyvolaly jak vnitřní tlaky jako je zvyšování uvědomění občanů o životním prostředí, tak si ji v mnohem větší míře vynutily politické vlivy ze strany významných mezinárodních partnerů a konkurentů na světovém trhu se zemědělskými výrobky, jmenovitě USA, Austrálie či Nového Zélandu (BALDOCK 1999). Od 70. let 20. století se současně ukázalo, že zakonzervování vybraných stanovišť (biotopů) pro jejich účinnou ochranu mnohdy nestačí, ale že se naopak značná část zemědělské krajiny neobejde bez k životnímu prostředí citlivé řízené péče (managementu). Většina krajiny leží i v západní Evropě mimo chráněná území. Proto bylo nezbytné, aby stát nebo EU podporovaly zemědělce a další vlastníky půdy za to, že provádějí činnosti, šetrné k přírodě a krajině, které přitom nejsou jejich povinností, vyplývající z platných zákonů, a které nejsou v jejich bezprostředním hospodářském zájmu.

Nařízení č. 2078/92 z června 1992 o metodách zemědělské výroby slučitelných s požadavky ochrany životního prostředí a zachováním venkovské krajiny bylo zamýšleno jako pomoc zemědělcům přizpůsobit se zmiňované formě zemědělské podpory a přispět k ochraně životního prostředí. Ačkoliv některé členské státy EU již předtím zavedly vlastní agroenvironmentální opatření, stalo se tak pouze v malém měřítku a převážně v severní Evropě. Nové nařízení bylo pozoruhodné tím, že ukládalo členským státům EU připravit v poměrném krátkém časovém úseku na celém území agroenvironmentální programy a vyčlenit pro tyto účely nemalé finanční prostředky (viz tab. 1). Minimálně pětileté smlouvy se zemědělci umožňují dosahovat relativně trvalých výsledků a kombinovat prospěšný vliv na životní prostředí s žádoucím omezováním zemědělské výroby.

Mezi základní typy opatření, zahrnutými do agroenvironmentálních programů, patří (BALDOCK l. c.):

1. udržování již existujících způsobů zemědělské výroby, citlivých k živé i neživé složce ekosystémů;
2. omezení vstupů do prostředí jako jsou chemické látky, používání proti ekonomicky závažným organismům (pesticidy), nebo anorganická (průmyslová) hnojiva. Patří sem i podpora organického nebo „ekologického“ zemědělství, zejména při přechodu (konverzi) z klasické (konvenční) na organickou výrobu;
3. extenzifikace výroby na orné půdě: podpora uvedené aktivity je důležitá kupř. v Rakousku nebo ve Španělsku;
4. extenzifikace živočišné výroby: většina programů se soustřeďuje na udržení chovu dobytka s nízkou intenzitou, zejména v lučních a travinných oblastech. Tento typ agroenvironmentálních programů převládá ve Francii, Irsku, Spolkové republice Německo nebo ve Velké Británii;
5. pěstování odrůd kulturních rostlin nebo chov plemen hospodářských zvířat, ohrožených vymizením: zmiňovaná podpora napomáhá udržet genetickou rozmanitost zejména tradičních a místních odrůd a plemen jako významné součásti biologické rozmanitosti;
6. další opatření, příznivá k prostředí, kupř. zatrávnění pásů podél vodních toků;
7. udržování opuštěné zemědělské či lesní půdy;
8. ponechání zemědělské půdy ladem po dobu 20 let: sem patří i obnova či vytváření polopřírodních stanovišť;
9. zpřístupnění zemědělské krajiny pro veřejnost a poskytování pozemků pro rekreaci;
10. proškolení zemědělců ve způsobech hospodaření, šetrných k životnímu prostředí.

Protože dytík úhorní (*Burhinus oedicnemus*) obývá suché travinné oblasti s nízkou vegetací, doplácí na omezování pastvy v členských státech EU. Ve Velké Británii, kde zůstalo méně než 150 hnízdních párů, vznikl na zachování hnízdních biotopů tohoto málo známého opeřence samostatný agroenvironmentální program

Foto J. Hlásek

Výkonný orgán ES, Evropská komise, schvaluje jednotlivé agroenvironmentální programy, navrhované členskými státy. Evropská společenství se podílejí na jejich financování do výše 50 procent nákladů na program. Výjimku představují hospodářsky méně vyspělé oblasti, jejichž hrubý domácí produkt (HDP) na obyvatele je nižší než 75 % průměru celé EU. V takovém případě hraří ES až 70 % všech nákladů na program. Výdaje z jednoho ze čtyř strukturálních fondů, *Evropského zemědělského podpůrného a garančního fondu*, známého i pod názvem *Evropský fond zemědělské garance a orientace (EAGGF)*, tedy z prostředků ES, dosáhly v roce 1999 1,9 miliardy eur (67,3 miliard Kč).

Nařízení č. 1257/99 o podporování venkova prostřednictvím EAGGF přebírá od r. 2000 hlavní úlohu v péči o zemědělskou krajinu a při rozvoji venkova výraznějším způsobem oceňuje širší společenské poslání zemědělství včetně jeho mimoprodukčních funkcí.

Předpokládá se, že podpoří:

- způsoby využívání zemědělské půdy, slučitelné s ochranou a zlepšováním životního prostředí, krajiny a jejího rázu, přírodních zdrojů, půdy a genetické rozmanitosti;
- příznivou intenzifikaci zemědělství a pastevectví (z hlediska ŽP), prováděnou s nízkou intenzitou;
- ochranu ohrožené zemědělské krajiny vysoké hodnoty;
- zachování krajiny a historických pamětihodností, vyskytujících se na zemědělských pozemcích;
- uplatňování ekologického plánování v zemědělské praxi.

Jaké jsou dosavadní zkušenosti s realizací agroenvironmentálních programů v EU? Záměrem 5. akčního programu ES pro životní prostředí bylo dosáhnout do roku 2000 toho, aby se agroenvironmentální programy uskutečňovaly na alespoň 15 % zemědělské půdy EU. V současnosti je toto pravidlo v mnoha členských státech překročeno, v některých dokonce výrazně. V SRN se agroenvironmentální opatření týkají 39 % a ve Francii 23 % zemědělsky obhospodařované půdy. Některé členské státy jako je Řecko nebo zemědělsky vysoce rozvinuté Nizozemsko zmiňované hodnoty zatím nedosáhly. **O úspěšnosti agroenvironmentálních programů vypovídá nejlépe skutečnost, že se realizují na 27 milionech hektarů, což představuje více než 20 % rozlohy zemědělské půdy celé EU.** Je do nich zapojeno na 900 000 zemědělských podniků, a to do tohoto čísla nejsou zahrnuty údaje ze SRN. Jinými slovy se těchto aktivit účastní každá sedmá farma v EU, přičemž v Rakousku se jedná dokonce o 78 % a ve Finsku o 77 % všech zemědělských podniků (EUROPEAN COMMISSION 1998, FAY 1999). Zejména zonální programy (viz tab. 2) jsou zaměřeny na pečlivě vybrané lokality jako jsou suché travinné biotopy, alpské pastviny, mokřady, vřesoviště a další stanoviště. Většina z nich se snaží udržet odpovídající řízenou péči, která je obvykle založena na tradičních postupech. V některých případech se zmiňovaná opatření pokoušejí obnovit lidskou činností poškozené biotopy.

Vhodným příkladem konkrétních činností, sloužících v rámci agroenvironmentálních programů ochraně planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů, jimi osídlených biotopů a krajinných prvků, zůstává severoirský *Program péče o venkov*. Mezi

cílová stanoviště a krajinné rysy, které jsou charakteristické pro venkov Severního Irsku a kam směřují subvence programů na ochranu a obnovu životního prostředí v zemědělství, patří druhově bohaté travinné biotopy, hnízdní lokality bahňáků (*Charadriiformes*) na vrchovině, mokřady, vřesové bažiny, nížinná vřesoviště, polopřírodní zemědělské lesy a křovinné biotopy, pobřežní zemědělská krajina, archeologické rysy krajiny, parková a historická krajina a nivní a břehové pozemky blízko jezer nebo mořských zátok mezi šterkovými pahorky ledovcového původu a do nich vtékajícími vodními toků. Současně uvedený program podporuje vytváření zimních krmišť pro táhnoucí labutě (*Cygnus* spp.) a husy (*Anserinae*), hnízdišť čejky chocholaté (*Vanellus vanellus*), mezi a travnatých okrajů polí nebo přeměnu luk na úkryt pro volně žijící ptáky. Zemědělci jsou financováni i za udržování zimních strnišť, obnovu tradičních ovocných sadů a za vytváření ochranných pásem lokalit, zařazených do soustavy chráněných území ES NATURA 2000, národních přírodních rezervací, vodních toků a lesů. Oceňuje se také výběrová regulace invazních plevelů nebo ruční kosení určitých luk v předepsaném období.

Velmi propracovaný systém agroenvironmentálních programů vznikl v Anglii. Od roku 1987 řídí britské Ministerstvo zemědělství, výživy a rybářství dobrovolný program *Oblasti, citlivé z hlediska životního prostředí (Environmentally Sensitive Areas, ESA)*. Ten je zaměřen na péči o části venkova, kde krajina, fauna nebo flóra či historický zájem dosahují národního významu. Součástí programu se stala i péče o biotopy některých druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů včetně hmyzu a jiných bezobratlých. Tak například zemědělec, který uskutečňuje určitá opatření, sloužící k ochraně strnada cvrčivého (*Emberiza cirrus*) jako je ponechání strniště na zimu či vytvoření pásu vegetace na kraji polí, obdrží po dobu nejméně pěti let příslušnou dotaci.

Ve Francii existuje zvláštní program pro vlastníky rybníků, financovaný z Fondu na řízenou péči o přírodní prostředí (FGMN) Ministerstva územního plánování a životního prostředí. Jestliže vlastník rybníka zavede opatření citlivá k životnímu prostředí jako je snížení rybí obsádky, přechod na více druhů chovných ryb nebo omezení hnojení, má nárok na dotaci ve výši 800 franků (4320 Kč) na hektar. V případě, že do této péče zahrne i rákosové porosty, zvyšuje se uvedená částka na 1100 FF (5940 Kč)/ha. Nejvyšší subvence (1300 FF, tj. 7020 Kč/ha) přísluší vlastníku, který kromě všech těchto opatření podnikne určité kroky na udržení některých druhů rostlin a živočichů, kupř. leknínu bílého (*Nymphaea alba*). Do programu je začleněna i ochrana samic želvy bahenní (*Emys orbicularis*) při kladení vajec i později vylíhnutých mláďat. V jihofrancouzském Aude běží program na ochranu ohrožených rostlinných a živočišných druhů, vázaný na vinice. Během pěti let na něj bude vynaloženo 0,46 miliónu eur (16,3 miliónů Kč).

V Rakousku je dotováno mj. udržování trvalejších tůněk, vzniklých prohloubením jarních depresí, pro čejky chocholaté. Jiný program, ne nepodobný v ČR realizovanému Programu revitalizace říčních systémů, se zaměřil na přeměnu kanalizovaných vodních toků na přírodě blízká stanoviště: indikačním druhem se zde stal ledňáček říční (*Alcedo atthis*). V Nizozemsku je v jednom speciálním programu zemědělec odměňován podle

Rozmanitost španělské dehesy, nejdůležitějšího zbytku lesnatých pastvin na našem kontinentě, je výsledkem stoletého obhospodařování. Současně jde o typ stanoviště, chráněného příslušnou směrnicí ES. Proto představuje část krajiny, vhodnou v Evropské unii pro zonální agroenvironmentální programy

Foto J. Plesník

počtu párů v západní Evropě rychle mizejícího skřivana polního (*Alauda arvensis*), hnízdicích na jeho pozemcích (BIRDLIFE INTERNATIONAL 1997, EUROPEAN COMMISSION 1998, BALDOCK I. c., BUGUŇA HOFFMANN 2000).

Uvedená opatření pochopitelně vyžadují patřičné personální zabezpečení. O popsání programů se starají profesionální koordinátoři, kteří jsou s příjemci subvencí v pravidelném kontaktu a nepůsobí pouze jako kontrolóři, ale jako v nejlepším smyslu odborní poradci. Ve Velké Británii vychází pro každý specifický program zvláštní zpravodaj a pokud je zemědělec zapojen současně do několika programů, získá kalendář s rozpisem příslušných opatření. Skutečně účinná realizace agroenvironmentálních programů není dost dobře myslitelná bez spolupráce hned několika resortů a zapojení regionálních a místních samospráv. Aby mohly příslušné zkušenosti získat ještě před vstupem do EU i kandidátské země střední a východní Evropy, přijala ES v červnu 1999 nařízení č. 1268, zřizující speciální předvstupní program, zaměřený na rozvoj zemědělství a venkovských oblastí (SAPARD), otevřený pro všechny uchazečské státy až do roku 2006 (viz HRABÁNKOVÁ s. 271).

Ovšem ani agroenvironmentální programy nejsou bez problémů. Klíčovou otázkou zůstává, zda má být ladem ležící půda ponechána přirozené sukcesii nebo má být nějakým způsobem obhospodařována. Prozatím převládá tendence ji zalesňovat, naneštěstí často monokulturami nebo nepůvodními druhy dřevin. V mnoha případech tak byly zcela zničeny druhově bohaté mokřadní nebo travinné ekosystémy. Agroenvironmentální opatření nejsou doprovázena zavedením vyšších daní na pesticidy, růstové regulátory nebo minerální hnojiva a ani není požadováno, aby zemědělec vykázal, samozřejmě až po určité době, skutečné zlepšení životního prostředí (GYULAI & CLANCY 1998). Na opuštěné půdě se ze začátku počet druhů (druhová bohatost) zvyšuje, zatímco po určité době zde vzniká biotop horší kvality. Některé nevládní organizace kritizují i to, že v rámci agroenvironmentálních programů jde na péči o přírodu méně peněz, než by bylo možné a žádoucí, a že někdy nejsou zcela přesně směřovány podle aktuálních potřeb. Ačkoliv agroenvironmentální programy zůstávají jedinou částí nařízení č. 1257/99, povinnou pro členské státy EU, počítá se, že až do roku 2006 se jejich celkový rozpočet zvýší pouze o meziroční inflaci (BUGUŇA HOFFMANN I. c.). Na realizaci zmiňova-

Horizontální program – probíhá téměř po celém území státu nebo regionu s cílem oslovit co nejvíce zemědělců. Patří sem opatření na ochranu půdy a vodních zdrojů (protierozní zásahy, nakládání s odpady), na výrobu nezávadných potravin (snížení dávek minerálních hnojiv a pesticidů) nebo na zachování genetické rozmanitosti kulturních plodin a plemen hospodářských zvířat. Program může zahrnovat i doplňková, specificky zaměřená opatření (ochrana biologické rozmanitosti luk).

Rámcový program – tvoří jej více horizontálních opatření, uskutečňovaných v celém státě. Na regionální a místní úrovni bývá doplněn zonálními programy, kupř. na zvýšení obsahu humusu v půdě nebo na používání statkových hnojiv při extenzivním obhospodařování travinných porostů.

Zonální program – připravují jej regiony, přičemž vláda určuje opatření, pro která se poskytuje státní spolufinancování. Jsou zaměřeny na vymezené výseky krajiny a stanoviště jako jsou mokřady, rybníky či větolamy. Kromě aktivní podpory některých žádoucích aktivit zahrnují i omezující opatření na ochranu druhů nebo biotopů, působící vlastním kům pozemků majetkovou újmu (snížování pastvy v oblastech, kde nadměrná pastva vede k poškození cenných stanovišť).

Tab. 2 – Základní typy agroenvironmentálních programů v Evropské unii

ného nového nařízení má být věnováno 14 % celkového rozpočtu CAP, zatímco některé nevládní organizace, regionální a místní samosprávy a nezávislí experti se domnívají, že by to měla být nejméně čtvrtina. V současnosti připadají na ochranu životního prostředí pouhých 3 % všech výdajů CAP (WWF/BIRDLIFE INTERNATIONAL 1999). (Viz PLESNÍK, ŽÁKOVÁ s. 276.)

Agroenvironmentální programy, financované v členských zemích EU vládami jednotlivých států i ES, představují důležitý nástroj nejen na podporu k životnímu prostředí citlivé zemědělské výroby, ale i na uskutečňování opatření, podporující udržení planě rostoucích rostlin, volně žijících živočichů, jejich společenstev (cenóz) a jimi osídlených stanovišť (biotopů) v zemědělsky využívané krajině. Protože i v České republice tvoří více než polovinu území státu právě zemědělská krajina a agroenvironmentální programy mohou být směřovány jak do chráněných území, tak do nechráněné krajiny, budou po předpokládaném vstupu ČR do Evropské unie nejvýraznějším finančním zdrojem péče o přírodní dědictví.

LITERATURA

BALDOCK D (1999): Context and scope of agri-environment programmes. Workshop on agri-environment policy: Context, challenges and opportunities, Brussels, 25–26 February 1999. Institute for European Environment Policy London, 8 pp. + xxiv. – BIRDLIFE INTERNATIONAL (1997): A future for Europe's rural environment. Reforming the Common Agricultural Policy – BirdLife International Cambridge, U. K., 55 pp. – BUGUŇA HOFMANN L. ed. (2000): Stimulating positive linkages between agriculture and biodiversity. Recommendations for the EC-Agricultural Action Plan on Biodiversity. European Centre for Nature Conservation Tilburg, 122 pp. – EUROPEAN COMMISSION (1998): State of application of regulation (EEC) No. 2078/92: Evaluation of agri-environment programmes. European Commission Brussels, 181 pp. – EUROPEAN COMMISSION (1999): Agenda 2000 – the future for European agriculture. European Commission Brussels, 16 pp. – FAY F. (1999): Impact of agri-environment measures. Agriculture, environment, rural development – Facts and figures. European Commission Brussels, 7 pp. – GYULAI I., CLANCY E. (1998): The European Union and biodiversity. Friends of the Earth Europe and European Environmental Bureau Brussels, 76 pp. – WWF/BIRDLIFE INTERNATIONAL (1999): Rural areas and the EU enlargement process. WWF International Gland, Switzerland and BirdLife International Cambridge, U. K., 28 pp.

Členský stát	Souhrnné výdaje, 1993–1997 (v miliónech eur)			Podíl členského státu EU na souhrnných výdajích z fondů ES (v %)
	Fondy ES	Příspěvek členského státu	Celkový výdaj	
Belgie	3	3	6	méně než 1 %
Dánsko	19	19	38	méně než 1 %
SRN	918	376	1294	24
Řecko	11	4	15	méně než 1 %
Španělsko	125	42	167	3
Francie	509	509	1018	13
Irsko	163	54	217	4
Itálie	432	282	714	11
Nizozemsko	25	24	49	méně než 1 %
Lucembursko	4	4	8	méně než 1 %
Portugalsko	148	49	197	4
Velká Británie	98	94	192	3
Rakousko	806	746	1552	21
Finsko	399	399	798	11
Švédsko	126	126	252	3
EU	3787	731	517	

**Tab. 1 – Souhrnné výdaje z prostředků Evropských společenství (ES) a členských států Evropské unie (EU) na realizaci agroenvironmentálních programů v letech 1993–1997 (BALDOCK 1999)
1 eur = 35,4 Kč**

V prvních pěti letech bylo téměř 80 % všech nákladů na realizaci nařízení č. 2078/92 vynaloženo v pěti členských státech EU: v SRN, Francii, Rakousku, Itálii a ve Finsku

Příprava ČR na využití strukturálních fondů pro trvale udržitelný rozvoj venkova

Magdaléna Hrabánková

ČR se uchází o členství v EU v době, kdy v souladu s Agendou 2000 probíhá zásadní reforma EU, která znamená posílení evropských integračních procesů a výrazně se dotýká i oblastí venkova. Důvodem této reformy je snaha o prohloubení tržní orientace společné zemědělské politiky a celkové zvýšení pozice a konkurenceschopnosti evropského zemědělství vůči světovému trhu. Zároveň však se zvyšuje tlak na zlepšení strukturální, tj. regionální a sociální politiky EU, které jsou koncentrovány na oblast hospodářské a sociální soudržnosti s cílem snižovat rozdíly ve stupni ekonomického rozvoje regionů. Znamená to především nově nasměrovat podpory Evropské unie ve prospěch strukturálních opatření.

I když se zemědělství v podmínkách jednotlivých členských států liší svou konkurenceschopností, úrovní technologií, strukturou apod., integrační procesy směřují k podpoře rozvoje venkova a jeho nezemědělských, mimoprodukčních funkcí, a to především v oblastech, kde intenzivní zemědělství není pro rozvoj venkova rozhodující.

Nacházíme se v období, kdy je zapotřebí přijmout tyto evropské trendy, protože chceme-li v budoucnu využívat prostředky EU, musíme již v současné době vytvářet odpovídající podmínky. V uplynulém roce byly, v souladu s požadavky na využití předvstupní pomoci kandidátským zemím ze strany EU, připraveny institucionální a věcné předpoklady pro využití prostředků z programu SAPARD. Předvstupní období chápeme zejména jako přípravu na budoucí využití prostředků ze strukturálních fondů podle principů EU.

Strukturální politika EU je významnou součástí politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU a je výrazem solidarity zemí s vysokým ekonomickým potenciálem vůči těm, které za nimi ekonomicky zaostávají. V souladu s tímto principem je strukturální politika EU zaměřena na vytváření srovnatelných podmínek pro hospodářskou soutěž mezi členskými státy.

Významným nástrojem pro uskutečňování strukturální politiky EU jsou strukturální fondy, jejichž prostřednictvím je možné exaktně vymezené oblasti podle existujících strukturálních cílů EU podporovat. Tyto fondy jsou součástí rozpočtu EU. Základním cílem strukturálních fondů je především napomáhat vytvoření ekonomické a sociální rovnováhy v rámci EU a postupně snižovat rozdíly mezi jednotlivými regiony.

Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF) je zaměřen zejména na zaostávající regiony. V zásadě se podpory z tohoto fondu týkají:

- ⇒ hospodářsky zaostávajících regionů, tj. regionů, u nichž HDP (hrubý domácí produkt) na obyvatele je nižší než 75 % průměru celé EU,
- ⇒ regionů s odeznívající průmyslovou výrobou, kde je nezbytná restrukturalizace regionální ekonomiky,
- ⇒ regionů, u kterých jde o podporu rozvoje venkovského prostoru.

Prostředky z ERDF směřují do určených cílových oblastí a jsou poskytovány po přesně vymezenou dobu.

Evropský sociální fond (ESF) patří mezi nejvýznamnější nástroje strukturální politiky EU a týká se její sociální orientace. Jde zejména o podporu vzdělávacích systémů v hospodářsky zaostávajících regionech, o podporu jak všeobecného, tak profesního vzdělávání ve vymezených regionech.

ESF celkově je určen pro podporu odstraňování dlouhodobé nezaměstnanosti a začleňování mladistvých do ekonomicky aktivního života. V tomto směru nemá pouze regionální charakter.

Evropský fond zemědělské garance a orientace (EAGGF) je rozdělen podle účelu na dvě sekce:

Sekce garance – z této sekce jsou hrazena veškerá opatření související s uplatňováním společné zemědělské politiky (SZP). Garance směřují především do cenové oblasti a jsou určeny zejména na exportní subvence a vnitřní intervence.

Sekce orientace – podílí se na financování strukturální a sociální politiky, k níž patří zlepšování výrobních podmínek včetně modernizace farem, zlepšování venkovské infrastruktury, podpora vzdělávání a výzkumu, pomoc v obytové a zpracovatelské sféře. Přestože podíl výdajů této sekce na celkových výdajích fondu EAGGF stoupá, zůstává dosud – z hlediska rozsahu použitých prostředků – málo významný ve srovnání s prostředky věnovanými samotné regulaci trhu a cenovým garancím. Od roku 2000 se tento trend změnil ve prospěch podpor pro zemědělce ve znevýhodněných oblastech, v oblastech s ekologickými omezeními a pro integrovaný rozvoj venkova.

K těmto, pro ČR nejvýznamnějším strukturálním fondům lze přiřadit i tzv. *Finanční nástroj na podporu rybolovu (FIFG)*, který je zaměřen na kvalitu výroby ryb, jejich zpracování a na péči o tzv. aquakulturu provázející prostředí chovu ryb.

Evropský fond koheze (soudržnosti) nepatří ke strukturálním fondům; je určen především na podporu náročných projektů dopravy a životního prostředí. Česká republika jako kandidátská země má za cíl připravit se na strukturální fondy, a to v oblasti legislativní, metodické, organizační, institucionální a další, které souvisejí s osvojením si principů EU. Za tím účelem byl vyhlášen program zvaný SAPARD, který je předchůdcem EAGGF, podobně jako PHARE předchází ERDF a ISPA kohezní fond, který se vztahuje na dopravu a životní prostředí. Program SAPARD se týká podpor zemědělství a rozvoje venkova. I když je v kompetenci MZe, jde o úzkou spolupráci a koordinaci problematiky rozvoje venkova, který podle kompetenčního zákona od roku 1996 věcně spadá pod MMR.

Pro zemědělství a rozvoj venkova je významná zejména příprava na využívání Evropského zemědělského garančního a orientačního fondu, který svými záměry naváže na program SAPARD, avšak v daleko širším, náročnějším a prostředky dotovanějším záběru.

Chceme-li využít tyto možnosti, je zapotřebí přijmout některé principy vyplývající již z předvstupního partnerství. Znamená to zaměřit se v právě probíhající přípravě programových doku-

Pokračování na str. 274

Výr velký (*Bubo bubo*)

Současné pojetí chápe ochranu přírody a krajiny spíše než často formální zakonzervování části přírody jako komplexní řízenou péči o cílové populace, druhy, společenstva, biotopy, ekosystémy a výseky krajiny. Přesto nezbytným předpokladem aktivní péče o přírodní prostředí zůstává mj. i odpovídající zákonodárství. Zejména v případě konfliktních nebo obchodně zajímavých rostlin a živočichů je možné do značné míry omezit jejich přímé pronásledování člověkem tím, že je vyhlásíme za zákonem chráněné druhy.

Naše největší sova, známý výr velký (*Bubo bubo*), patří mezi druhy, které se na území České republiky podařilo zachránit před úplným vyhubením. Vždyť v období 1895–1905 vyvádělo mláďata v celých Čechách pouhých 20 párů a rovněž z Moravy byl hlášen stejný počet pravidelně obsazovaných hnízdišť. Rázný obrat v početnosti (abundanci) výra nastal až po roce 1929, kdy byla uzákoněna jeho trvalá ochrana. Přestalo totiž masové střílení dospělců a mláďat a vybírání a plnění hnízd. Od té doby se počet párů, hnízdících na území ČR, významně zvyšoval. Mapování hnízdního rozšíření ptáků, uskutečněné poprvé v letech 1973–1977, potvrdilo, že v polovině 70. let 20. století se v ČR vyskytovalo 400–600 párů zmiňované sovy s velkou hlavou, nápadnými oranžovými očima a nepřehlédnutelnými oušky z peří. Do druhé poloviny 80. let se hnízdní početnost výra zvýšila na 600–950 párů. Nárůst početních stavů výra vel-

kého pokračoval i v 90. letech: v roce 1995 odhadoval K. Hudec se svými spolupracovníky, že na území České republiky žije v hnízdním období nejméně 1000 až 2000 párů. Zdá se, že znovuosídlování ČR výrem velkým trvá i nadále, a to i přesto, že opět v některých oblastech dochází k jeho záměrnému pravidelnému pronásledování lidmi.

Co je vůbec příčinou toho, že tak mohutný ptačí predátor zvyšuje svou početnost i v člověkem silně ovlivněné krajině ČR? Početnost ptačích populací ovlivňuje, pokud si odmyslíme působení člověka, jednak nabídka hnízdních příležitostí, jednak početnost a dostupnost potravních zdrojů. Limitující role dostupných hnízdišť se ještě zvyšuje u druhů, které si samy nestaví hnízdo, což je případ i výra velkého. Ten si k hnízdění vybírá nejrozmanitější skalní výklenky, prohloubeniny u vyvrácených stromů, stromové dutiny či hnízda dravců. Po uzákonění ochrany se uvedené sovy začaly objevovat nejen v lesních kopcovitých oblastech se skalami, sousedícími s otevřenou krajinou. Postupně pronikly přímo do otevřených biotopů, takže dnes se výří mláďata líhnou i v blízkosti lidských sídel, lomu za plného provozu či v listnatém remízku uprostřed obilného pole. Málokdo ví, že výří již několik let úspěšně hnízdí přímo na území Prahy. Uvedená expanze bývá nejčastěji vysvětlována obsazeností optimálních biotopů, tedy lesnaté zvláště krajiny se skalami, přecházející do otevřených biotopů, kam se za soumraku vydává za kořistí. Přitom je ovšem potřeba brát v úvahu, že podle novějších názorů může přizpůsobování se (adaptace) novým podmínkám probíhat u živočichů podstatně rychleji, než se všeobecně usuzuje.

Rovněž složení potravního spektra výra velkého jeho šíření na bývalé i nové lokality významně ulehčuje. Patří totiž mezi tzv. generalisty, tedy predátory se širokým potravním (trofickým) spektrem: živí se drobnými až středně velkými savci a ptáky, a to pochopitelně v závislosti na jejich početnosti a dostupnosti ve svém domovském okrsku. J. Červený nedávno na rozsáhlém materiálu zjistil, že v jihozápadních Čechách tvořil téměř polovinu úlovků výra známý hraboš polní (*Microtus arvalis*), zatímco podíl myslivecky obhospodařovaných „užitkových“ živočichů činil pouze 13 %. V okolí Prahy jsme na hnízdech výra nacházeli jako nejdůležitější kořist zdivočelé holuby domácí (*Columba livia* f. *domestica*), kteří z větší části vyletují z pražských hnízdišť za potravou do okolních polí.

Jak ale souvisí výr velký s tématem tohoto čísla, tedy s přípravou ČR na vstup do Evropské unie (EU)? Vytváření soustavy chráněných území Evropských společenství (ES) NATURA 2000 lze chápat jako snahu EU chránit nejvzácnější druhy a typy stanovišť, vyskytující se na území jejích členských států. Pokud je určitý druh uznán jako ohrožený z hlediska ES, musí být zabezpečena jeho

Výr velký si hnízdo nestaví, ale k vyvádění mláďat využívá rozmanité výklenky a římsy ve skalách nebo prohlubeniny u úpatí stromů

Foto T. Bělka

Výr velký měří 65–71 cm a samice, které bývají obvykle větší než samci, dosahují hmotnosti až 2,5 kg

Foto L. Hauser

ochrana v celé EU, bez ohledu na to, zda se v některých členských státech vyskytuje poměrně běžně a nepatří v nich mezi priority ochrany přírody. Také Česká republika bude konfrontována s ochranou již Evropskými společenstvími vymezených cílových druhů, které mohou být z hlediska národní ochrany přírody problematické nebo jejichž ochrana není prvořadá či je předmětem tra-

dičních meziúrovňových konfliktů. Přesto bude nutné, v důsledku uplatňování zákonodárství ES a principu sdílené odpovědnosti za přírodní dědictví Evropy, přijmout účinná opatření na jejich ochranu.

Největší evropská sova je totiž rozšířena téměř po celém našem kontinentu, s výjimkou Velké Británie, západní Francie a nížin střední a východní Evropy. Mimo Evropu se vyskytuje téměř po celé Asii a zasahuje i do severní části Afriky. Přibližně polovina evropské populace přitom osídluje Rusko a Skandinávii. Odhaduje se, že na celém našem kontinentu žije na 25 000 párů. Málokterý druh se ovšem vyznačuje tak odlišnou dynamikou početnosti v jednotlivých částech svého areálu jako právě výr. Zatímco v několika zemích zaznamenali nárůst početnosti a rozšiřování areálu, ve většině evropského kontinentu došlo k dramatickému snížení jeho početních stavů a v některých oblastech byl výr vyhuben docela. Důvody jsou stejné jako do uzákonění ochrany výra v českých zemích: bezohledná likvidace lidmi. Proto byl výr zařazen nejen mezi druhy, přísně chráněné Úmluvou o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (Bernskou úmluvou), ale i do přílohy I směrnice ES o ptácích. Členské státy EU jsou povinny pro tuto mohutnou sovu vyhlášovat oblasti zvláštní ochrany (SPA), i když kupř. ve Finsku hnízdí více než 3000 párů výra. Část záchranného programu, díky kterému se intenzivním vysazováním na vhodné lokality podařilo ve Spolkové republice Německo zvýšit početnost výra z 50 párů, zaznamenaných v polovině 50. let 20. století, na současných 400–500 párů, byla hrazena z prostředků Evropské unie.

Jan Plesník a Jiří Pokorný

SUMMARY

The Eagle owl

The Eagle owl (*Bubo bubo*) became almost extinct in what is now the Czech Republic at the beginning of the 20th century because of strong human direct persecution. At that time less than 50 breeding pairs occurred here. In 1929 the bird species was declared as specially protected. Since the 1930s breeding numbers of the greatest European nocturnal raptor have been increasing in the country. In the mid-1970s, 400–500 pairs were found in the Czech Republic, while ten years later, 600–950 breeding pairs were reported. Nowadays the Eagle owl's abundance is at least 1,000–2,000 pairs in the country during the breeding season.

There are two main reasons of the above increasing population trend. First, the Eagle owl is a typical food generalist. Originally the most important prey was probably medium-sized to large mammals, but Eagle owls have now been forced to turn to voles and other small mammals and medium-sized birds. On nests of the avian predator close to the Prague agglomeration the authors found Feral pigeon (*Columba livia* f. *domestica*) as a main prey item. Second, the species also seems capable of adapting to human presence and has recently been found nesting more frequently close to villages and towns, in a small woodlot in the middle of plough-

ed fields and in an operating quarry. Therefore, in addition to its preferred habitat, which is the undulating wooded landscape with adjacent open biotopes the Eagle owl has been penetrating into more open farmland in the Czech Republic. Surprisingly, it has also bred even on the territory of Prague. The owl, strong build enhanced by dense plumage, usually nests on inaccessible cliff-ledge or, less often, on the ground by rock or tree, exceptionally in abandoned raptor's nest.

In Europe, the Eagle owl's numbers are estimated to reach 25,000 pairs, but half of the population lives in the Russian Federation and in Fennoscandia. In many parts of Europe the bird species has become rare or extinct as a result of shooting, nest robbing and disturbance. Although the species has recently recovered in some large populations, overall nearly two-thirds of the population for which trends are known is in decline. Furthermore, populations comprising up to about 60 % of the total have been decreasing rapidly.

That is why the large-headed owl is listed in Annex II (strictly protected animal species) to the Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention). The Eagle owl is also included among threatened species in Annex I of the EC Birds Directive. Therefore, the EU Member States have to take special measures to conserve its

habitats through the designation of Special Protection Areas (SPAs), being a part of the NATURA 2000 ecological network. The directive also imposes strict legal obligations on EU Member States to maintain populations of naturally occurring wild birds at levels corresponding to ecological requirements. If some species is declared as threatened from a point of view of the European Community, it must be protected in each Member State, despite the fact that it can be quite common or that it is not a high conservation priority there. The EU Accession Countries from Central and Eastern Europe should implement the above piece of EC legislation although some species, which have been protected in the European Union, are rather questionable with respect to national nature conservation aims and goals. Therefore, although the big raptor is relatively numerous in Finland and France, SPAs have to be established for the Eagle owl also in these countries. In areas with high human population levels, strict protection from disturbance at the nest is particularly important for this very shy species. Captive breeding and release schemes in Sweden, France, Belgium and Germany have supplemented or re-established some populations. For example, the successful recovery programme for the species in Germany has been partly funded from the European Community financial sources.

mentů k využití strukturálních fondů, zejména tzv. sektorového operačního programu „**Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství**“, jednak na národní, resp. regionální priority, jednak na priority, které budou naplňovány opatřeními podporovatelnými ze strany EU.

Mezi ně patří především:

- požadavky na ochranu životního prostředí a realizace agro-environmentálních opatření,
- podpora multifunkčního zemědělství v méně příznivých oblastech (tzv. LFA – Less Favoured Areas) vymezených nejen přírodními, ale i sociálně ekonomickými kritérii, která hodnotí rozvoj potenciálu regionu a jeho šance na efektivní zhodnocení podpor z prostředků EU; podpory se vztahují i na oblasti s ekologickými omezeními, především na uplatnění správných zemědělských praktik,
- podpora diverzifikace zemědělských a nezemědělských činností za účelem zvýšení příjmů obyvatel venkova a jejich stabilizace v oblastech s horšími podmínkami, tj. zavedení nových, doplňkových, případně alternativních aktivit,
- podpora mladých farmářů za účelem zajištění zemědělských produkčních a mimoprodukčních funkcí v oblastech s úbytkem obyvatel, a řada dalších opatření, jejichž realizace pomůže trvale udržitelnému rozvoji venkova v ČR.

Vzhledem k tomu, že napojení ČR na strukturální fondy je možné až po vstupu do EU, musí ČR již v době vyjednávání prokázat, že se aktivně připravuje na zvládnutí náročných principů, které s využíváním strukturálních fondů souvisejí.

Zaměření pomoci ze strukturálních fondů podléhá přísným ustanovením a pravidlům formulovaným v nařízeních Rady EU a souvisí s vtyčenými cíli strukturální politiky ve vazbě na priority regionálně politických opatření. Jsou orientovány na podpory rozvoje a strukturálních změn v zaostávajících regionech včetně venkovských, v regionech s nedostatečným zalidněním, s dlouhodobou nezaměstnaností apod. Od roku 2000 vymezila EU dva regionální cíle a jeden horizontální cíl pro obyvatelstvo. **Cíl 1** je určen zaostalým regionům (z hlediska EU), jejichž HDP na obyvatele je nižší než 75 % průměru EU. HDP na obyvatele v ČR v současné době představuje zhruba 63 % průměru EU. To znamená, že území celé ČR by se mělo kvalifikovat jako region cíle 1. Dodatečná podpora by měla být poskytnuta regionům s velmi vysokou nezaměstnaností. Pro tento cíl budou koncentrovány podpory z Evropského fondu regionálního rozvoje, a to především do problémových regionů, které budou pomoc přednostně potřebovat.

Cíl 2 se týká regionů postižených změnami v průmyslu, službách a upadajících venkovských oblastech. Je určen především pro sociální restrukturalizaci regionů. Podobně jako u cíle 1

intervence EU pro oblasti spadající pod nový cíl 2 bude kombinována se všemi formami strukturální podpory, včetně opatření směřujících k obyvatelům.

Cíl 3 podporuje rozvoj obyvatel, je určen k modernizaci systému vzdělávání a vytváření vyšší zaměstnanosti. Poskytuje rovněž pomoc regionům spadajícím pod cíle 1 a 2 jako referenční rámec pro celkový rozvoj obyvatel ve všech členských státech.

Princip solidarity spočívající v odstranění negativních důsledků územně nerovnoměrného rozvoje regionů a účast EU při snižování zaostalosti postižených oblastí je zakotven v Maastrichtské smlouvě (kapitola XII) jako průvodní princip strukturální a regionální politiky EU.

Z dosavadních zkušeností vyplývá, že příprava na vstup ČR do EU si vyžádá regionálně diferencovanou strukturální politiku kompatibilní s přístupy EU. V zásadě jde o proces přizpůsobení se principům vícekritériálního hodnocení regionů. Z tohoto důvodu je nezbytné akceptovat kritéria, která jsou předepsána pro území, na která se vztahuje strukturální politika EU.

Existují výrazné rozdíly v přírodních, sociálních, demografických i ekonomických ukazatelích jednotlivých oblastí ČR. Tyto rozdíly lze hodnotit prostřednictvím vybraných kritérií tak, jak je to obvyklé v praxi EU. Ta provádí diferenciaci území podle cílů své společné strukturální politiky za účelem kvantifikace podpor pro území s horšími přírodními podmínkami, omezeními z důvodu ochrany životního prostředí, sociálními problémy, nízkým ekonomickým potenciálem apod.

Významnou legislativní normou, kterou bude nezbytné rozpracovat na podmínky ČR, je nařízení Rady EU č. 1257/99 (ES) o podpoře rozvoje venkova prostřednictvím Evropského fondu zemědělské garance a orientace.

Opatření k rozvoji venkova jsou rozdělena do devíti kapitol a zahrnují:

- investice do zemědělských hospodářství,
- zahájení činnosti mladých farmářů,
- zlepšování kvalifikace a odborné školení farmářů, tzv. výcvik,
- předčasný odchod do důchodu,
- podpory méně příznivých oblastí a oblastí s ekologickými omezeními,
- podpora zemědělství šetrného k životnímu prostředí,
- lepší zpracování a odbyt zemědělských výrobků,
- posílení přizpůsobivosti a rozvoje venkovských oblastí,
- podpora lesnictví, multifunkční role lesů.

V současné době probíhá srovnání jednotlivých kapitol s legislativními normami ČR a probíhají diskuse o míře a postupu sblížování tohoto významného nařízení Rady s právem ČR. Mezi nejnáročnější kapitoly patří bezesporu vymezení méně příznivých oblastí a oblastí s ekologickými omezeními.

EU vychází ze specifik jednotlivých zemí a připouští i určité odlišnosti ve vymezení těchto oblastí, ale zároveň musí v rámci schvalovacího řízení dohlédnout na to, že jednotlivé členské státy využívají při těchto vymezeních zhruba obdobná kritéria. Zásadní metodický přístup musí být zachován, protože výsledným produktem této kategorizace jsou více méně přesně vymezená území, kterým jsou ze společné pokladny vypláceny platby (vyrovnávací příspěvky) za znevýhodnění. Vymezení méně příznivých oblastí (tzv. LFA) musí být tedy provedeno co nejspravedlivěji, aby jednotlivé členské země mohly čerpat z EAGGF jen to, co jim přísluší s ohledem na dané předpisy poskytování podpor do znevýhodněných oblastí.

Rozpracování nařízení Rady EU č. 1257/99 do podmínek českého zemědělství bude o to snazší, čím přehledněji dokážeme daná území vymezit, tj. s využitím kritérií harmonizovaných s kritérii v EU dobře známými a odzkoušenými.

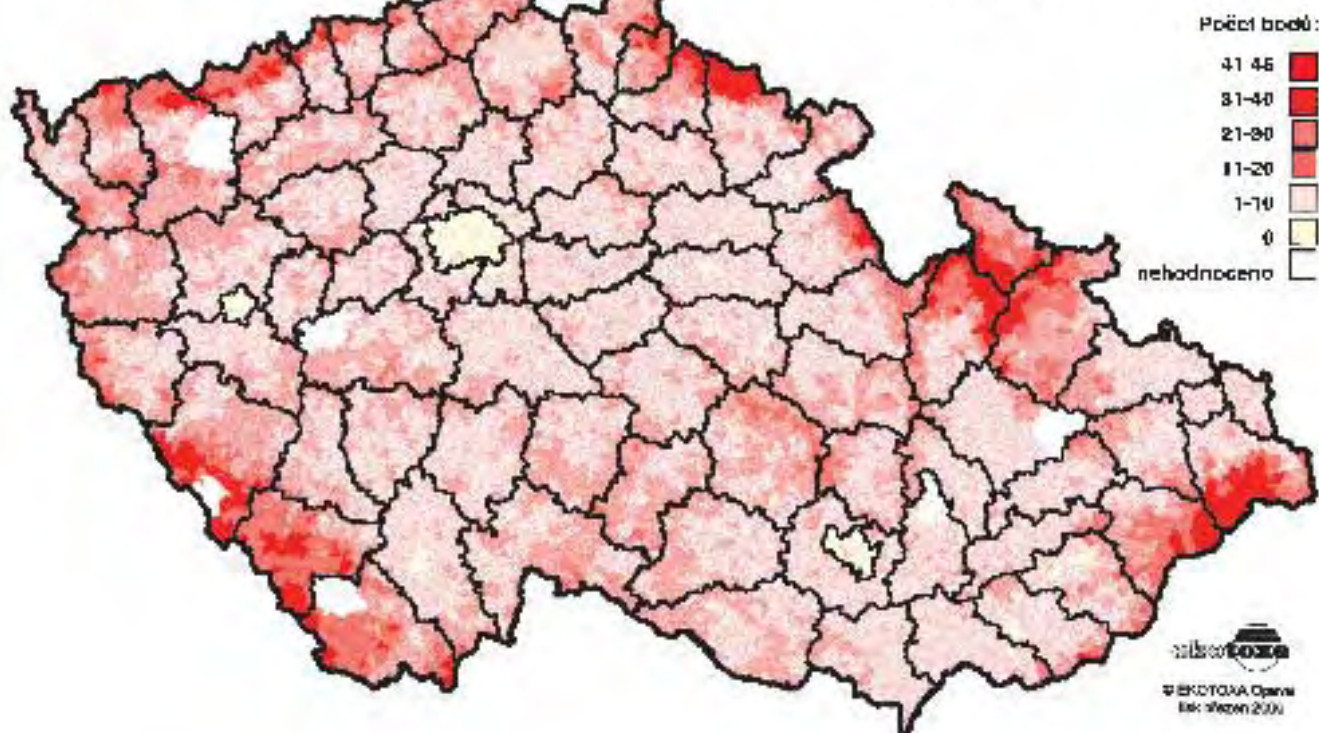
V praxi to znamená od roku 2000 orientovat podpory ve výraznějším regionálním členění do oblastí LFA, které podle nařízení Rady EU č. 1257/99 zahrnují:

- horské oblasti,
- další méně příznivé oblasti,

Foto D. Hrabánek

**BODOVÉ HODNOCENÍ MĚNĚ PŘÍZNIVÝCH OBLASTÍ (LFA)
NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY
1 : 2 000 000**

– oblasti postižené specifickými nevýhodami, které však nesmějí přesáhnout spolu s oblastmi s ekologickými omezeními 10 % z celkové rozlohy státu.

V případě LFA (viz demonstrační foto) bude nezbytné upravit a doplnit dosavadní kritéria pro vymezení méně příznivých oblastí, a to:

a) Uvést kritéria svažitosti, nadmořské výšky a kombinace těchto faktorů **v horských oblastech**, kde dochází k podstatnému zkrácení vegetačního období v důsledku nepříznivého podnebí. Podle Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky (VÚZE) činí výměra zemědělské půdy spadající v ČR do horských oblastí cca 11,25 %.

Tyto oblasti je nutné podle principu EU geograficky vymezit a plochu uvést v jednotkách NUTS. Pokud bude využit dosavadní ukazatel – úřední cena půdy, bude třeba vysvětlit mechanismus BPEJ (bioindikační půdní ekologické jednotky) z hlediska vazby na výše uvedená kritéria.

b) **U dalších méně příznivých oblastí** jde o oblasti, které se sice výrazně neliší charakterem přírodních podmínek, ale jejich výrobní potenciál je nízký. V současné době to jsou oblasti, které označujeme spolu s horskými jako extenzivní. Těmto oblastem hrozí nebezpečí, že zde bude zastaveno využívání půdy a přesto ochrana venkova je nezbytná.

Pro charakteristiku těchto oblastí bude nutno využít kritéria vystihující:

- výskyt půdy nízké produktivity, nesnadno obdělávatelné a s omezeným potenciálem, který není možné zvýšit jinak než vynaložením nadměrných nákladů, a které jsou vhodné hlavně pro extenzivní živočišnou výrobu. Pro toto kritérium lze vymezit ukazatele výnosnosti půdy a využít BPEJ;
- produkce, která je výsledkem malé produktivity přírodního prostředí a která je tudíž výrazně nižší než průměr, měřeno základními ukazateli ekonomických výsledků zemědělství.

Ekonomické výsledky v zemědělství a území jako celku (HDP / obyvatele, který je spolehlivě vykazován v ČR do úrovně NUTS II, nahradit sumou vytvořené přidané hodnoty, daňovou výnosností nebo průměrným ročním výdělkem/obyvatele venkova, a to s podprůměrnými hodnotami ve srovnání s průměrem ČR);

– malá nebo snižující se hustota obyvatelstva, které je převážně závislé na zemědělské činnosti a zrychlující se úpadek by mohl ohrozit životaschopnost oblastí a jejího dalšího osídlení. Zde jsou relevantní demografické a sociální poměry, tj. hustota obyvatel / km² (< 100 obyvatel / km²), podíl pracovníků v zemědělství na celkovém počtu ekonomicky aktivních. Podle VÚZE se tyto oblasti podílejí na celkové výměře zemědělského půdního fondu (ZPF) ČR více než 34 %. I zde bude nutné tato území geograficky vymezit a připravit jejich seznam.

c) **méně příznivé oblasti se specifickými překážkami** nesmí přesáhnout 10 % rozlohy státu. Zatím byly představovány oblastmi postiženými průmyslovou a těžební činností, zvýšenou písčitostí a dalšími faktory omezujícími zemědělskou produkci i mimoprodukční funkce. Na výměře ZPF ČR se podle VÚZE podílí cca 3,52 %. Pokud jde o CHKO a NP, bude nutné rozhodnout, jaká část se vykáže do tohoto typu oblastí, protože jejich celková plocha převyšuje možnost zařazení do této kategorie.

Uvedená kritéria jsou nyní objektem analýzy odborných institucí (VÚZE, VÚMOP, Terplán, Ekotoxa Opava a další) a budou upřesněna. Příložená mapka ukazuje rozsah oblastí LFA tak, jak byl předběžně vymezen na základě bodového ohodnocení jednotlivých kritérií. Bliží se 50 % zemědělské půdy ČR.

ČR se hlásí k evropskému modelu zemědělství a usiluje o konkurenceschopné multifunkční zemědělství. To znamená, že směřuje nejen ke zvyšování kvality výrobků, k hlubší decentralizaci agrární politiky a k podpoře hospodaření na venkově, ale i k ocenění zemědělců za významnou roli v péči o kulturní krajinu a životní prostředí. Rozsah a podpora těchto aktivit závisí mj. na úspěšnosti přípravy těchto podmínek, kterými se článek zabývá.

Financování péče o přírodu v EU: současný stav a výhledy pro ČR

Jan Plesník, Gabriela Žáková

Jedním z klíčových úkolů Evropských společenství zůstává financování nebo mnohem častěji spolufinancování některých opatření, uskutečňovaných členskými státy při realizaci zákonodárství ES nebo společných politik, strategií a akčních plánů. V oblasti péče o přírodu se jedná především o naplňování směrnic o ptácích a o stanovištích, zejména o vytváření soustavy chráněných území ES NATURA 2000. V našem článku se proto nejdříve zaměříme na otázku, jak je tato po všech stránkách náročná činnost v současnosti zajištěna finančně. V druhé části představíme čtenářům existující fondy ES, v menší či větší míře věnované ochraně životního prostředí v kandidátských zemích střední a východní Evropy, a pokusíme se nastínit, jak mohou být uvedené finanční zdroje využity Českou republikou před a po jejím vstupu do EU.

Celkové náklady, nutné na řízenou péči o lokality, zařazené do soustavy NATURA 2000, se odhadují na 2,5–3 miliardy eur (88,5–106 miliard Kč) za rok. Tato obrovská částka ale představuje pouze 0,04 % hrubého domácího produktu EU. Ve skutečnosti bude uvedená suma ještě vyšší, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Za prvé, předpokládá se, že soustava chráněných území ES by měla po svém dokončení v roce 2004 zabírat více než 10–13 % celkového území EU. Za druhé, zmiňované výdaje uvažují pouze probíhající opatření a není do nich zahrnut ani nezbytný výkup pozemků, ani výdaje na obnovu člověkem poškozených nebo zcela zničených stanovišť (biotopů). Vezmeme-li v úvahu odlišnou hodnotu HDP na jednoho obyvatele a rozdílnou cenu práce v různých členských státech EU, vychází nám, že na jeden hektar lokality soustavy NATURA 2000 bude nutné vynaložit v průměru ročně 80 eur (2830 Kč) – STONES *et al.* (1999). Je to podstatně více než činí odhad pro přísně chráněná území v celé Evropě, kde tato hodnota dosahuje 27 amerických dolarů (1060 Kč) – JAMES *et al.* (1999). Přitom v současnosti vynakládají členské státy EU na péči o lokality soustavy NATURA 2000 ročně maximálně 0,75 miliardy eur (26,5 miliard Kč), zatímco ze zdrojů ES pochází 0,2 miliardy eur (7 miliard Kč). EU přispívá asi 50 milióny eur (1,7 miliardy Kč) z fondu LIFE-Nature, kdežto 150 miliónů eur (5,3 miliardy Kč) pochází z agroenvironmentálních programů a z fondů strukturálních a z fondů soudržnosti (viz níže) – STONES *et al.* l. c.

Jediným fondem ES, zaměřeným výlučně na péči o životní prostředí, zůstává fond LIFE (zkratka francouzského názvu *Finanční nástroj pro životní prostředí*), ustavený v roce 1992. Jeho cílem je přispět k vytvoření politiky ES v životním prostředí, zejména k začlenění péče o životní prostředí do rozvojových koncepcí, strategií i rámcových programů jiných resortů, a k naplňování legislativy ES pro životní prostředí. Přibližně polovina dostupných prostředků ve fondu LIFE je přitom určena na péči o přírodu (LIFE-Nature), polovina připadá na realizaci environmentální strategie a legislativy ES. Projekty, spolufinancované z fondu LIFE-Nature, musí podporovat naplňování směrnic o ptácích a o stanovištích, na prvním místě právě vytváření soustavy NATURA 2000.

V členských státech EU se jedná především o financování ochrany druhů, zařazených do přílohy I směrnice o ptácích a do přílohy II a IV směrnice o stanovištích, nebo řízené péče o lokality soustavy NATURA 2000. Návrhy na projekty mohou podávat nejen státní instituce, ale i orgány regionální a místní samosprávy či nevládní organizace a občanská sdružení. Prostředky z fondu LIFE jsou obvykle poskytovány až do výše 50 % všech nákladů, ve výjimečných případech může tento podíl dosáhnout až 75 %. Za určitých podmínek lze z prostředků LIFE pronajímat nebo vykupovat přírodovědecky hodnotné pozemky nebo organizovat kampaně na získání veřejnosti pro ochranu určité lokality. Je třeba zdůraznit, že v případě péče o stanoviště hradí LIFE obvykle úvodní fázi projektu jako je nákup odpovídajícího zařízení nebo malé pilotní projekty a soustřeďuje se spíše na vypracování předběžných studií nebo plánů péče o příslušné lokality, populace nebo druhy. Z praktického hlediska je velmi významné, že program LIFE nedělí poskytnuté prostředky na investiční a neinvestiční. Přestože bylo v roce 1999 z fondu LIFE-Nature uvolněno na 94 schválených projektů celkem 64,8 miliónů eur (2,3 miliardy Kč), jde ve srovnání s jinými finančními nástroji ES o poměrně malou částku, doplňující v tomto směru ostatní finanční zdroje. Z úspěšných projektů jmenujeme alespoň záchranu posledních vápenitých močálů v Belgii prostřednictvím výkupu a řízení péče, zlepšení stavu přírody a pobřeží v dánské části Waddenzee (Vatového moře), informační kam-

paň o ochraně netopýrů a bezobratlých v sopečných prostorách na Kanárských ostrovech nebo ochranu stanovišť dropa velkého (*Otis tarda*) v Braniborsku či vlka (*Canis lupus*) ve středním Řecku.

Fond LIFE-Nature by měl ještě do konce roku 2000 vstoupit do třetí etapy. Od roku 1998 je otevřen i pro kandidátské země střední a východní Evropy. Projekty, které mohou být spolufinancovány z fondu LIFE, by se měly soustředit na mezinárodně významné lokality, kde se vyskytují typy přírodních stanovišť nebo druhů, uvedené v přílohách I a II směrnice o stanovištích, nebo stanoviště, která vyžadují specifická opatření na svou ochranu v rámci vytváření soustavy SMARAGD Rady Evropy. Totéž platí i pro lokality mezinárodního významu, kde se vyskytují druhy, zařazené do přílohy I směrnice o ptácích, nebo druhy, chráněné Úmluvou o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (Bernskou úmluvou) a opět vyžadující specifická opatření na svou ochranu. Kromě péče o zmiňované lokality je možné z fondu LIFE v kandidátských státech spolufinancovat projekty na ochranu výše uvedených druhů nebo i druhů, které se sice na území členských států EU nevyskytují, ale jsou chráněny Bernskou úmluvou a jejichž ochrana není možná bez určitých nezbytných opatření přímo v terénu.

V roce 1999 se do čerpání prostředků z fondu LIFE-Nature zapojilo pouze Rumunsko, kterému příslušné instituce ES schválily v ochraně přírody celkem sedm projektů, na které obdrželo z fondu LIFE 0,49 miliónu eur (17,3 miliónů Kč). V roce 2000 k programu LIFE-Nature přistoupily i Estonsko, Maďarsko, Lotyšsko a Slovinsko. Na rozdíl od předchozí praxe požaduje Evropská komise (EK) na postkomunistických státech, vyjednávajících o vstupu do EU, složení určitého vstupního poplatku, který je odvozen od výše hrubého domácího produktu a pro ČR činí 2,83 miliónu eur (100 miliónů Kč) ročně, a to po období 2000–2004. Ačkoliv je možné až na polovinu této „vstupenky“ do fondu LIFE přispět z jiného finančního nástroje ES (Phare), vzhledem k očekávanému objemu prostředků, určených v rámci Phare pro ČR, a značnému zapojení České republiky do dalších fondů ES, může nastat situace, že členský příspěvek ČR do programu LIFE bude muset být hrazen ze 75 % ze státního rozpočtu. Navíc podle principu solidarity mezi členskými státy EU nebude možné počítat s tím, že tato částka bude ČR po určité době celá vrácena v podobě podpory na projekty, schválené institucím a organizacím z České republiky. O nutnosti spolufinancovat projekty, vybrané do programu LIFE, z domácích zdrojů jsme se již zmiňovali. I když se EK bude jistě snažit o co největší podporu kandidátských zemí, o tom, kolik projektů bude z konkrétní uchazecké země vybráno, závisí pouze na jejich kvalitě, a nikoli na výši vstupního příspěvku tohoto státu do programu. Neplatí tedy, že země, usilující o vstup do EU, má v rámci programu LIFE předem přidělenou částku, kterou může vyčerpat (MŽP 2000, ŠIMKOVÁ 2000). Definitivní rozhodnutí o tom, zda ČR vstoupí do programu LIFE-Nature, má padnout ještě do konce roku 2000. Bližší podrobnosti o fondu LIFE přináší kromě výše zmiňovaného sborníku (MŽP ČR) zejména vyčerpávající vyhodnocení projektů, podpořených programem LIFE od jeho zřízení až po rok 1999 (ŠPAČEK 2000).

Z hlediska péče o životní prostředí v zemích střední a východní Evropy hraje i nadále nezastupitelnou úlohu program Phare. Dnes připadá 78 % jeho rozpočtu právě na přípravu kandidátských zemí na vstup do EU. Na období 2000–2006 stanovila Evropská komise pro program Phare dvě priority (DRUCKER & KOC 1999):

1. vytváření podmínek pro přijetí legislativy ES,
2. podpora investic, nezbytných pro dosažení norem ES.

Kromě národních programů existují jako součást Phare i další dvě skupiny aktivit. Ačkoli programy přeshraniční spolupráce nezahrnují zvláštní opatření na ochranu přírody nebo udržitelný rozvoj, jsou v jejich rámci uskutečňovány takové činnosti jako nakládání s odpady, omezování znečišťování prostředí či rozvoj venkova, zemědělství a turistiky. Výstavba čistíren odpadních vod může zlepšit čistotu vodního toku do té míry, že se sem mohou vrátit i rostlinné a živočišné druhy s nároky na člověkem co nejméně ovlivněné prostředí. Naopak programy pro více zemí mají za cíl povzbuzovat vzájemnou spolupráci mezi zeměmi střední a východní Evropy. Z této části rozpočtu Phare byl kupř. financován projekt výměny odborných zkušeností v rámci Europarku, organizace evropských národních a přírodních parků. Pro období 2000–2006 je každoročně na program Phare vyčleněno 1,5 miliard eur (53 miliard Kč).

K tradičním finančním zdrojům ES patří zejména **strukturální fondy**, zřízené především k tomu, aby z prostředků Evropských společenství pomáhaly odstraňovat hospodářské a sociální rozdíly mezi jednotlivými oblastmi EU (viz HRABÁNKOVÁ, str. 271).

Z hlediska péče o přírodní a krajinné dědictví má dominantní roli právě EAGGF. Nicméně strukturální formy, které prošly na přelomu let 1999–2000 určitou reformou, nabízejí pro ochranu přírody a krajiny i možnosti rozvoje nepřímých opatření jako jsou (kromě agroenvironmentálních programů) podpora průmyslové výroby, šetrné k životnímu prostředí, recyklace odpadů, ekologická turistika či výzkum v oblasti životního prostředí (European commission 1998).

Novým programem, určeným vysloveně pro kandidátské státy střední a východní Evropy, je **SAPARD**, zvláštní akční program pro předstupní pomoc v zemědělství a v rozvoji venkova. Předstupní dotace, poskytované ES v programu SAPARD Evropským společenstvím, mají umožnit financování projektů rozvoje venkova podporou místních iniciativ a agroenvironmentálních opatření. I když právě agroenvironmentální opatření nejsou jedinou prioritou programu SAPARD, zůstává uvedený finanční nástroj ES vhodnou přípravou na budoucí zřízení těchto programů.

V roce 1993 byl podle Maastrichtské smlouvy čili Smlouvy o Evropské unii, neoficiální „ústavy“ EU, ustaven fond soudržnosti (koheze). Obdobně jako strukturální fondy vychází důsledně z principu solidarity mezi různě hospodářsky vyspělými státy EU. Je totiž výhradně určen pro poskytování finanční pomoci ES projektům, týkajícím se životního prostředí a celoevropské dopravní sítě v těch členských státech EU, jejichž hrubý národní produkt na osobu je nižší než 90 % průměru ES. V současnosti se týká Portugalska, Řecka, Irska a Španělska. Otázkou zůstává, jak by fond soudržnosti fungoval po přijetí států střední a východní Evropy do EU, které by jim měly být podle dosavadních pravidel podporovány všechny.

Vedle programu SAPARD zřídila Evropská společenství další nový program pro kandidátské země před jejich vstupem. Předstupní předkohezní fond ISPA by měl fungovat stejně jako kohezní fond EU. Jeho roční rozpočet je 1,04 miliardy eur (36,8 miliard Kč) a zaměřuje se na přípravu kandidátských zemí střední a východní Evropy na vstup do EU v těch oblastech ekonomické a sociální soudržnosti, které se týkají životního prostředí a dopravní strategie.

V podstatě by měl tento finanční mechanismus sloužit k financování každé infrastruktury, směřující k naplnění politiky ES v životním prostředí, která obvykle zahrnuje ochranu přírody. Náklady na jednotlivá opatření nesmí být nižší než 5 miliónů eur (177 miliónů Kč) a z fondu ISPA mohou být pokryty ze 75 %, výjimečně z 80 %. Celková finanční pomoc z prostředků ES na konkrétní projekt pak nesmí přesáhnout 90 %. Nicméně jeho prioritami v životním prostředí zůstává nakládání s odpady a ochrana vodních zdrojů a ovzduší. Právě požadovaná minimální hranice rozpočtu projektu ukazuje, že ISPA jako modelový kohezní fond ES se bude zaměřovat na velké investice do dopravy a životního prostředí jako jsou dálnice, vodní kanály, telekomunikační zařízení nebo čistírny odpadních vod. Již tento výčet napovídá, že naopak bude nutné, např. prostřednictvím hodnocení vlivů činnosti člověka na životní prostředí, zabezpečit, aby investice, financované z programu ISPA, věnované rozvoji dopravy, naopak životní prostředí v kandidátských státech včetně ČR významně nepoškodily.

V rámci strukturálních fondů je možné využívat část jejich prostředků jako iniciativu Evropské komise, přispívající k řešení určitých problémů ES. Ze čtyř iniciativ, které bude EK podporovat i v období 2000–2006, mají význam pro péči o přírodní dědictví dvě. Iniciativa **INTERREG III** dává možnost zemím střední a východní Evropy podílet se na určitých projektech, uskutečňovaných členským státem EU pro rozvoj jeho pohraničních regionů. Proto se program soustřeďuje především na spolupráci regionů kandidátských zemí, sousedících s EU. Poměrně dobrá spolupráce, využívající tuto iniciativu, existuje mezi příhraničními chráněnými územími, mj. mezi některými institucemi státní ochrany přírody v ČR a jejich bavorskými a saskými partnery v SRN. Druhá využitelná iniciativa, **LEADER+**, má řešit aktuální těžkosti, s kterými se potýká venkov v členských zemích EU. Kromě konkrétních akcí, které ve svých důsledcích mohou pozitivně ovlivňovat budování soustavy NATURA 2000, jsou mezi tématy posledně zmiňovaného programu zařazeny i podpora strategie udržitelného rozvoje chráněného území (SUNYER & VÉGH 2000).

Z rozdílu mezi finančními zdroji, které bude nezbytné vynakládat na řízenou péči o lokality soustavy NATURA 2000 a které jsou dnes k dispozici jak v ES, tak v členských státech EU, je zřejmé, že dosavadní prostředky, uvolňované na tuto činnost, nebudou ani zdaleka stačit. Řešením je jednak navýšení rozpočtu fondu LIFE III a rozpočtů jednotlivých členských států EU na ochranu přírody, jednak zvýšení podílu, věnovaného ochraně přírody v rámci agroenvironmentálních programů.

Vzhledem k charakteru jednotlivých fondů ES je zřejmé, že nejdůležitějším zdrojem na financování ochrany přírody v EU zůstanou právě agroenvironmentální programy a reformované strukturální fondy.

Jestliže vědecky podložené a právně korektní vymezení lokalit soustavy NATURA 2000 rozhodně není levnou záležitostí, potom řízená péče o ně s cílem rozumným způsobem uchovat jejich příznivý stav z hlediska ochrany přírody bude vyžadovat nesrovnatelně

Volná hladina některých mokřadů v národním parku Weerribben je vytvořena zvláštním strojem na likvidaci vegetace. Národní park je nejvýznamnějším hnízdištěm některých vodních ptáků, chráněných směrnicí o ptácích, v Nizozemsku a byl vyhlášen oblastí zvláštní ochrany (SPA)
Foto J. Plesník

větší pravidelné náklady. Pouze určitou část zmiňovaných výdajů bude přitom možné získat z prostředků ES. Pokud již teď uvažujeme o tom, jak bude vypadat v nejlépeším smyslu profesionální péče o lokality soustavy NATURA 2000 poté, co se ČR stane členskou zemí EU, musíme počítat s tím, že tato činnost bude vyžadovat odpovídající prostředky ze státního rozpočtu i z mimorozpočtových zdrojů.

LITERATURA

DRUCKER G., KOC A. (1999): Funding of nature conservation and biodiversity. In DELBAERE D. (ed.): Facts & figures on Europe's biodiversity – state and trends 1998–1999. European Centre for Nature Conservation Tilburg. 66–82. – JAMES A., GASTON K., BALMFORD A. (1999): Balancing the Earth's accounts. Nature 401: 323–324. – EUROPEAN COMMISSION (1998): European Union assistance for regional development: A brief guide for future Member States. European Commission Brussels, 32 pp. – MŽP (2000): Využití zdrojů EU pro ochranu životního prostředí. Program LIFE III. Sborník pracovních materiálů Konultačního fóra MŽP pro vstup do EU. MŽP Praha, 178 pp. – STONES T., HARLEY D., ROSE L., LASSEN-DIAZ G., RAYMENT M., TRASH M. (1999): The cost of managing the NATURA 2000 Network. The Royal Society for Protection of Birds, The Lodge. U. K., 19 pp. – SUNYER C., VÉGH M. (2000): Background paper for the ECNC project "Providing information on financing the nature conservation in CEE Accession Countries with new opportunities in EU financial instruments". TERRA Environmental Policy Centre Madrid and European Centre for Nature Conservation Central and Eastern European Regional Unit Budapest, 51 pp. + v. – ŠIMKOVÁ H. (2000): Program LIFE III. Nika 21 (1): 12. – ŠPAČEK R. (2000): Vyhodnocení projektů programu LIFE-Nature za roky 1992–1999. Radim Špaček Consulting Praha, 166 pp.

Kohezní fond dotoval částkou 16,5 miliónů eur (584 miliónů Kč) projekt, zaměřený na regulaci pohybu návštěvníků ve španělských národních parcích. Nově budované informační středisko v národním parku Cabañeros má pomoci odklonit hlavní proud turistů od vstupního vchodu do tohoto chráněného území
Foto J. Plesník

NATURA 2000 ve Francii

Petr Roth

Zjišťujeme-li mezi naší odbornou veřejností, jaké má povědomí o přístupu členských zemí EU k vytváření soustavy NATURA 2000, většinou se dozvíme nanejvýš to, že mnohé z nich mají výrazné potíže, někdy takového rázu, že tyto případy řeší Evropský soudní dvůr. Mezi takové země patří např. Německo, Francie a další.

Zatímco o Spolkové republice Německo – našem (nejen z pohledu ochrany přírody) nejdůležitějším sousedu – je známo, že zmíněné potíže si zavinila nahlášením velmi malého počtu lokalit, navíc omezených jen na již existující chráněná území, o poněkud vzdálenější Francii většinou nevíme vůbec nic. Princip analogie potom svádí k domněnce, že také Francie zanedbala své povinnosti a ještě dnes, osm let od účinnosti směrnice o stanovištích a dva roky od data, kdy NATURA 2000 měla původně začít fungovat, nemá zpracován odpovídající národní návrh lokalit. Toto zjištění je proto poněkud překvapivé, protože problémy Francie mají kořeny právě v opačném přístupu – v poctivosti a hloubce přípravy NATURA 2000.

Francie přistupovala k plnění tohoto úkolu s významnou základní výhodou: je unitárním státem, takže může využívat výhod centralizovaného systému státní správy. Území Francie se člení do 22 regionů, v nichž působí od roku 1991 tzv. DIREN – oblastní ředitelství ochrany životního prostředí. Jeden DIREN připadá v průměru na 4 departementy, řízené prefektury, jimž je osobně svěřena státní moc značného rozsahu (na rozdíl od našich poměrů, kdy je výkon státní správy svěřen anonymně okresním úřadům, nikoli jejich přednostům). Jak při regionech, tak i v prefekturách existují ovšem i volené zastupitelské sbory, takže do určité míry jde o vzdálenou obdobu u nás nově vznikajících krajských orgánů. Úloha těchto dvou úrovní státní správy je ovšem (zřejmě nejen v oblasti ochrany přírody) zcela odlišná od běžných představ, které panují u nás. V ČR si totiž většinou dokážeme představit jen dvě krajnosti: buď centralizovanou státní správu, projevující se tím, že se státní moc zásadně nebaví s občany v místě ani regionu a vše vykonává podle třeba rozumných, ale nikým nevysvětlených instrukcí „z centra“, nebo absolutní decentralizaci, projevující se negací jakéhokoli

řízení „shora“ podle hesla „ať rozhodují místní“ – a to i v případech, kdy místní rozhled kvalifikované rozhodování, zejména v souvislostech, vůbec neumožňuje. Ve Francii je tomu jinak: složitá a drahá třístupňová státní správa slouží k tomu, aby se centrální záměry a povinnosti staly srozumitelnými v regionech i místech a aby lokální „spoluhráči“ byli získáni a dobrovolně vztaženi do hry (v tomto případě do hry jménem NATURA 2000) s tím, že stát jim prostřednictvím svých úřadů poskytuje servis, vytváří právní rámec a zajišťuje ve střednědobém horizontu finanční jistoty. Přitom určité zásady, například rozpočtovou nepřevoditelnost finančních prostředků z roku na rok, ve Francii nacházíme stejně jako u nás – ovšem přístup státu k vytváření a poskytování těchto zdrojů již se situací u nás nemá nic společného.

Jak přistoupili francouzští kolegové k budování NATURY 2000? Především skutečně v duchu směrnic

směrnic. Tato území pokryla 14–16 % rozlohy státu, což se ukázalo být politicky nepřijatelné a byla proto přijata „direktiva“ snížit rozlohu na 2,5 % území. Tehdy se Přírodovědecké muzeum, aby si obhájilo svoji vědeckou pověst a nezávislost, odmítlo podílet na „selekci“, snižování počtu a rozlohy území. (Zde připomeňme, že Přírodovědecké muzeum, které má 1800 pracovníků, je spolufinancováno ministerstvy životního prostředí a výzkumu a slouží mj. jako národní centrum pro výzkum biodiverzity.) Pro nás je poněkud nepředstavitelná skutečnost, že za tento čin nebyl nikdo odvolán ani vyšetřován a že vztahy mezi muzeem, ministerstvem životního prostředí i dalšími státními orgány zůstaly věcné a přátelské. Ve Francii se jednoduše uznává, že každá instituce má jiné určení, a instituce vědecké jsou obecně v kulturním světě žřizovány k tomu, aby obhajovaly vědecké názory bez ohledu na to, zda se to líbí politikům. I z toho

bychom mohli čerpat poučení. O dalším osudu navržených lokalit rozhodoval významný orgán při francouzské vládě – Národní výbor pro politiku ochrany přírody (který je permanentním tělesem, tj. není zřízen speciálně kvůli plnění „evropských“ povinností a vyjadřuje se ke všem významným záležitostem ochrany biodiverzity). Po dlouhých diskusích a vyjednáváních se nakonec politický kompromis vyšplhal na 1050 návrhů lokalit, pokrývajících přes 5 % území Francie: podle stanoviska Evropské komise z dubna t. r. je však i tento počet uznán za nedostatečný a „vědecké cvičení“ tedy bude pokračovat.

Francouzští kolegové již v roce 1998 stáli před volbou, zda mají takto prodiskutovaný seznam zaslat do Bruselu, nechat jej (po doplnění) schválit a teprve poté začít diskutovat s obyvatelstvem (tento přístup zvolila řada států, např. Itálie, a bude velmi zajímavé sledovat prosazování reálné ochrany tamních lokalit v praxi) nebo – i za cenu nesplnění termínů a vystavení se citelným sankcím Evropské komise – nejprve všechny záměry projednat s občany. Pod pojmem „projednat“ u nás většinou známe jednostranné seznámení např. vlastníků se záměry státu (kupříkladu při zveřejnění záměru na vyhlášení zvláště chráněného území). Ve Francii se pod tímto pojmem rozumí dosažení konsensu a podpory, a to

Nemalou zásluhu na určení lokalit soustavy NATURA 2000 ve Francii má Národní přírodovědecké muzeum. Je významným vědeckým pracovištěm s řadou moderních laboratoří, podílí se na výchově pedagogů různých stupňů a přispívá k uvědomování veřejnosti o problematice ochrany přírody. Na snímku hlavní budova muzea, v popředí část světoznámé botanické zahrady

Foto J. Plesník

o stanovištích a ptácích pojali přípravu soustavy jako „vědecké cvičení“. Po dva a půl roku čtyři desetičlenné pracovní skupiny (každá pro jeden z biogeografických regionů Francie) při Přírodovědeckém muzeu v Paříži, jemuž byl úkol úředně zadán, vytypovaly 1600 lokalit jako kombinaci typů stanovišť a lokalit druhů podle obou

zejména prostřednictvím finančních stimulů. K tomu využívají již zmíněné kombinace mezi decentralizací jednotné řízení státní správy prostřednictvím prefektů a finančních nástrojů. Doporučují nikdy nepokládat u nás bohužel opodstatněnou otázku, co se stane, když prefekt odmítne podporovat zřízení lokality zvláštní ochrany. Odpovědi je velmi zdvořilé nepochopení, neboť francouzský prefekt je státní úředník, realizující nikoli nějakou svoji okresní či osobní politiku, ale politiku vlády. Ve Francii tedy nikdy nemůže nastat situace, kdy přednosta okresního úřadu útočí např. proti existenci národního parku. Pro každé navržené území NATURA 2000 se připravuje odborně podložený plán péče, který bude – stejně jako území samé – vyhlášen vyhláškou prefekta. Pro každé území bude další vyhláškou vydán seznam konkrétních činností, které budou podlehat hodnocení tzv. mini-EIA (podle čl. 6 směrnice o stanovištích podléhají hodnocení vlivů i takové projekty, které podle národního zákona EIA v jiných případech není nutno posuzovat, např. osevní a agrotechnické postupy; k tomu se připravuje zvláštní právní úprava). Především se však od samého počátku jedná s vlastníky a nájemci. Francie vůbec nezavedla vynucovací metody, neboť bylo zřejmé,

že hlavní cíl NATURY 2000 – zajistit účinnou ochranu biotopů a druhů a přitom neomezit rozumný hospodářský a socioekonomický rozvoj dotčených území – nelze zajistit násilím. Od počátku 90. let prováděla na 37 územích pilotní projekty, z nichž získala cenné poznatky, které dnes v možné míře zevšeobecňuje a porovnává s výsledky z území ostatních. Na základě pilotních zkušeností přistoupila k systému střednědobých smluv s vlastníky a nájemci, kdy ve spolupráci MZe a MŽP bude hradit škody, které těmto subjektům mohou vzniknout, případně kompenzace za zdržení se určitých činností či provádění opatření, která sama o sobě nejsou přímo zájmem hospodářů. Tento systém testují v existujících regionálních přírodních parcích (jedné ze tří francouzských národních kategorií ZCHÚ) a financují jej z tzv. Fondu rozvoje chráněných území MŽP (ve skutečnosti nejde o fond, ale o běžnou rozpočtovou položku v kapitole MŽP, která na závěr roku propadá do státního rozpočtu). Zde je zřejmě návštěvník z České republiky nejvíce šokován: pilotní studie ukázaly, že pro každé území NATURY 2000 se očekávají roční výdaje asi 1 milion franků. Pro dosavadních 1050 návrhů půjde tedy o nárůst požadavků na státní rozpočet o více než 1 miliar-

du ročně. Na čtyřikrát opakovaný dotaz, odkud se tyto finanční prostředky vezmou, jsme čtyřikrát slyšeli stejnou odpověď: toto není problém, peníze jsou již dnes, problém je přesvědčit všechny dotčené subjekty, aby pěti- a desetileté kontrakty uzavíraly.

Touto zkušeností se prozatím uzavírá suma poznatků o tom, jak má zřejmě fungovat stát při zodpovědné přípravě evropského úkolu, jakým NATURA 2000 je: I za cenu sankcí je třeba celý systém dopracovat k co největší dokonalosti, a to v klidu (pro srovnání: na MŽP v Paříži se ochraně přírody a krajiny věnuje 180 pracovníků, v regionech a departmentech další stovky; v Praze je to kolem 20 pracovníků, v regionech žádný). Namísto hysterie a vypracovávání nereálných plánů se v Paříži pracuje, přičemž rozhodující je kvalitní výsledek, nikoli rychlost a získání pomyslné „čárky“. Poté je nutné získat podporu regionů a departementů, ale především samotných občanů a jejich zájmových svazů, a na to vše zcela automaticky zajistit již v předstihu potřebné finanční zdroje a prostředky. Za takových podmínek nezbyvá, než před francouzským „zpožděním“ a jeho důvody hluboce smeknout – a prozatím tiše závidět.

NATURA 2000 – diskuse

NATURA 2000: bohlav z termínů

Nemám rád terminologické diskuse. Je v nich něco scholastického – odvádějí člověka od skutečných problémů k pseudo-problémům a zpravidla nemají řešení. V typickém případě rozvášnění diskutující po několika hodinách vzrušené debaty trvají na svých výchozích stanoviscích, hájených spíš z emocionálních než z racionálních důvodů. Jsou však situace, kdy je třeba udělat si v termínech pořádek. Zavádění sítě chráněných území NATURA 2000 v České republice je právě jedním z takových případů.

Směrnice Evropských společenství 92/43/EEC, podle níž bude síť NATURA 2000 vytvářena, zavádí v angličtině termín *natural habitat* (francouzsky *habitat naturel*, německy *natürlicher Lebensraum*), který je definován jako přírodní nebo polopřírodní, suchozemské nebo vodní území, vymezené geografickými a biotickými charakteristikami. Slovo *habitat* pochází z anglické odborné ekologické terminologie, v níž znamená „místo, kde žije nějaký organismus nebo společenstvo, charakterizované svými fyzickými a biotickými vlastnostmi“ (ALLABY 1992). Definice ve směrnici a v ekologické terminologii je tedy podobná, ale s jedním nikoliv nepodstatným rozdílem – ekologická definice je jasně vztahuje ke konkrétnímu organismu nebo společenstvu, zatímco legislativní definice ne. Botanik, lesník nebo rostlinný ekolog chápe *habitat* hlavně jako abiotické prostředí, tj. vlastnosti půdy a klimatu, které primárně ovlivňují život rostlin. Může do pojmu *habitat* zahrnout i živočichy nebo mikroorganismy a jejich působení na rostliny, ale vyjímá z něj rostlinu nebo rostlinné společenstvo, o němž je řeč. Zoolog a živočišný ekolog zase chápe *habitat* spíše jako souhrn abiotických faktorů a vegetace a vyjímá z něj živočicha nebo živočišné společenstvo, které jsou v centru zájmu. V kontextu programu NATURA 2000 však je *habitat* chápán jako souhrn abiotických faktorů a biotického společenstva a je vymezen nejčastěji pomocí vegetačních typů, např. alpinská a boreální vřesoviště, střeoevropské vápencové bučiny apod. Ekolog by v tomto významu použil nejspíše termín *ecosystem type* (typ ekosystému).

Česká republika míří více či méně úspěšně do Evropské unie a naše legislativa se přizpůsobuje legislativě evropské, která u nás se vstupem do EU začne platit. Proto musíme najít a vhod-

ný český ekvivalent pro termín *habitat* ve smyslu uvedené směrnice. V ekologických textech se *habitat* překládá do češtiny jako *biotop* nebo *stanoviště* (KRIVKA & RŮŽIČKA 1999), takže se tyto dva termíny nabízejí jako vhodné ekvivalenty i pro překlad slova *habitat* v kontextu legislativní směrnice. Problém je však stejný jako v angličtině. Řekneme-li *biotop* nebo *stanoviště*, musíme doplnit čeho, k jakému organismu se to vztahuje. Můžeme sice říct, že bučina je *biotopem* nebo *stanovištěm* pro určité druhy živočichů, ale každý lesník nebo botanik vám řekne, že *stanovištěm* bučiny jsou takové a takové půdy v určitých klimatických oblastech. V lesnictví je běžný výraz *stanovištní typ*, kterým se rozumí typ lesa vymezený pomocí abiotických podmínek. Lesníci a botanici tedy chápou *stanoviště* abioticky a případně jim směšně, že by *stanovištěm* buku měla být bučina.

Zkusme tedy shrnout pro a proti těmto dvěma možným překladům slova *habitat* v legislativním kontextu.

Stanoviště je dobře akceptovatelné pro zoology, ale zcela nepřijatelné pro botaniky a lesníky. Ti ovšem tvoří klíčovou skupinu odborníků, protože *habitat* v síti NATURA 2000 je až na malé výjimky vymezen prostřednictvím vegetace ve smyslu fytoecologických jednotek. Kdo jiný než botanici a případně lesníci tedy budou s těmito jednotkami nejčastěji pracovat? Nepochybno výhodou slova *stanoviště* je jeho český původ. Veřejnost si vždy lépe osvojuje termíny české, což může usnadnit komunikaci ochránců s neodborníky. Tato výhoda je však v případě termínu *stanoviště* velmi sporná. Toto slovo se tak široce používá v jiném smyslu (*stanoviště* autobusu apod.), že by jeho velmi speciální použití v ochranné terminologii mohlo vést spíše k nepochopení a zmatkům.

Biotop je rovněž dobře přijatelný pro zoology a možná o něco lépe než *stanoviště* je akceptovatelný i pro botaniky a lesníky. Předpona *bio-* totiž jednoznačně zahrnuje do tohoto termínu kromě abiotické složky také složku biotickou (sesterský termín vztahovaný jen k abiotické složce je *ekotop* – viz JAKRLOVÁ & PELIKÁN 1999). Část odborné veřejnosti je proto ochotná připustit, že jde o termín chápáný bez vztahu ke konkrétnímu organismu či společenstvu, spíše ve smyslu *typ ekosystému*. V tomto významu se termín *biotop* vžil při mapování přírodních

lokalit v Německu, Rakousku a na Slovensku (HOLZNER et al. 1989, POTT 1996, RUŽIČKOVÁ et al. 1996). V kontextu programu NATURA 2000 je však termín *biotop* problematický. Evropská komise a Evropská agentura pro životní prostředí totiž pod názvem „CORINE – biotopy“ koordinovaly projekt zaměřený na výběr ochranných významných lokalit. Tím se termín *biotop* stal v chápání evropských úředníků spíše synonymem pro termín *lokalita*, tedy území vymezené čistě geograficky, nikoliv abioticky či bioticky. Evropské úřední dokumenty chápou termíny *habitat* a *biotop* odlišně, nikoliv jako synonyma. Používání termínu *biotop* v češtině jako ekvivalentu k *habitat* ve smyslu evropské legislativy by proto bylo zdrojem potíží zejména při komunikaci směrem do zahraničí.

Výsledek těchto úvah je depresivní, jak už to u terminologických debat bývá. Vhodný ekvivalent slova *habitat* v legislativním smyslu prostě v češtině nemáme. A co tedy převzít slovo *habitat* do češtiny a používat ho právě jen v legislativě a ochraně přírody, přesně ve smyslu směrnice 92/43/EEC? Termíny *stanoviště* a *biotop* by pak mohly zůstat zachovány jako ekvivalenty ekologického významu slova *habitat* a zamezilo by se zmatkům, kdy dva říkájí totéž a myslí něco jiného. Proti tomuto řešení stojí jeden velmi závažný argument: *habitat* zní v češtině ošklivě a jeho používání může působit dosti násilně. Praxe přejímání slov z angličtiny není vůbec pěkná, je však natolik spontánní, že třeba Francouzi nebo Poláci se jí začali bránit dokonce zákonnými předpisy. Slova jako *software* nebo *dealer*, nepochybně mnohem ošklivější než *habitat*, však v češtině zdomácněla tak rychle, že se jazykoví puristé ani nestačili probudit a něco proti tomu dělat. Slovo *habitat* jsem viděl vícekrát i v německých textech, přitom němčina je jazyk poměrně odolný vůči přejímání cizích slov a navíc má pěkný ekvivalent *Lebensraum*. A v češtině slovo *habitat* proniká už dokonce i do encyklopedií pro děti (BURTON 1995). Inu, co naděláme. Libozvučné to není, ale říkal bych té věci *habitat*.

LITERATURA

ALLABY M. (ed.) (1992): The concise Oxford dictionary of botany. Oxford University Press, Oxford etc. – BURTON R. (ed.) (1995): Poslední bašty přírody. Nakladatelský dům OP, Praha. – HOLZNER W. et al. (1989): Biototypen in Österreich. Umweltbundesamt, Wien. – JAKRLOVÁ J. & PELIKÁN J. (1999): Ekologický slovník terminologický a výkladový. Fortuna, Praha. – KRIVKA P. & RUŽIČKA J. (1999): Odborný slovník anglicko-český a česko-anglický. Ekologie a ochrana životního prostředí. Loxia, Praha. – POTT R. (1996): Biototypen. Schutzenswerte Lebensräume Deutschlands und angrenzender Regionen. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart. – RUŽIČKOVÁ H., HALADA L., JEDLIČKA L. & KALIVODOVÁ E. (eds.) (1996): Biotopy Slovenska. Příručka k mapování a katalog biotopů. Ústav krajinné ekologie SAV, Bratislava.

Milan Chytrý,

PF Masarykovy univerzity v Brně,
katedra systematické botaniky a geobotaniky

Ještě k termínům...

Ochrana přírody a krajiny sice principiálně vychází z teoretických základů, jak přírodních, tak i společenských věd, v praxi se však provádí především prostřednictvím příslušných právních norem. Ty a jejich terminologii musí znát dobrý ochránář „napříč“. Protože ve vědě často není ustálen výklad určitých termínů, nebo je v daném období tento výklad teprve sjednocován, zákon si „vypomáhá“ ad hoc definicemi, které se pak pro úředníka stávají závaznými. Podle dosud platného zákona ochrany přírody a krajiny č. 114/92 Sb. je např. druhem i nižší taxonomická jednotka, rostlinou i zástupce jiné říše – hub apod.

V rámci přibližování naší legislativy platným normám Evropské unie jsme se dostali v ochraně přírody do problémů jak právních, tak ekologicko-terminologických, z kterých může i bolet hlava, jak poznamenává docent Chytrý, který po podrobné terminologické analýze – byť trochu proti své vůli – navrhuje převzít pro potřeby soustavy chráněných území, významných pro ES – NATURA 2000, nepřeložený termín *habitat*. Ten je pro domácí ochránáře skutečně tak nápadně zvláštní, že nemůže být s ničím zaměněn.

Ale: v návrhu zákona je již právníky zakotven český překlad anglického sousloví „*natural habitat*“ jako „*přírodní stanoviště*“. *Habitat* je zde odvozen z latinského „*habitare*“ – bydlet, příp. „*habitatio*“ – bydlení, bydlíště, byt. Příbuzný termín „*habitus*“, ve smyslu „zevnějšek“, je převzatý z latiny. Botanik zná termín *habitat* z popisných štítků – sched – v herbářích jako označení či popis místa nálezu. Pro architektky je tento termín jednoznačně spojen s bydlením. Používat termín „*habitat*“ s příjmením „*přírodní*“ nezní právě libozvučné. Nejlepší by tedy bylo použiť

vat uvedený český překlad a na vhodném místě upozornit na původní „*natural habitat*“.

Víme, že původní termín pro označení téhož je rovněž v EU používán „*biotop*“, který v našem stávajícím zákoně o ochraně přírody a krajiny je definován (§ 3 písm. „i“) jako „*soubor veškerých neživých a živých činitelů, které ve vzájemném působení vytváří životní prostředí určitého jedince, druhu, populace, společenstva*“ (porovnej německý překlad *habitat*: *Lebensraum*, tj. životní prostor). Definice *habitat* v anglické ekologické terminologii, obdobně i definice ES, je více geografická. Poukazují ale na část výše uvedené české definice „*prostředí určitého... jedince a společenstva*“, a jsme u určitého území. Již ve starší ochranné literatuře se zdůrazňuje, že účinná ochrana druhů je možná jen prostřednictvím ochrany jejich určitých, konkrétních stanovišť, biotopů. Takže nic nového pod sluncem. Koncepce reprezentativní sítě chráněných území přírody, rozvíjená již od sedmdesátých let, požadující územní ochranu vybraných přírodních a přírodě blízkých (polopřírodních) ekosystémů, implicitně suchozemských i vodních (viz definice „*habitat*“), je důstojným předchůdcem koncepce NATURA 2000. Rozdíly lze jistě najít: politicko-ekonomické tlaky nás nutí chránit určitý přírodní typ pouze v základním počtu, nutném pro „*přežití*“, NATURA 2000 požaduje ochranu všech evropsky významných, vybraných přírodních stanovišť.

Druhá ochrana má jistě opodstatnění i mimo chráněná území. Již určitý čas se objevují návrhy, aby vyhláška č. 395/92 s přílohami – seznamy zvláště chráněných „*druhů*“ (v pojetí zákona) rostlin a živočichů byla doplněna seznamem zvláště chráněných (typů) rostlinných společenstev – *fytoocenóz* (substitujících *biocenóz*). Pracovaným podkladem je bezesporu „*červený seznam*“ (MORAVEC et al. 1995). Když si uvědomíme, že systém přírodních stanovišť vychází až na malé výjimky ze syntaxonomie, pak by byla shoda téměř úplná. Tento zvláštní dualismus je, vedle konkrétních odborných chyb, předmětem mé kritiky koncepce NATURA 2000, která vytváří novou nepropracovanou typologii.

Ještě poznámka: je škoda, že tak málo používáme zaběhnutou a zákonně platnou geodetickou terminologii základní mapy měř. 1 : 10 000, kde jsou desítky označení vlastností katastrálního území – pozemku, parcely, v podstatě široce pojatého „*stanoviště*“, jak neživého (cf. *ekotopu*) tak oživeného (cf. *biotopu*): od druhu pozemku (vedle lesa s vyznačením převládajících dřevin např. louka, pastvina, vodní plochy atd.) po mokřady, rašeliniště, hřbitovy, parky, ohrady, živé ploty, výchozy jeskyň a stol, odvaly, výsypky, skládky, komunikace, typy pobřeží toků a vodních ploch apod. Tato mapa a měřítka byly alespoň prosazeny do mapování přírodních stanovišť (alias přírodních *habitatů*).

Závěrem: připouštím možnost různých pojetí různých termínů. Pokud ale jsou právně zakotveny, což už se stalo na evropské úrovni a stane se brzy mezinárodní, je nutno se tomuto faktu v odborné komunikaci přizpůsobit a držet se termínu „*přírodní stanoviště*“. Vyjádřeno matematicky asi nejspíš platí, že přírodní stanoviště = *natural habitat* = *biotop* s tím, že tečka nad rovnítkem je neopominutelná. Stejně tak připouštím, že tyto úvahy nejsou tím nejdůležitějším problémem. Tím je kritické využití koncepce NATURA 2000 k výraznému zkvalitnění soustavy chráněných území přírody našeho státu, ani ne tak z hlediska kvantity, ale především kvality.

Václav Petříček
AOPK ČR Praha

Habitat, biotop nebo stanoviště?

O matení pojmů v ekologii a co z toho plyne pro ochranu přírody

Hodnotu, význam a smysl nedává totiž příroda člověk, ale přirozený tvorivý proces života, zahrnující člověka jako svůj funkční prvek, má hodnotu, význam a smysl sám o sobě. Je ho třeba pouze interpretovat tak, aby mohl mít hodnotu, význam a smysl pro člověka.

Josef Šmajš (1997)

Ekologii, vědeckou disciplínu, zabývající se vztahy mezi organismy a prostředím a mezi organismy navzájem, můžeme charakterizovat jako postupně se vyvíjející soubor nezávislých způsobů uvažování a všeobecně uznávaných principů vědeckého výzkumu, sloužících v daném období jako modely problémů a jejich řešení (paradigmat). To by samo o sobě ještě nebylo nic tak strašného. Horší ale je, že zastánci těchto jednotlivých paradigmat často mezi sebou jen omezeně komunikují (cf. AUSTIN 1999). Celou situaci navíc značně komplikuje skutečnost, že mnohé pro ekologii klíčové pojmy, kupř. jedinec, druh, společenstvo či stabilita, jsou až příliš vágní nebo dokonce problematicky definovatelné. Protože právě ekologie tvoří spolu s dalšími vědními obory jako je populační genetika nebo biogeografie neopomenutelný základ ochranné biologie neboli biologie ochrany přírody (*conservation biology*), trpí tímto nedostatkem i tato poměrně nová a dynamicky se rozvíjející disciplína. Není divu, že se s určitou nevyjasněností potýkají důležité „normativní“ koncepty péče o přírodní dědictví jako je zdraví ekosystémů, udržitelný rozvoj nebo ekosystémové služby (CALLICOTT et al. 1999). Abychom byli objektivní, připustíme, že neustálenost termínů nebo jejich různý výklad sužuje i jiné obory. A jako by to všechno nestačilo, zejména anglosaští autoři nezřídka nakládají – ať už v odborné nebo populárně-vědecké literatuře – s rozhodujícími ekologickými termíny ve své mateřštině poněkud ledabyle, méně eufemisticky řečeno přímo lajdácky. Ukázkovým příkladem výše uvedeného tvrzení je oprávněná diskuse, vyvolaná článkem o ochraně habitatů a soustavě chráněných území Evropských společenství (ES) NATURA 2000 (CHYTRÝ 2000). Autor v něm doporučuje pragmaticky, zejména v souvislosti s přípravou na vstup do Evropské unie (EU), přidržet se v tomto případě anglického výrazu *habitat*, a to i přesto, že jinde hovoří o *biotopu* (CHYTRÝ & KUČERA 1999). Naproti tomu nejen připravovaná novela zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, ale i překlady některých mezinárodních úmluv jako je Bernská úmluva (MŽP 1997) zavádějí v této souvislosti termín *stanoviště*. Lakonicky řečeno, v čem je celý problém?

Výraz *habitat* se totiž v ekologii používá nikoli v jediném, ale hned přinejmenším ve třech významech (LISICKÝ 2000):

1. *Habitat* je totožný s *biotopem*, jde vlastně o synonyma: tento přístup je poměrně častý jak v anglické literatuře, tak jej přijali za svůj i někteří čeští autoři (KUČERA 1999 – cf. JAKROVÁ & PELIKÁN 1999).

Při klasifikaci typů prostředí chápeme *biotop* v tradičním pojetí jako místo, na němž se nachází *společenstvo* čili *biocenóza*. V takovém případě se jedná vlastně o neživé prostředí společenstva, nazývané také *abiocén*. Součástí biotopu může být geologický podklad, anorganická složka půdy nebo podnebí. Až potud by byla situace poměrně přehledná. Jenže... Někdy, a řekněme rovnou, že stále častěji, používáme výraz *biotop* i v širším smyslu i pro soubor všech neživých podmínek. V krajním případě máme vlastně pod pojmem *biotop* na mysli *životní prostředí* (cf. STORCH & MIHULKA 1997). Přitom *biotop* označuje určitý segment krajiny s poměrně homogenní fyziognomií a strukturou, charakterizovaný specifickým souborem činitelů prostředí. Ještě jinak: jde o prostředí, jak je vnímá a klasifikuje člověk (KOOMEN & HELSDINGEN 1996).

2. *Habitat* je podmnožinou biotopu: jedná se vlastně o určitou část biotopu, která se odlišuje svou fyziognomií a je místem výskytu určitého druhu, popř. poddruhu či populace nebo naopak gildy, funkčního typu či jiné ekologické skupiny.

Za gildu (doslovný překlad cech mi připadá poněkud přitaženým za vlasy) považujeme skupinu druhů, podobajících se způsobem, který je anebo může být významný z hlediska ekologie (WILSON 1999). Většinou jde o skupinu druhů se společným výskytem, vymezeným podmínkami prostředí jako je teplota nebo vlhkost

*(beta-gilda), nebo o skupinu druhů, které shodně využívají určité zdroje, např. potravu (alfa-gilda). Gildu proto tvoří semenožraví ptáci listnatého lesa nebo půdní fauna, obývající horní vrstvu půdy. Někteří ekologové (WHITTAKER et al. 1973) proto ztotožňují *habitat* s alfa- i beta-nikami: druhy s obdobnou nikou jsou členy stejné gildy. Jiní autoři (JONES 1997) naopak považují významový rozdíl mezi nikou a *habitem* za jednu ze zásad soubodé ekologie. Abychom čtenáře uklidnili, v klasifikaci gild, funkčních typů a ekologických skupin druhů je ještě neskonale větší zmatek než při používání termínů *habitat*, *biotop* a *stanoviště*.*

Již na první pohled je zřejmé, že v tomto pojetí druh či skupina druhů nevyužívá celý prostor *biotopu*. V takovém případě *habitat* není nic jiného než *stanoviště*.

3. *Habitat* představuje soubor *stanovišť*, které se nacházejí buď v jednom nebo ve více biotopech a které osídluje určitý druh nebo skupina druhů se stejnými nároky na vnější prostředí.

Jinými slovy, *habitat* znamená soubor činitelů vnějšího prostředí, ovlivňujících určitý druh. Jedná se vlastně o prostředí, tak jak je vnímá a vyžaduje konkrétní organismus: určitý druh tedy žije pouze v jednom vlastním *habitate*. Proto se *habitaty* mohou vyskytovat v jednom nebo více komplexních ekosystémech, které lidé uznávají a klasifikují jako *biotopy*, a to podle omezeného souboru určitých charakteristik, biotických, abiotických nebo obojích. Ještě jinak: každý druh má určité nároky na prostředí, které určují jeho *habitat* a které omezují jeho výskyt na konkrétní soubor *biotopů*. Proto z pohledu člověka se zdá, že daný druh upřednostňuje určité *biotopy* (KOOMEN & HELSDINGEN l. c., VRBA 1995). Definice *habitatu* jako trojrozměrné prostorové entity pochopitelně zcela závisí na měřítku, v jakém jej uvažujeme (DEVILLIERS & DEVILLIERS-TERSCHUREN 1996, MOSS & ROY 1998). Srozumitelně řečeno, krajinu dost dobře není možné rozdělit na konečný počet *habitatů*, z pohledu člověka vlastně *biotopů* (PLEŠNÍK 1998, SÁDLO & STORCH 2000). Proto ani jednu z existujících metod členění a hodnocení *stanovišť* (a ekosystémů) nelze použít současně pro určitou oblast, stát, kontinent nebo dokonce celou biosféru.

Většina uznávaných výkladových slovníků angličtiny se přiklání k širšímu pojetí *habitatu* a definuje jej skutečně jako *přirozený domov rostliny nebo živočicha, normální bydliště nebo lokality rostliny či živočicha nebo přirozené bydliště rostliny nebo živočicha. Obdobně chápe *habitat* i Umluva o biologické rozmanitosti: zde je *habitat* definován jako místo nebo typ lokality, kde se přirozeně vyskytuje nějaký organismus nebo populace (UNEP 1994). Každý *habitat* je proto pochopitelný jako soubor určitých nik (JONES l. c.).*

V praxi se všechny tři možné výklady nezřídka zaměňují, což vede k tomu, že dokonce v téže publikaci používají spoluautoři různá pojetí slova *habitat*, protože si je editor netroufl nebo nedokázal sjednotit. Výkladové slovníky odborných termínů buď operují s termínem *biotop* (BRANIŠ 1999) nebo z pochopitelných důvodů připouštějí všechny varianty: RULÍK et al. (1996) vysvětluje *habitat* jako *biotop*, *stanoviště*, *habitat prostředí*, *místo výskytu*.

Jak ven z této složitosti tak, aby byla pochopitelná i pro člověka, který není odborníkem na ekologickou terminologii či přímo zkušeným habitatologem? Vyjdeme z toho, že *biotop* je vlastně *stanoviště*, v němž žije určitý organismus nebo společenstvo a zahrnuje tak jak biotické, tak abiotické vlastnosti. Přestože, jak jsem již slyšel, může výraz *stanoviště* (možná oprávněně) v leckom vzbuzovat dojem autobusové zastávky nebo armádní hlídky, označuje všechna místa výskytu studovaného organismu. Proto se z vyslovené praktických důvodů podržíme pojetí kombinujícího všechny tři přístupy a vracejícímu se zpátky k *habitate*: v něm je **biotop čili stanoviště výrazem pro typ prostředí, chápaný z hlediska organismů**. Má to tu nespornou výhodu, že máme na mysli nejen prostředí určitého konkrétního druhu, ale zejména prostředí celého společenstva. Jsme si pochopitelně vědomi, že pojetí *habitat* = *biotop* = *stanoviště* pracuje z výše uvedených důvodů s určitou dávkou přibližnosti. V tom se shodují s autory nedávno uveřejněné zdařilé příručky o biotopech ČR (SÁDLO & STORCH l. c.) a dalšími ekology (ELIÁŠ 1999, JAKROVÁ & PELIKÁN l. c., PETŘÍČEK 2000).

Snahu zavést do praxe počestlý výraz *habitat* nebo *habitat* nepovažují zejména z hlediska naší již tak mrzačené mateřštiny a toho, že již máme výrazy *stanoviště* a *biotop*, za šťastnou, i když bychom se touto cestou řadě problémů elegantně vyhnou-

li a podporují ji i někteří profesionální překladatelé. Uznáváme, že ponechání pojmu *habitat* s sebou přináší výhodu, že jej můžeme bez problémů používat vedle pojmu *stanoviště* všude tam, kde je definován legislativou ES.

S terminologickým „čistým“ řešením přichází LISICKÝ (l. c.). Navrhuje překládat výraz *habitat* tam, kde máme skutečně na mysli místo výskytu biocenózy, jako biotop. Pro biotop populace, druhu nebo skupiny druhů doporučuje používat výraz *habitat*. A konečně pokud bychom měli na mysli jednotku menší než biotop, měli bychom se přidržet výrazu *stanoviště*.

Tento přístup sice jasně odděluje synekologický a autekologický přístup, obávám se, že je stejně jako návrh CHYTŘEHO (l. c.) neproveditelný, a to hned ze dvou důvodů. Za prvé, *biotop* je v ekologii nezářadka chápán jak ve výše uvedeném širším pojetí. Za druhé, vždy budou existovat lidé, dbající na čistotu českého jazyka do té míry, že se stejně budou snažit slovo *habitat* přeložit, ať už bychom jej chápali čistě v souvislosti se směrnicemi ES nebo jako *biotop* druhu. Zavedením přibližnosti *habitat* = *biotop* = *stanoviště* unikneme častým překladům typu *sidlo* nebo *bydliště* a obdobným zvrácenostem.

I když se to ekologům z akademických pracovišť nemusí pozdávát, ochrana přírody, pohybující se zcela zákonitě v určitém politickém, ekonomickém a hlavně právním rámci, si nejenže určité ekologické termíny přisvojuje, ale občas se uchyluje k jejich modifikacím, ponejvíce zjednodušením, prostě proto, že se – obzvláště v zemích s nízkou právní kulturou a složitým (ne)vynucováním práva – musí vyhnout jejich nejednoznačnému výkladu. Praktická péče o přírodu a krajinu vychází již dobrých dvacet let z předpokladu, že nejučinějším a také nejlevnějším způsobem ochrany druhů je ochrana nejen jedinců, populací a společenstev, ale zejména jimi upřednostňovaného konkrétního prostředí, ať už mu budeme říkat jakkoli. Rozumná kombinace řízené péče o jedince, populace, druhy, společenstva, biotopy (stanoviště) a ekosystémy a tím i krajinu integruje klasickou územní a druhovou ochranu a v tom by mělo být vyústění celé terminologické diskuse.

LITERATURA

AUSTIN M. P. (1999): A silent clash of paradigms: some inconsistencies in community ecology. *Oikos* 86: 170–177. – BRANIŠ M. ed (1999): Výkladový slovník vybraných termínů z oblasti ochrany životního prostředí a ekologie. Karolínium Praha, 46 pp. – CALLICOTT J. B., CROWDER L. B., MUMFORD K. (1999): Current normative concepts in conservation. *Conserv. Biol.* 13: 22–35. – DEVILLIERS P., DEVILLIERS-TERSCHUREN J. (1996): A classification of Palearctic habitats. *Nature and environment* No. 78. Council of Europe Publ. Strasbourg, 194 pp. – ELIÁŠ P. (1999): Dva termíny na začiatok. *Bull. SEKOS* 7 (3): 32–33. – CHYTŘÝ M. (2000): Ochrana habitatů a NATURA 2000. *Ochrana přírody* 55: 161–162. – CHYTŘÝ M., KUČERA T. (1999): Systémy klasifikace vegetace a jejich využití v ochraně přírody a krajiny. *Ochrana přírody* 54: 137–140. – JAKRLOVÁ J., PELIKAN J. (1999): Ekologický slovník terminologický a výkladový. Fortuna Praha, 144 pp. – JONES A. M. (1997): *Environmental biology*. Routledge London and New York, 197 pp. – KOOMEN P., HELSDINGEN van P. J. (1996): Listing of biotopes in Europe according to their significance for invertebrates. *Nature and environment* No. 77. Council of Europe Publ. Strasbourg, 74 pp. – KUČERA T. (1999): Přehled typů přírodních stanovišť (biotopů) v zájmu Společenství (Příloha I směrnice o stanovištích) vyskytujících se v České republice. Česká společnost ornitologická Praha, 28 pp. – LISICKÝ M. (2000): Jako by to mohlo být s habitatem. *Bull. SEKOS* 8 (1): 29–31. – MOSS D., ROY J. (1998): Towards a European habitat classification. Background review 1989–1995. Topic Report 28 Nature Conservation. European Environment Agency Copenhagen and European Topic Centre on Nature Conservation Paris, 142 pp. – MŽP (1997): *Mnohostranné mezinárodní úmluvy*. Díl IV. Příroda a krajina. Ministerstvo životního prostředí Praha, 375 pp. – PLESNÍK J. (1998): Ochrana přírody a krajiny na konci 20. století: integrovaný přístup nezbytný. *Živa* 46: 249–251. – RULÍK M., HUSÁK Š., KVĚT J. et al. (1996): Anglicko-český a česko-anglický slovník pojmů používaných v hydrobiologii a ekologii mokřadů. MŽP ČR Praha, 170 pp. – SÁDLO J., STORCH D. (2000): Biologie krajiny – biotopy České republiky. Vesmír Praha, 94 pp. – STORCH D., MIHULKA S. (1997): *Ekologie*. Institut dětí a mládeže MŠMT ČR Praha, 72 pp. – UNEP (1994): *Convention on Biological Diversity*. Text and annexes. UNEP Geneva, 34 pp. – VRBA E. (1995): Species as habitat specific, complex systems. In LAMBERT D. M., SPENCER H. G. (eds.): *Speciation and the recognition concept*. The Johns Hopkins Univ. Press Baltimore London: 3–44. – WHITTAKER R. H., LEVIN S. A., ROOT R. B. (1973): On the reasons for distinguishing "Niche, habitat and ecotope". *Am. Nat.* 107: 321–338. – WILSON J. B. (1999): Guilds, functional types and ecological groups. *Oikos* 86: 507–522.

Jan Plesník
AOPK ČR

Rada Evropy – Středisko Naturopa – informace

Celoevropská strategie na úsvitu nového tisíciletí: za novou evropskou solidaritu v životním prostředí

Příroda poskytuje základní prostředí, ve kterém musí spoluexistovat harmonicky většina našich aktivit. Cenné životní prostředí musí být chráněno, obnovováno a předáno budoucím generacím. Nicméně si stále připomínáme velké ohrožení životního prostředí, které někdy omezuje jeho schopnost regenerace. Noviny nám přinesly zprávy o znečištění Dunaje a jeho rumunských a maďarských přítoků. Přesné následky nejsou dosud známy. Jiným případem je ropa znečišťující bretaňské pobřeží Francie vypouštěná z neznámých zdrojů do Lamanšského průlivu. K těmto událostem přibývají dramatické následky rozmanitých konfliktů v Evropě, jak pro lidské bytí tak pro životní prostředí, a denní problémy získané při prosazování používání národní a mezinárodní legislativy a nařízení na ochranu přírodního prostředí.

Potřeba sladění činnosti je tudíž větší než kdy dříve. Když byla zahájena Celoevropská strategie biologické a krajinné rozmanitosti v Sofii v r. 1995, ministři životního prostředí 54 států vyjádřili svůj slavnostní závazek dát své zdroje a práci dohromady, aby dali nový impuls péči o biologickou a krajinnou rozmanitost, na níž by se měly vlády, mezinárodní organizace a nevládní organizace podílet. Tento politický závazek byl jasně znovu stvrzen aarhuskou ministerskou konferencí v r. 1998, kde ministři znovu vyjádřili přesvědčení, že biologická a krajinná rozmanitost je neocenitelným evropským dědictvím a že její ochrana je prvotní podmínkou pro trvale udržitelný ekonomický a sociální rozvoj a kvalitu života odrážející tužbu občanů Evropy.

Od r. 1963 je Rada Evropy na čele mezinárodních aktivit na ochranu přírodního prostředí. Toto postavení Rady Evropy pokračuje i v procesu zahájeném v Sofii, kde bylo rozhodnuto o sdílené odpovědnosti sekretariátu celoevropské strategie s UNEP a je tak významným příspěvkem k realizaci strategie. Ochrana životního prostředí se stala normálním požadavkem občanů Evropy a stává se také významným faktorem sociální soudržnosti. Nedávne vnitř-

ní reformy Rady Evropy posílí její činnosti týkající se sociální soudržnosti. Dají také činnostem pro životní prostředí nový, dynamický a inovační aspekt. Ten bude orientovaný na trvale udržitelný rozvoj tím, že budou začleněna kulturní a sociální hlediska do programu ochrany životního prostředí a umožní se, aby v tomto procesu hráli mladí lidé větší roli než v minulosti.

Na evropské mezistátní aktivitu budou mít v této oblasti významný vliv dva hlavní dokumenty.

Prvním je memorandum o spolupráci, podepsané v Rize 21. března mezi sekretariátem konference z Ria o biologické rozmanitosti, Radou Evropy a Programem OSN pro životní prostředí (UNEP). Podle tohoto dokumentu bude Rada Evropy plně zapojena do uplatňování Úmluvy o biologické rozmanitosti v Evropě. To také posílí úlohu Rady Evropy v celoevropském procesu.

Druhým dokumentem, který je v současné době předkládán, je návrh Evropské úmluvy o krajinné, mezinárodním právním nástroji, který bude klíčovým příspěvkem k ochraně a zlepšení evropských krajin, jak v jejich přírodních tak i kulturních hlediscích. Množství aktivit probíhajících v rámci kampaně Rady Evropy „Evropa: společné dědictví“ mezi říjnem 1999 a říjnem 2000 jsou připomínkou, že příroda a kultura jsou úzce spojeny a doplňují se. Potřebují, aby byly spojeny jako předmět společného zájmu v programech trvale udržitelného rozvoje a ochrany přírody.

Vítám příležitost představit první číslo Strategy Bulletin v roce 2000, aby byly zdůrazněny priority Rady Evropy, priority, které dává Rada Evropy speciálním aktivitám v rámci celoevropské strategie ochrany biologické a krajinné rozmanitosti.

Klaus Schumann
generální ředitel,

výchova, kultura, mládež a sport, životní prostředí

VŠEOBECNÉ INFORMACE

Ekologická katastrofa v oblasti Dunaje – spolupráce Rady Evropy

Generální tajemník Rady Evropy Walter Schwimmer projevil vážný zájem o znečištění Dunaje a dalších řek kyanidem. Vyjádřil své sympatie a podporu vládám a jednotlivcům a vyzval je k mezinárodní spolupráci. Pan Schwimmer oznámil, že Rozvojová banka Rady Evropy, jejíž jedna z priorit je pomoc obětem přírodních katastrof a katastrof v životním prostředí, je připravena financovat projekty k obnově poškozených ekosystémů. EUR-OPA Rady Evropy, Částečná úmluva o velkých katastrofách – která se zabývá velkými přírodními a technologickými katastrofami – se již zapojila a nabídla provést studii dlouhodobých účinků tohoto neštěstí. 8. konference ministrů částečné úmluvy o velkých katastrofách, která se konala v Aténách 21.–22. února 2000, dala možnost prodiskutovat tuto nehodu na ministerské úrovni. Ministři podpořili zásady evropské a mezinárodní spolupráce k zabránění katastrofám a k omezení jejich následků.

Jinými body jednání byly následky zemětřesení v Turecku a Řecku v roce 1999, úvahy ke zprávě o havárii v Chernobylu a příspěvky k zřízení systému občanské ochrany v Kosovu.

Kontakt: Jean Pierre Massué, výkonný sekretář Částečné dohody o přírodních katastrofách EUR-OPA, e-mail: jean-pierre.massue.coe.int.

Úmluva o biologické rozmanitosti v Evropě a Celoevropská strategie

Komise ministrů Rady Evropy na svém 675. zasedání zmocnila generálního tajemníka podepsat memorandum o spolupráci se Sekretariátem Úmluvy o biologické rozmanitosti a Programem životního prostředí Organizace spojených národů (UNEP), který společně s Radou Evropy vede společný sekretariát Celoevropské strategie biologické a krajinné rozmanitosti. Podepsání tohoto dokumentu proběhlo 21. března v Rize. Cílem bylo koordinovat činnost 54 evropských států, které se připojily k celoevropské strategii, na jejich vystoupení v Nairobi v květnu 2000 na konferenci členských stran Úmluvy o biologické rozmanitosti. Iniciativa, která vedla k podpisu Celoevropské strategie biologické a krajinné rozmanitosti, byla přijata členskými státy prostoru Evropské hospodářské komise pro rozvoj Organizace spojených národů, na konferenci ministrů životního prostředí v Sofii v r. 1995. Je evropskou strategií společného postupu plnění Úmluvy o biologické rozmanitosti.

Spolupráce sekretariátů Rady Evropy, UNEP a Úmluvy o biologické rozmanitosti umožní:

- posílit spojení mezi sekretariáty a tak zlepšit koordinaci mezi třemi organizacemi pracujícími na programech;
- dosáhnout těsnější koordinace a většího doplňování aktivit celoevropské strategie a Úmluvy o biologické rozmanitosti;
- dát spojenému sekretariátu Rady Evropy a UNEP a výboru 54 států zapojených do plnění celoevropské strategie úkol koordinovat jejich činnost ve vztahu k Úmluvě o biologické rozmanitosti.

(Na zasedání členských států úmluvy o biologické rozmanitosti v květnu v Nairobi byl již předkládán dokument o realizaci úmluvy v Evropě společně Velkou Británií, Radou Evropy a UNEP.)

Kontakt: Tarcisio Bassi, Rada Evropy, e-mail: tarcisio.bassi@coe.int, Sipi Jaakola, UNEP, e-mail: sipi.jaakola@unep.ch

Turismus a životní prostředí v alpském regionu

V Chamonix Mont Blanc ve Francii se konala v závěru roku 1999 velká konference podpořená tímto městem, observatoří Mont Blanc a Ženevou, ve spolupráci s dalšími různými útvary, zejména Asociací vědeckých expertů v turistice (AIEST). Byla první ze série tří setkání k trvale udržitelnému turismu, se zvláštním zdůrazněním problémů rozvoje turismu v horských oblastech a zahrnujících mnoho případových studií z mimoevropské oblasti. Těchto multidisciplinárních konferencí se zúčastní různí odborníci, profesionální zaměstnanci z odvětví turismu a pracovníci přijímající rozhodnutí ve věcech koncepce a rozvoje turismu.

Konference v roce 2000 se měla zaměřit na růst turismu, jeho geografické, lidské a ekonomické meze, zatímco konference v r. 2001 bude zaměřena na trvale udržitelný rozvoj turismu a zaměstnanosti, výcviku a životních podmínek místních obyvatel.

Kontakt: Les Sommets du tourisme, Chamonix-Mont-Blanc, e-mail: congres@chamonix.com

Trvale udržitelný turismus a Natura 2000

V prosinci 1999 hostila Evropská komise na 130 zástupců mezinárodních organizací, nevládních organizací, správ chráněných území, organizací ochrany přírody a pracovníků odvětví turismu v územích náležejících síti Natura 2000. Cílem konference bylo

navrhnout směrnice, které by ředitelství životního prostředí Evropské komise rozšířilo na všechny zúčastněné ve správě současných a budoucích území sítě Natura 2000. Cílem je podpořit tuto formu ekonomického rozvoje, která může také přispívat ochraně přírody v územích zvláštní ochrany navržených podle směrnic o ptácích a stanovištích ES.

Diskuse, která proběhla i v několika diskusních dílnách a zasedáních (kde byly významné zvláště praktické příklady rozvoje turismu, který respektuje přírodu v chráněných územích) mají být základem uvedených směrnic, které by měly podpořit úsilí národních, regionálních a místních správ k navrhování území a podpoře aktivit, které, stejně jako trvale udržitelné zemědělství, přispívají k sociální a ekonomické rovnováze v chráněných územích.

Kontakt: Brnu Julien, Maria Becerril Pérez, Evropská komise, Ředitelství pro životní prostředí, e-mail: Maria.Becerril-perez@cec.eu.int

Parlamentní shromáždění Rady Evropy

Katastrofy v prostředí a závazky znečišťovatelů

Po nehodě ropného tankeru Erika při francouzském pobřeží vyhlásila komise pro životní prostředí, regionální plánování a místní správu, že je třeba se zabývat určením odpovědnosti a uplatňovat zásadu „znečišťovatel platí“. Podle komise „vlády dovolují, aby převládaly ekonomické zájmy nad zájmy životního prostředí. Neštěstí Eriky při francouzském pobřeží a lodi Volganěff 248 v Marmarském moři jsou dalšími příklady“.

Kontakt: Antonella Cagnolati, Rada Evropy, e-mail: antonella.cagnolati@coe.int

Kampaň „Evropa – společné dědictví“

V rámci kampaně probíhá mnoho činností, které jsou uvedeny na stránkách internetu. Kampaní je také věnován dvouměsíčník, internetový zpravodaj – Kampaň expres, který přináší novinky v reálném čase. Vychází v angličtině a francouzštině a je zaměřen hlavně na tisk. Je zasílán e-maily nebo faxy asi 500 specialistům novinářům Evropy a je možné ho konzultovat na stránkách kampaně – <http://culture.coe.int/patrimonium>.

Kontakt: Liviu Ion, Rada Evropy, e-mail: liviu.ion@coe.int

Plnění strategie

Téma činnosti 1 – založení Evropské ekologické sítě Druh mezinárodní sympózie k síti

Následně po prvním sympóziu konaném v Paříži 2. a 3. září 1999 na téma „Příroda nezná žádné hranice: směrem k přeshraničním ekologickým sítím“, se koná druhé sympózie v Rochefortu (Belgie) 18. a 19. září a 20. září a na něj navazuje zasedání mezistátní komise expertů odpovědných za rozvoj celoevropské sítě. Tématem tohoto sympózia je spolupráce s místními správami pro ochranu biologické a krajinné rozmanitosti.

Kontakt: Maguelonne Déjeant-Pons, Rada Evropy, F-67075 Strasbourg Cedex, tel. 00333/88 41 23 98; fax: 00333/88 41 37 51, e-mail: maguelonne.dejeant-pons@coe.int

Evropský diplom chráněným územím

Skupina specialistů, která posuzuje žádosti o udělení diplomu, jeho znovuudělení po pěti letech a roční zprávy zasílané z území, která diplom obdržela nebo na něj kandidují, se sešla v únoru ve Strasburku. Experti doporučili Výboru ministrů udělit Evropský diplom čtyřem žadatelům: Rezervaci Delta Dunaje (Rumunsko), CHKO Bílé Karpaty (ČR), národnímu parku Podyjí (ČR), národní přírodní rezervaci Karlštejn (ČR).

(Výbor ministrů pak na svém zasedání udělení schválil. O udělení Evropského diplomu třem českým územím jsme psali v č. 8.)

K péči o rezervaci Delta Dunaje bylo doporučeno:

- pokračovat v úsilí o řízení vývoje přírody delty Dunaje třemi zainteresovanými zeměmi (Moldova, Rumunsko a Ukrajina) a provést průzkum možnosti zřídit přeshraniční chráněné území;
- zvýšit dohled nad průmyslovými zařízeními v Rumunsku ve výše ležících částech toku řeky a přijmout vhodná opatření k zabránění dalším haváriím.

Skupina také doporučila znovuudělení diplomu na pět let pro 11 území – držitelů Evropského diplomu.

Nicméně v případě přírodní rezervace Doñana to bylo podmíněno plnou realizací (v souladu s mezinárodní konferencí v Huelvě v říjnu 1999) dvou programů, Doñana 2005 a Zelený koridor, s pokračující podporou a hodnocením mezinárodní vědecké komunity.

(Viz také níže uvedený text tématu činnosti 6, zprávy z mezinárodního setkání odborníků pod záštitou Ramsarské úmluvy k projektům Doñana 2005 a Zelený projekt Guadiana).

Konečně skupina specialistů vzala na vědomí dvě podané žádosti o udělení diplomu, které budou podrobeny ohodnocení na místě, a to: národní park Karpaty (Ukrajina) a poloostrov Tihany (Maďarsko).

Kontakt: Françoise Bauer, Rada Evropy, e-mail: francoise.bauer@coe.int

Téma činnosti 2

Začlenění hledisek biologické a krajinné rozmanitosti do jednotlivých odvětví

Zemědělství a životní prostředí

Pracovní skupina Rada Evropy pro zemědělství a životní prostředí měla dvě zasedání ve Štrasburku (v září 1999 a v únoru 2000), na kterých byly zvažovány možnosti uspořádání konference ministrů zemědělství a životního prostředí.

Nakonec se shodly na tom, že takové setkání by bylo završením procesu obsaženého ve třech iniciativách:

- na konferenci na vysoké úrovni starších představitelů rezortu zemědělství a životního prostředí koncem roku 2000 (kterýkoliv zainteresovaný ministr, pokud chce, se může zúčastnit);
- na prezentaci výsledků a závěrů 5. celoevropské konference ministrů životního prostředí, která bude v Kyjevě v r. 2002; na tomto setkání by mohli ministři životního prostředí připravit náměty pro navrhovanou konferenci ministrů;
- na rozhodnutí ministrů životního prostředí přijatém v Kyjevě o uspořádání konference ministrů zemědělství a ministrů životního prostředí v roce 2003 nebo 2004.

Turismus a životní prostředí

Rada Evropy uspořádala ve spojení s německými představiteli 11.–13. 10. 2000 v Berlíně konferenci o trvale udržitelném turismu a zaměstnanosti. Zúčastnili se ho zástupci mezinárodních organizací a ministerstev zabývajících se trvale udržitelným turismem, hospodářským rozvojem a zaměstnaností. Byly přizvány také příslušné nevládní organizace, členové parlamentu a zástupci místních správ.

Konference se zabývala způsoby, jak vytvářet zaměstnanecká místa pomocí koncepce trvale udržitelného turismu. Závěry také pomohou formovat základy specifických směrnic zohledňujících cíle Úmluvy biologické rozmanitosti a návrhy na činnosti podporující trvale udržitelný turismus (podle tématu činnosti 2 strategie).

Kontakt: *Hélène Bouguessa, Rada Evropy, e-mail: helene.bouguessa@coe.int*

Téma činnosti 3

Zvýšení uvědomění a podpory u politických činitelů a veřejnosti

Vnímání krajiny a její ochrana

Každým rokem pořádá Středisko Naturopa Rada Evropy setkání 41 národních agentur reprezentujících všechny členské státy. 33. zasedání se konalo v zámku La Granja ve Španělsku v dubnu t. r. Po několik let bývá zasedání spojeno se seminářem zaměřeným na určité problémy ochrany biologické rozmanitosti a životního prostředí. V r. 1999 bylo tématem „příroda jako dědictví“, jako jeden z příspěvků Rady Evropy kampani Evropa – společné dědictví. V r. 2000 bylo zasedání spojeno s konferencí „Zvyšování uvědomění o krajině: od vnímání k ochraně“. Opět to byl příspěvek kampani Evropa – společné dědictví a také podpora návrhu Evropské úmluvy o krajině.

Ochrana přírody a spojení

Jak diskutovat o ochraně přírody, zvyšovat uvědomění o problémech mezi různými cílovými skupinami a jak užívat vhodné a objektivní informace k podpoře akcí – to jsou zvláště důležité otázky. K hledání odpovědí na ně publikovalo Evropské středisko ochrany přírody (ECNC) příručku Communicating Nature Conservation zaměřenou k používání informací k podpoře koncepcí a aktivit ochrany přírody. Příručka vyšla v angličtině s podporou nizozemského ministerstva zemědělství, ochrany přírody a rybolovu a ministerstva zahraničních věcí (PIN – Matra fond). Pokrývá široké pole praktických situací a mohla by být základním nástrojem v oblasti spojení.

Kontakt: *Sandra Rientjes, ECNC, e-mail: a.rientjes@ecnc.nl*

Téma činnosti 4

Ochrana krajiny

Příprava návrhu Evropské úmluvy o krajině

27. května 1999 ustavil Výbor ministrů Rady Evropy zvláštní komisi expertů k dopracování návrhu textu úmluvy připraveného Shromážděním místních a regionálních správ Evropy, se zvláštním zřetelem k článku 10 (organizace a uplatňování úmluvy) a 12 (seznam krajín evropského zájmu). Zvláštní komise se setkala třikrát. 11. ledna 2000 odsouhlasila návrh k postoupení dvěma komisím, jichž se to týká, a to Komisi pro činnosti Rady Evropy na úseku biologické a krajinné rozmanitosti a Komisi pro kulturní dědictví. Po jejich projednání putoval návrh opět do Výboru ministrů, který měl rozhodnout zda úmluvu přijmout a předložit ji státům k podpisu. To by se mělo odehrát v závěru kampaně – Evropa – společné dědictví.

Kontakt: *Eladio Fernández-Galiano, Rada Evropy, e-mail: eladio.fernandez-galiano@coe.int*

Téma činnosti 6

Říční ekosystémy a související mokřady

Zahájení iniciativy MedWetCoast

Zahájení iniciativy MedWetCoast připravené Výborem Ramsarské úmluvy proběhlo v Barceloně od 12. do 15. října 1999. Na zasedání byli zástupci šesti zemí zahrnutých do projektu – Albánie, Egypta, Libanonu, Maroka. Tuniska a palestinských zástupců, a dále různí představitelé odpovědní za její zřízení, realizaci a financování. MedWetCoast se zaměřuje na podporu společných činností k řešení společných problémů v regionu Středomoří, zvláště v řízeném využívání pobřežních oblastí a mokřadů. Projekt je rozvržen na dobu pěti let – září 1999 až září 2005. V šesti zúčastněných zemích bude účinně chráněno a sledováno 15 pobřežních oblastí. To bude významný místní příspěvek trvale udržitelnému využívání pobřežních oblastí a ochraně přírodního prostředí světového významu.

Kontakt: *lamia.mansour@tour-du-valat.com*

Téma činnosti 11

Akce pro ohrožené druhy

Stálý výbor

Stálý výbor Bernské úmluvy se sešel ve Štrasburku 29. 11.–3. 12. 1999. Gerard Boere (Nizozemí) byl znovu zvolen jako předseda, Patrik van Kleveren (Monako) znovu zvolen jako místopředseda, členem výboru se stala Ilona Ibsen (Lotyšsko). Albánie a Ukrajina se po prvé zúčastnily jako členské státy úmluvy.

Výbor vzal na vědomí návrh prohlášení o spolupráci mezi generálním tajemníkem Rady Evropy a výkonným sekretářem Úmluvy o biologické rozmanitosti a zdůraznil význam tohoto nástroje z hlediska zásadní úlohy Bernské úmluvy při uplatňování Úmluvy o biologické rozmanitosti v Evropě.

Výbor přijal následující doporučení a rozhodnutí

- Doporučení č. 72 o provádění akčního plánu na ochranu vrápence velkého (*Rhinolophus ferrumequinum*) ve státech úmluvy.
- Doporučení č. 73 o provádění akčního plánu na ochranu netopýra pobřežního (*Myotis dasycneme*).
- Doporučení č. 74 týkající se akčních plánů na ochranu velkých šelem.
- Doporučení č. 75 o provádění nových akčních plánů celosvětově ohrožených ptáků v Evropě.
- Doporučení č. 76 o účinném uplatňování Bernské úmluvy v rámci domácích právních systémů.
- Doporučení č. 77 o vyhlazení nepůvodních suchozemských obratlovců.
- Doporučení č. 78 o ochraně veverky obecné (*Sciurus vulgaris*) v Itálii.
- Doporučení č. 79 o ochraně křečka polního (*Cricetus cricetus*) v Evropě.
- Rozhodnutí ve věci nedostatku vhodných opatření ochrany přírody v zátoce Lagans, Zakynthos, Řecko.

Kontakt: *Eladio Fernández-Galiano, Rada Evropy, e-mail: eladio.fernandez-galiano@coe.int*

Publikace

Rakousko

V Rakousku byla vydána německá verze č. 1 série Otázky a odpovědi – Biodiverzita Rady Evropy.

Kontakt: *Michael Kühn, e-mail: post@vst.gv.at*

Evropské středisko ochrany přírody (ECNC)

Bylo vydáno třetí číslo European Nature, které vychází pouze v angličtině. Časopis se zabývá problémy ochrany přírody a jejich vazby jak na vědu tak na politiku. Po prvních dvou číslech věnovaných Evropské ekologické síti, resp. spojení (výměně informací) v ochraně přírody se poslední číslo zaměřuje na ekonomii a ekologii.

Kontakt: *Erik Korsten, e-mail: korsten@ecnc.nl, Dora Scücs, e-mail: ecnc.bp@pronet.hu*

Rada Evropy

Rada Evropy a životní prostředí

Aktualizovaná příručka o činnostech Ředitelství trvale udržitelného rozvoje Rady Evropy vyšla a lze ji získat v angličtině a francouzštině.

Kontakt: *Beatrice Sauvageot, e-mail: beatrice.sauvageot@coe.int*

EVROPA – SPOLEČNÉ DĚDICTVÍ

V rámci kampaně Evropa – společné dědictví vyhlásila Rada Evropy mezinárodní fotografickou soutěž zaměřenou na přírodu, krajinu a kulturní dědictví. Podmínky soutěže jsme publikovali v časopise. Aby byla zajištěna co nejširší účast, bylo v podmínkách

soutěže zasílat snímky pouze formátu 13 x 18. Soutěže se zúčastnilo přes 5600 autorů, amatérů i profesionálů, z 53 států. Snímky zachyco-

valy jak přírodní, tak kulturní dědictví. Sedmičlenná porota v červnu došlé snímky zhodnotila a 500 jich odměnila. Tři první snímky zveřejňujeme.

1. cena Rudolf Hagenauer (Rakousko): Tři ostrovy, Dürnberg, Ottesheim, Rakousko – 1500 francouzských franků

2. cena Patrick Bogner (Francie): Ribeauvillé, Alsasko, Francie – 10 000 ff

3. cena Ludwig Kolm (Rakousko): Jezero Reschen, Itálie – 5000 ff

EUROPARC Česká republika

Dne 27. června 2000 byla v Křivoklátě slavnostně ustanovena národní sekce Federace EUROPARC. Stalo se tak díky stávajícím českým členským organizacím EUROPARCU, jimiž jsou správy Krkonošského národního parku, Národního parku Podyjí, Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava a Správy CHKO ČR. Národní sekce, která se nazývá EUROPARC Česká republika, má svůj schválený statut, ve kterém jsou mimo jiné deklarovány i hlavní společné cíle, kterými především jsou:

- koordinace činnosti členů sekce v rámci Federace EUROPARC,
- podpora cílů a strategie Federace EUROPARC,
- iniciace a koordinace aktivit Federace EUROPARC v ČR,
- podpora komunikace mezi velkoplošnými chráněnými územími v ČR,
- podpora mezinárodních vztahů v ochraně přírody.

Oficiálním představitelem – prezidentem sekce – byl zvolen RNDr. Petr Hůla, zástupce vedoucího Správy CHKO Křivoklátsko. Slavnost počila svojí návštěvou výkonná ředitelka Federace EUROPARC paní Eva Pongratz, která ve svém vystoupení zdůraznila přínosy zřízení naší sekce pro evropskou i českou ochranu přírody. Akce se kromě dalších hostů zúčastnili i ředitelé všech členských organizací, RNDr. Marta Petříčková za MŽP ČR a viceprezident IUCN ing. František Urban, RNDr. Jan Štursa předložil k diskusi návrh akčního plánu. Jako prvotní úkoly se jeví rozvinutí participace českých zástupců na 2. fázi velmi užitečného projektu EUROPARC Expertise Exchange, podpora komunikace mezi pracovišti a šíření informací (webovské stránky, newsletter).

Federace EUROPARC, která sdružuje na 325 členů, většinou správ evropských chráněných území různých kategorií, patří nepochybně k velmi aktivním panevropským ochrannářským organizacím. Zejména její pomoc ochrannářským subjektům z bývalého východního bloku

je neoddiskutovatelná. Je proto dobré znamení, že integrace do této struktury z naší strany probíhá a že EUROPARC ČR vznikla spontánním procesem „zdola“. Přejme si, aby byla sdružením funkčním, které bude zastřešovat a koordinovat různé potřebné aktivity a zároveň bude důstojným reprezentantem české ochrany přírody v evropském rámci.

Tomáš Rothrockl,
Správa NP Podyjí

Zakládající schůzka sekce Europarc ČR, Křivoklát 27. 6. 2000. Zleva: F. Urban (AOPK ČR, viceprezident IUCN), O. Jäger (CHKO Český kras), F. Pelc (ředitel Správy CHKO ČR), M. Petříčková (MŽP), I. Žlábek (řed. Správy NP a CHKO a NP Šumava), M. Valenta (NP Šumava), P. Hůla (CHKO Křivoklátsko), E. Pongratz (ředitelka Federace Europarc), Štěpánek (Správa KRNP), Z. Patzelt (ředitel NP České Švýcarsko), P. Štěpánek (ved. Správy CHKO Křivoklátsko), J. Štursa (Správa KRNP)

RNDr. Jan Čeřovský, CSc. – 70 let

Dne 2. února v magickém roce 2000 oslavil mezi přáteli sedmdesáté narozeniny Jan Čeřovský, botanik, vědec, cestovatel, pedagog, ale především profesionální ochránce přírody a krajiny. V tomto oboru, jako běžec dlouhých tratí, záhy po startu zaujal jedno z prvních, ne-li první místo, a drží ho dodnes. A přesto, že cílem, vymezeným společností jako nárok na zasloužený odpočinek, kolega Čeřovský již proběhl, stále je v zajetí pracovního maratonu a s pílí i rozvahou hájí zájmy přírody před často zničujícím zájmem značné části obyvatel Země. Jeho životní dráhu i úspěchy „prvních šedesáti“ let jsme popsali v Ochráně přírody (1990/4: 253). I další dekáda je ve znamení vytrvalé práce, především v mezinárodní ochraně přírody.

Suchý, ale imponující je přehled mezinárodních funkcí i poct, kterých se mu dostalo:

- 1988–1994 – Člen rady IUCN – Světového svazu ochrany přírody, předseda poradního výboru Východoevropského programu IUCN, čestný vedoucí československého resp. českého koordináčního střediska IUCN.
- 1990–2000 – Člen tří komisí IUCN (pro záchranu druhů, chráněná území, výchovu a komunikaci).
- 1991–1994 – Viceprezident IUCN.
- 1992–1999 – Prezident československé, pak české a slovenské a posléze české Nadace ECOPOINT.
- 1993 – Evropská cena ochrany přírody, zlatá medaile J. P. Lenné za zásluhy o rozvoj mezinárodní ochrany přírody, udělena nadací J. W. Goetha.
- 1994 – Medaile Hugo Conwentze od Sdružení profesionálních a dobrovolných ochránců přírody v Německu za spolupráci v ochraně přírody.
- 1995 – Předseda řídicího výboru a od roku 1996 prezident mezinárodního sdružení na ochranu evropské flóry – PLANTA EUROPA.
- 1996 – Uděleno čestné členství IUCN.

Z výše uvedeného přehledu jasně vyplývá, že značnou část pracovního života je jubilant na cestách, především v zahraničí, ale i po našem státě. Nezapomíná ani na svoji kdysi hlavní parketu, kterou byla výchova k ochraně přírody, a proto i v posledních letech věnuje svůj čas popularizaci ochrany přírody, zajede i na akce pro mládež, stále je zván na tábory na Zvířetích, jejichž vznik aktivně podporoval. Osobně nostalgicky vzpomínám na nepřímý vliv pana doktora na moji ochranářskou dráhu, která byla mimo jiné formována dodnes velmi populárním časopisem ABC mladých techniků a přírodovědců, kde působil koncem padesátých let jako vedoucí redaktor a psal poutavé články o přírodě a její ochraně. Zúčastnil jsem se tzv. tabulkové akce: vyvěšoval jsem vlastnoručně vyrobené zasklené informační tabulky na přírodní i kulturní zajímavosti v okolí bydliště a pak obdržel i děkuvný dopis, samozřejmě s vlastnoručním podpisem (ještě ho mám schovaný) a dárek, jednu z prvních propisovacích tužek u nás! Když jsem nastoupil v roce 1969 na tehdejší Státní ústav památkové péče a ochrany jako šťastný elév, pracoval již kolega Čeřovský jako vedoucí oddělení pro výchovu sekretariátu IUCN v Morges ve Švýcarsku, což na mne v tehdejší době působilo až tajemně.

Jan Čeřovský (vpravo) s Fr. Urbanem

Ačkoli dr. Čeřovský nikdy přímo učitelem nebyl, svých žáků – často již rovněž osobností v ochraně přírody – má nepočítaně.

Úctyhodná je bibliografie jubilanta, vědeckých a odborných publikací je téměř 400, především v Ochráně přírody, kde je dodnes členem redakční rady (v minulosti přechodně Památky a příroda), ale i Živě, Preslii, Lidé a země, předních cizích i mezinárodních periodikách. Mezi tituly jsou i samostatné příručky a knihy. Ještě dnes jsou v pracovních kolegů k vidění kdysi populární Rukověti ochránce přírody. Určitým vyvrcholením botanické expertní činnosti pana doktora bylo vydání dlouho očekávané Červené knihy vyšších rostlin ČR a SR, jejíž je jedním z hlavních autorů. Další jsou stovky populárních článků v časopisech i denním tisku, a to nesmíme zapomenout na jiné formy, např. velmi cenné diafony i videozáznamy na ochranářské a botanické téma, dále na nespočítatelnou řadu přednášek ve vědeckých společnostech, na symposiích, kongresech, seminářích, na školách i ochranářských táborech.

Na oslavě narozenin se sešli kolegové, jak to bývá zvykem, aby zavzpomínali. Od svých přátel a obdivovatelů převzal dárek a následující přání.

„Vážený pane doktore, náš kolego!

I když věk není relativní veličina, čínorodost, která je bezpochyby Vaším životním krédem, ji dokáže často přelstít, jak jste to sám dokázal. Jsme přesvědčeni, že ke dni Vašeho kulatého životního jubilea můžete být plně spokojeni s výsledky Vašeho životního poslání účinně a moderně chránit naše přírodní dědictví. Nebudete jistě pokládat za pouhou lichotku naše konstatování, že jste „jedničkou“ v české ochraně přírody i přední osobností v globálním měřítku. Stal jste se pro mnohé z nás vzorem, řadě z nás jste pomohl radou i skutkem. Za to přijměte náš obdiv a poděkování.

Protože jsme si jisti, že Vaše potřebnost i pracovní plány Vám nedovolí využít právo na odpočinek, přeje Vám odpovídající fyzickou i duševní sílu, přízeň osudu i co nejvíce dobrých přátel, mezi něž se počítáme.“

Za všechny příznivce **V. Petříček**

Vojen Ložek – 75 let

Čas neúprosně letí. Je tu další pětileté jubileum velkého Vojena, které od jeho šedesátin zaznamenáváme v časopise. Jen on, jak se zdá, se nemění. Stále pilně bádá v terénu, obchází pracoviště ochrany přírody a nepochybně i další přírodovědecké instituce, se kterými spolupracuje a udržuje kontakt. Svými vypravěčskými schopnostmi a nezištností rozdává neuvěřitelné množství informací, úvah k různým problémům, či podnětů k práci (říká se, že než prostudovat po knihovnách hory literatury, je lépe pohovořit si o příslušném území či problému s dr. Ložkem). Kromě stále pokračujících vědeckých výzkumů v terénu a psaní různých odborných pojednání zpracovává pro ochranu přírody stále různé potřebné, leč nepřilíš vděčné (a časově náročné) úkoly jako např. posuzování a doplňování různých textů (nyní např. k sérii publikací Chráněná území ČR), recenzí, posudků k různým ochrannářským záměrům nebo naopak k záměrům zásahů do přírody. S redakcí Ochrany přírody udržuje stálý kontakt. Před dvěma lety jsem s dr. Ložkem dohodl zpracování seriálu zaměřeného na vývoj přírody v kvartéru. Cílem bylo přinést, v době silících hlasů o klimatických změnách a globálním oteplování (aniž by se tyto vážné problémy měly zpochybňovat), od odborníka u nás nejpovolanějšího, souhrnné pojednání o tom, jak vypadaly klimatické změny ve čtvrtohorách, jak se od neolitu začal uplatňovat vliv člověka na přírodu, s jakými důsledky a co z toho plyne pro ochranu přírody. Příznačný byl název prvního dílu seriálu: „Okno do minulosti, klíč k problémům současnosti“. V letošním roce jubilant pokračoval seriálem zaměřeným na vývoj přírody vybraných velkoplošných chráněných území. Těším se na několik dalších dílů i v roce příštím. Vždy, když Vojen přinese další díl, já uvařím dobrý čaj a vyslechnu přednášku o mystériích přírody další chráněné krajinné oblasti či národního parku a současně doufám, že se v budoucnu podaří vydat knihu o ochrannářské problematice od dr. Ložka.

Jubilantovi přeji za všechny jeho kolegy, přátele a žáky do dalšího života nadále pevné zdraví, dobrou náladu a životní pohodu.

Na závěr několik statistických údajů:

- 1925 – Narodil se v Praze na Smíchově.
- 1938 – Zájem o měkkýše ho přivedl do Národního muzea, pracuje tu jako dobrovolný pracovník.
- 1939 – Ve 14 letech mu vychází ve Vesmíru první odborná práce, o přezimování hlemýžďe zahradního.
- 1948 – Dokončil Přírodovědeckou fakultu UK a nastoupil do Ústředního ústavu geologického.

Na snímku RNDr. V. Ložek, DrSc. (uprostřed) při slavnosti k udělení medaile G. J. Mendela od Akademie věd ČR (medaili obdrželo v minulosti mnoho věhlasných badatelů ze zahraničí i z domova, v r. 1998 např. prof. dr. James D. Watson z USA, nositel Nobelovy ceny)

- 1955 – Vyšla jeho pětisetstránková publikace Měkkýši čs. kvartéru.
- 1961 – Začíná jeho práce v komisích INQA.
- 1962 – Nastoupil jako vedoucí vědecký pracovník do Geologického ústavu ČSAV.
- 1966 – Za práci napsanou v 35 letech – Quartärmollusken der Tschechoslowakei, 374 stran, Rozpravy ÚÚG Praha 1964, získává titul DrSc.
- 1968 – Čestné členství ve Philosophical Society of Cambridge.
- 1973 – Mezinárodní speleologický kongres v Olomouci – medaile za zásluhy o výzkum krasu.
- 1980 – Albrecht-Penck Medaile (Deutsche Quartärvereinigung, SRN) za zásluhy o výzkum světového kvartéru.
- 2000 – Akademie věd ČR udělila RNDr. V. Ložkovi, DrSc. za zásluhy o výzkum v oboru biologických věd medaili G. J. Mendela.

B. Kučera

SUMMARY

České Švýcarsko National Park Designated

Designation of the fourth Czech national park, České Švýcarsko, has become one of the most important nature conservation events in Central Europe this year. The existence of two neighbouring national parks, Saxon and Bohemian, is a big opportunity for international cooperation in the protection of this valuable landscape. The photo made at the celebration on June 3, 2000, shows (from the left) Dr Zdeněk Patzelt, Director of the České Švýcarsko National Park Administration, Dr. Maritta von Bieberstein Koch-Weser, IUCN Director General, Dr Miloš Kužvart, Minister of Environment of the Czech Republic, and the Minister of Environment and Agriculture of Saxony Steffen Flath.

Národní park České Švýcarsko vyhlášen

Na snímku ze slavnosti 3. 6. 2000 stojí zleva dr. Zdeněk Patzelt, ředitel NP České Švýcarsko, dr. Maritta von Bieberstein Koch-Weser, generální ředitelka IUCN, ministr životního prostředí ČR dr. Miloš Kužvart a ministr životního prostředí Svobodného státu Sasko Steffen Flath.

Ročenka Ochrana Przyrody 1997

J. Holeksa (Katedra geobotaniky a ochrany přírody Univerzity Slezské, Katowice): Velikost rezervací versus možnost ochrany přirozených lesních ekosystémů

Předmětem tohoto článku je problém minimálního území lesní rezervace založené na konceptu rozvojových stadií přirozených lesů, jako výsledek studií v Evropě a Severní Americe v posledních desetiletích. I pro oblast západních Karpat bylo vytvořeno několik metod zkoumání smíšeného lesa v nižším montánním stupni. Předpokládá se, že základní podmínkou ochrany biologické diversity je přítomnost všech vývojových stupňů a fázi lesa a potenciální výskyt luk, v celé škále velikostí. Je zahrnut i koncept jádrových a okrajových zón rezervací. Minimální velikost zkoumané jádrové zóny založená na různých souborech vstupních dat (aplikovaných na smíšený jedlo-smrkovo-bukový les) kolísá mezi 42 až 100 a více hektary. Okrajová zóna jako součást rezervace a objekt stejné ochrany jako její střed by měla zajistit jednotnost procesů ovlivňujících strukturu a dynamiku lesa na celém území centrální části. Šířka této oblasti v lesích s jedlím, smrkem a bukem stanovená na základě různých kritérií kolísá mezi 50 a 80 m.

K. Chwistek, P. Czarnota, J. Loch (Správa NP Gorce, Niedzwie-dź): Rozšíření, struktura a dynamika jedle *Abies alba* Mill. v národním parku Gorce

Studie z let 1992–1993 obsáhla 418 trvalých ploch (každá o rozloze 5 ha) rozmístěných ve čtvercích sítě (velikost 400 x 400 m) po celé oblasti národního parku Gorce (7019 ha). Trendy rozvoje populace byly stanoveny na základě věkových a velikostních tříd, tj. klíčící rostlinky, semenačky, mladé stromy a dospělé stromy různé velikosti. Variční analýza potvrdila statisticky významný vliv reliéfu, expozice, nadm. výšky a půdního typu na rozšíření a hustotu populace. Analýza struktury kategorie věku a rozvoje jedle ukazuje na: 1) kontinuální a intenzivní reprodukci, 2) postupné zvyšování podílu jedle v lesních porostech, 3) lokální šíření jedle do smrčín v nižším montánním stupni.

R. Kaźmierczakowa, A. Kosior (Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków), T. Kaźmierczak (Katedra entomologii Leśnej Wydziału Leśnego AR, Kraków): Květní abundance luk Pieninského národního parku a odpovídající fauna Bombini a Ichneumonidae

V Pieninském NP (západní Karpaty) bylo v letech 1992–1995 zkoumáno 12 luk na 8 pasekách co do počtu barev rozkvetlých rostlin a hustoty květů v květenstvích. Bylo determinováno i složení druhů a abundance 2 skupin blanokřídlých *Hymenoptera*: čmeláci *Bombini* a lumkovití *Ichneumonidae*. Všechny koeficienty korelace mezi počtem rostlinných druhů a denzitou kvetení a počtem druhů hmyzu a počtem jedinců byly pozitivní; a většina z nich statisticky významná.

Bylo zaznamenáno 84 taxonů barevně kvetoucích rostlin, z nichž 72 bylo užitečných pro čmeláky. V létě byla největší diverzita druhů pozorována na loukách náležejících k pieninskému endemickému rostlinnému společenstvu *Anthylii-Trifolietum montani*, dále na vysokostéblených lučních společenstvech a na loukách typu *Arrhenatheretum elatioris*.

E. Ćwikliński, M. Jasnowski (Zakład Botaniki, Wyższa Szkoła rolniczo-Pedagogiczna, Siedlce): Úpolínové louky *Polygono bistortae-Trollietum europaei* v Západním Pomořansku

Autoři srovnávají historické a současné rozšíření druhu *Trollius europaeus* v oblasti Západního Pomořanska a diskutují syntaxonomické postavení lučních rostlinných společenstev s dominancí tohoto druhu. Úpolín evropský je vzácný, zákonem chráněný druh, antropogenně ohrožený. Porosty tohoto druhu mizí vlivem hydrologických změn vlhkých luk. V práci jsou uvedeny a charakterizovány 3 subsociace společenstva *Polygono bistortae-Trollietum europaei*: *typicum*, *caricetosum nigrae* a *filipenduletosum*.

J. Zalewska (Zakład Taksonomii Roślin i Fitogeografii, Instytut Botaniki, Uniwersytet Jagielloński, Kraków): Ostřicové louky v údolí řeky Przemszy

V r. 1996 bylo během floristického a fytoecnologického průzkumu v údolí řeky Przemsza indentifikováno rostlinné společenstvo *Molinietum medioeuropaeum* s 85 taxony cévnatých rostlin, mechu a lišejníků. Některé z nich vzácné a zajímavé, např. *Gentiana pneumonanthe*, *Gladiolus imbricatus*, *Serratula tinctoria*, *Succisa pratensis*, *Selinum carvifolia* a *Salix rosmarinifolia*. Protože společenstvo *Imolinietum medioeuropaeum* patří v Polsku mezi mizějící, autorka doporučuje lokalitu u Chelmecku chránit jako území ekologického zájmu podle zákona o ochraně přírody z r. 1991.

A. Łajczak (Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków): Geomorfologická a hydrografická charakteristika přírodní rezervace Długosz Królewski v Pusté Niepolomické

Přírodní rezervace s názvem Długosz Królewski (česky Podezřel královská) byla vyhlášena k ochraně druhu stejného jména, lat. *Osmunda regalis*. Výskyt této kapradiny je lokalizován na západní část Niepolomického lesa s písčitymi dunami, které krajinně dominují. Druh dává

přednost lesním společenstvům smíšeného lesa s hladinou spodní vody od 0,5 do 1 m během vegetační sezóny. Meliorační práce od r. 1820 vedly k místnímu vysoušení půdy a k poklesu hladiny spodní vody v půdě s malou kapilární kapacitou. Dlouhotrvající vodní deficit v půdě mohl vést k úbytku populace chráněného druhu, podezřel královské. Studie prováděné v rezervaci poskytují informace o vodním režimu a zejména o retenčních vlastnostech půdy v typických společenstvech této oblasti. Pozornost byla zaměřena zejména na oblast koncentrovaného výskytu chráněného druhu kapradiny. Na základě těchto výsledků autor navrhuje řešení pro zlepšení vodního režimu území.

S. Michalik, R. Michalik (Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, Wieliczka): Příčiny úbytku a aktivní ochrana druhu *Osmunda regalis* v rezervaci Długosz Królewski

I tento článek se zabývá stavem chráněného druhu, podezřel královská v Niepolomickém lese u Krakova. Prezentuje rostlinná společenstva a stav populace ohrožené kapradiny ovlivněný poklesem hladiny spodní vody během posledních 50 let v území, kde dříve převažovalo lesní rostlinné společenstvo *Vaccinio uliginosi-Pinetum* pozmeněné v chudší bor *Molinio-Pinetum*. Výskyt druhu *Osmunda regalis* poklesl z původních 16 % na 2 % rozlohy chráněného území. V současné době je zde na 1291 jedinců tohoto druhu. Pro ochranu populace kapradiny je třeba: a) zvýšit hladinu spodní vody na 0,5–1 m, b) rozvolnit keřový i stromový porost v místě výskytu druhu a c) přesázením trsů rozšířit plochu výskytu druhu v chráněném území.

A. Stebel (Katedra i Zakład Botaniki Farmaceutycznej i Zietarstwa, Śląska Akademia Medyczna, Katowice): Mechy přírodní rezervace Hubert ve Slezsku

V roce 1996–1997 byl prováděn bryologický výzkum v rezervaci Hubert v západní části Slezské vysočiny. Bylo zjištěno 45 taxonů, z toho 4 druhy jatrovek. K nejzajímavějším nálezům území patří epifytické mechorosty *Homalotheicum sericeum*, *Isotheicum alopecuroides*, *Metzgeria furcata*, *Pterigynandrum filiforme*, *Pylaisiella polyantha* a *Radula complanata*.

J. Kiszka (Instytut Biologii WSP, Kraków): Zákonem chráněné lišejníky v okolí retenční nádrže řeky Dunajec u Czorsztyna (Podhale, Pieniny)

Autoři uvádí lišejníky nalezené v okolí a na dně retenční nádrže Dunajce. V okolí bylo zjištěno 37 chráněných druhů a 1 taxon částečně chráněný, např. *Cetraria ericetorum*, *Cladonia arbuscula*, *C. rangiferina*, *Hypogymnia vittata*, *Hypotrachyna revoluta*, *Imshaugia aleuritica*, *Melanelia acetabulum*, *Neofuscelia taxodes*, *N. verruculifera* a *Peltigera neckeri*. Následkem čištění dna retenční nádrže zanikly následující chráněné druhy, které se nevyskytují ani v okolí nádrže: *Cetrelia centrarioides*, *Cladonia mitis*, *Melanelia incolorata*, *Peltigera lepidophora*, *ramalina farinacea*, *R. faustigiata*, *R. fraxinea*, *Solorina saccata*, *Usnea filipendula* a *U. subfloridana*.

J. Banaszak (Pedagogická univerzita, odd. biologie a OŽP, Bydgoszcz): Místní změny populace divokých včel. 1. Změny fauny po 10 letech

Změny druhové diversity a denzity včel *Apoidea* během 10 let byly zkoumány na 6 lokalitách v západním Polsku (zemědělská krajina a přirozené biotopy). V osmdesátých letech byl pozorován trend ke zvyšování denzity a současně i zvyšování počtu druhů na většině lokalit. Jen sukcesní změny vegetace xerothermních trávníků způsobovaly pokles počtu druhů a denzity. K druhům, které zaznamenaly úbytek díky vzbě na otevřený prostor a zemědělskou krajinu patří zejména, ploškočelky *Halictidae* a někteří čmeláci (*Bombus terrestris*, *B. lapidarius*).

Výsledky jsou přehledně uspořádány v tabulce a v grafech.

W. Solarz (Instytut Ochrony Przyrody PNA, Kraków): Faktory životního prostředí formující společenstva avifauny v kamenolomech

Ve 20 lomech vojvodství Kielce bylo zaznamenáno 34 druhů hnízdících ptáků, mj. i dytík úhorní (*Burhinus oedicnemus*), kulík říční (*Charadrius dubius*), kulík písečný (*Charadrius hiaticula*), linduška úhorní (*Anthus campestris*) a 30 dalších druhů hnízdících. V okolí bylo zjištěno ještě dalších 79 hnízdících druhů. Nejvýznamnějším faktorem ovlivňujícím počet druhů v lomech je heterogenita stanoviště a jeho velikost. Těžba v lomu nemá na ptáky negativní vliv.

T. D. Mazgajski (Zakład Ekologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa): Změny počtu a hnízdních míst strakapouda velkého (*Dendrocopos major*) a strakapouda prostředního (*D. medius*) v rezervaci Bielański les ve Varšavě

Průzkumem aktivních hnízd byl zjišťován počet hnízdicích párů těchto druhů v Bielańském lese ve Varšavě v období let 1992–1996. Zatímco populace hnízdicího strakapouda velkého byla celkem stálá (10–14 párů hlavně na dubech, olších a borovicích), populace strakapouda prostředního kolísala mezi 2–7 páry s tendencí hnízdní na dubech.

Zdena Podhajská